

Укладач ДМИТРО САВЧУК

СЛОВНИК
МІСЦЕВИХ СЛІВ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ
пояснення та походження слів
—
ПРОБЛЕМИ ПОВЕНЕЙ І ПАВОДКІВ

“Лисаний Камінь”

Київ – Косів

2013

ББК 81.2 УК
С.12

Фамілія І.Б.

С 12 Словник місцевих слів Карпатського регіону: пояснення та походження слів.
Проблеми повеней і паводків/Укладач Д.П. Савчук. Передмова М.Д. Павлюка – Ки-
їв-Косів: Писаний Камінь, 2013 – 188 с.

ISBN 978-966-8519-83-3

В основу словника покладено біля 2000 слів, які широко вживаються у селі Ста-
рих Кутах Косівського району Івано-Франківської області та загалом у Карпатсько-
му регіоні, але часом залишаються маловідомими та незрозумілими для жителів
інших регіонів України. Даються пояснення, іншомовні аналоги та найважливіша
довідкова інформація щодо окремих слів.

Наведено окремі науково-популярні публікації укладача та співавторів про про-
блеми повеней і паводків, від яких потерпає регіон.

Для широкого кола читачів, жителів та туристів Карпатського краю, діаспори.
Сприятиме поглибленню вивчення мови, пізнанню краю та розвитку туристично-
рекреаційної галузі.

ББК 81.2 УК

ISBN 978-966-8519-83-3

© Д.П. Савчук, 2013
© Видавництво
«Писаний Камінь», 2013

ПЕРЕДМОВА

З високою ймовірністю можна стверджувати, що материнська мова завжди залишається з людиною, яка з тих чи інших причин не мала змоги жити і працювати там, де народилась, провела дитинство, навчалась у школі.

Поза межами рідного краю, чи не на кожному кроці хочеться промовити вперше засвоєними словами, вони самі виринають з глибини людського мозку, пам'яті. Потрапивши в інше іншомовне середовище, саме ці слова знаходяться першими, а вже потім доводиться швиденько знаходити їм заміну, щоб повноцінно спілкуватись, порозумітись, бути переконливим.

У мого однокласника (сиділи за однією партою) вийшла така нагода, щоб зібрати біля 2000 слів, які мали і мають поширення у Карпатському регіоні. Збирались ці слова і записувались протягом кількох десятиліть. За цей час вдалося знайти їх тлумачення, етимологію, встановити мову походження, прокоментувати цікавими фактами. Опрацьована велика кількість джерел інформації – наукової, науково-популярної, довідкової, періодики.

В основу словника покладено біля 2000 слів, які широко вживаються у селі Старих Кутах Косівського району Івано-Франківської області та загалом у Карпатському регіоні, але часом залишаються маловідомими та незрозумілими для жителів інших регіонів України. Даються пояснення, іншомовні аналоги та найважливіша довідкова інформація щодо окремих слів.

Наведено окремі науково-популярні публікації укладача та співавторів про проблеми повеней і паводків, від яких потерпає регіон.

М.Д. Павлюк

Фрагмент території Карпатського регіону
(укладачі: Д.П. Савчук, І.В. Котикович).

В основу рисунка покладено карту “Карпати. Косівський район, 2006”

**Світлій пам'яті Олени Савчук
(Григорак) – Присвячується**

Якби ви знали, яка тут велична природа,
який цікавий народ гуцули, з багатою,
своєрідною психікою, з буйною фантазією,
дивними звичаями і мовою ...”

Михайло КОЦЮБИНСЬКИЙ

Діалект, а ми його надишем
Міццю духа і огнем любови
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови

Іван ФРАНКО

СЛОВНИК МІСЦЕВИХ СЛІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

ВСТУП

Мова у житті людини має надзвичайно велике значення. Очевидно воно таке саме, як і її життя. Людина від матері і батька, отримавши життя, отримала й мову на все життя. Мова ніби набір ключів, які дають змогу відкривати різні життєві “комори”, повноцінно спілкуватись з людьми і жити.

Нині у світі налічується понад 3000 живих мов без другорядних діалектів, ще близько 4000 мов, які існували у минулому, але вже забулися (П. Хагетт, 1979). Одна із живих мов – українська, яка відноситься до мов балтійсько-слов'янської групи (російська, польська, чеська, словацька, сербсько-хорватська, словенська, болгарська, литовська, латиська).

Мова Карпатського регіону України – це особлива мова багатьох мешканців західних областей держави, яка функціонує на основі української мови, збагаченої діалектами, говірками та словами іншомовного походження.

Істотний вплив на формування мови обумовили багатонаціональний склад населення (понад 100 національностей), тривале входження території регіону до різних країн – Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, Чехословаччини, Угорщини, Радянського Союзу, загарбання територій німецькими, румунськими, угорськими військами у роки Першої і Другої світових воєн, еміграція, депортація тощо. Довгожителі регіону самі пережили, а через своїх батьків пізнали, щонайменше чотири влади та хвилі еміграції.

Багаточисельність факторів впливу призвела до того, що мова Карпатського регіону стала особливою, істотно відмінною від української мови центральних, східних і південних регіонів України, часом й малозрозумілою, незважаючи на її багатство, за межами регіону. Це призводить до незручностей, обмежень можливостей повноцінного спілкування на побутовому рівні. Перебуваючи в інших регіонах України, мешканцям регіону доводиться “вивчати” українську мову.

Складність мови Карпатського регіону яскраво засвідчують окремі слова. Наприклад, звичне карпатське слово “афини”, яке походить від румунського і означає “чорниці”, абсолютно невідоме в інших регіонах України, навіть на Поліссі – чорничному краї. Також “чужими” є слова “чічка” (квітка), “бесаги” (подвійна торба-мішок), “бріхташка” (гаманець), “защик” (укол), “кебета” (мізги), “клявза” (лісосплавна гатка), “люфт” (щілина, повітря), “олуфко” (олівець), “папіндека” (картон), “плай” (лісова стежка в горах), “полонина” (пасовище на гірських вершинах), “ріхлик”, “цуг” (поїзд, залізниця), “смерека” (ялина), “телинка” (сопілка), “файний” (красивий, гарний), “фертик” (кінець), “хосен” (користь), “цапіна” (знаряддя праці лісоруба, спеціальний гак для перетягування колод) тощо.

У Карпатському регіоні повсюду вживається надзвичайно багато місцевих слів. За результатами досліджень буковинських говірок, проведених під

керівництвом доктора філологічних наук Ніни Василівни Гуїванюк та кандидата філологічних наук Корнія Михайловича Лук'янюка, мова на Буковині налічує близько 12 тисяч слів діалектичної лексики. У короткому словнику гуцульських говірок, складеному у 1997 році за редакцією Ярослави Василівни Закревської, наводиться близько 7000 тисяч слів.

Наукові дослідження карпатських говірок проводяться здавен. Їм присвятили свої праці відомі вчені-мовознавці та дослідники, серед яких М.М. Габорака, О. Горбач, К.Ф. Герман, М.А. Грицюк, Н.В. Гуїванюк, Ю.А. Карпенко, В. А. Качкан, П.М. Лизанець, М.М. Лесюк, К.М. Лук'янюк, Є.К. Нахлик, М.Й. Онишкевич, Л.О. Ткач, Д.М. Шпак та ін. Відомий вчений-філолог Петро Миколайович Лизанець у своїй кандидатській дисертації “Українські південно-карпатські говірки Затисся Виноградівського району Закарпатської області” (1959 р.) поряд з теоретичною частиною подав словник діалектизмів та тексти розмовної мови сіл Затисся.

Чисельні статті, книги і монографії дослідників-філологів добре відомі у накових колах. Водночас вони залишаються менш знайомими і доступними серед широкого загалу. Очевидно певною мірою цю прогалину можуть заповнити науково-популярна література та словники.

В основу запропонованого нами “Словника” покладено багато слів, записаних від матері і бабусь та жителів рідного села Старі Кути, а також селища Кути, м. Вижниці, м. Косова, селища Верховини (Жаб'є), Путили, Селятина, Гриняви, де укладачу довелося побувати у дитинстві. Певний вплив на його склад мало 6-ти річне (1973-1978) проживання у прикарпатському місті Чернівці.

Значний поштовх роботі надали критичні події гідрометеорологічного характеру – катастрофічні повені 1998 і 2001 років на Закарпатті та 2008 і 2010 років на Прикарпатті, до яких укладач мав безпосереднє відношення як науковець та інженер-гідротехнік і які вимагали опрацювання масиву наукової літератури та періодики. Вивчення проблеми повеней у регіоні дало змогу зібрати місцеві гідроніми і слова, які стосуються народної гідроінженерії, що позитивно вплинуло на розуміння генезису явища та розв'язання практичних задач.

Проблеми повеней і паводків у Карпатському регіоні, досвід і нові підходи до їх розв'язання висвітлено у науково-популярних публікаціях укладача і співавторів, які виділені окремою частиною.

Укладач вважав доцільним вивести поза межі словника інвективну лексику.

Насамкінець хочеться висловити глибоку подяку всім, хто допоміг готувати роботу до друку, зокрема Р.М. Гнатюк, І.В. Котиковичу, М.П. Савчуку, М.Д. Павлюку.

**І скільки мій засягне зір –
стоять вершини гір.**

Олесь Гончар,
“Ніч в Карпатах”, 1944

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Українські Карпати, Карпатський регіон – це гірська та прилегла до гір територія України, яка розташована на заході та південному заході України в межах Чернівецької, Івано-Франківської, Львівської і Закарпатської областей. Цей регіон охоплює такі історично-географічні землі України, як Буковину, Галичину і Закарпаття та етнографічні землі – Гуцульщину, Бойківщину та Лемківщину. Українські Карпати – це органічна частина великої Карпатської гірської системи (“Карпатської дуги”) у центральній Європі, на якій крім України знаходяться території Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, частково Чехії, Сербії та Австрії.

На географічних картах пасма Карпатських гір розташовані між 47⁰ та 48⁰ паралелями північної широти та 22-26⁰ східної довготи. Поблизу м. Рахів Закарпатської області знаходиться географічний центр Європейського континенту. У 1887 р. це місце було визначене за допомогою спеціального апарату зі шкалою меридіанів і паралелей. Хоч за новими розрахунками, які здійснили львівські географи Я. Кудлик та В. Грицевич, центр материкової Європи перемістився у Білорусь (за схемою укладача – на Полісся у Шацький район на берег озера Світязь).

Назва гір Карпати виникла у глибині віків ще в часи фракійської епохи і є залишком тогочасної мови. Вихідне слово для цього топоніма існує в албанській мові *karre* – “скеля”, в болгарській *карпа* – “скеля”. Слов’яни називали Карпати просто Гори, іноді Угорські гори, Планина. Антична птолеміївська назва Карпати відновилась завдяки розвитку картографії у XVI-XVII ст., коли широко вдавались до відновлення старих античних назв. Також вважається, що назви гір та місцевостей завдячують народам, які там мешкали: карпи – Карпати, бесси – Бескиди, павичі – Павуші і т.д.

Гори Карпати за віком відносно молоді. Вони виникли протягом альпійського етапу гороутворення під час неогенового геологічного періоду кайнозойської ери, який у часових межах почався приблизно 25 мільйонів років тому. До цього часу на місці гір був океан Тетіс. Одночасно з утворенням Карпат формувались Альпи, гори Південної Європи, Криму, Кавказу, Гімалаїв, відбувались відокремлення Середземного, Чорного, Азовського морів, виникали хвойні та листяні ліси, з’являлись примати, великі тварини та риби.

Процес формування гір продовжувався у четвертинному періоді і досі вважається незавершеним. На протязі останніх 8-10 мільйонів років в горах розвиваються інтенсивні водно-ерозійні процеси, які зумовлюють постійне винесення ґрунтів і гірської породи поверхневим стоком води в низини. Вчені вважають, що внаслідок водної ерозії товща гір зменшилась (“зрізлась”) приблизно на 1000 м.

Карпати – найбільші за площею і висотою гори України. Гірська територія охоплює близько 2,4 млн.га площі, а разом з прилеглими до неї рівнинними районами 3,7 млн.га (6% території України). Гори простягаються з південного сходу на північний захід майже на 300 км по довжині і 100-150 км по ширині.

Українські Карпати належать до типу гір середньої висоти. Лише окремі вершини перевищують 2000 м над рівнем моря. Місцевість в Карпатах має надзвичайно пересічний характер з різноманітним орієнтуванням хребтів. Але у порівнянні з іншими молодими горами (Альпи, Кавказ) рельєф Карпат має більш згладжений (“м’який”) характер.

Гори складаються із серії хребтів і масивів, які простягаються подібно гофрованій поверхні, з абсолютними відмітками вершин близько 600-800, 1000-1200, 1400-1500, 1800-2000 м. Найвища гора Говерла – 2061 м. У горах знаходиться ще більше десяти вершин, які за висотою істотно не поступаються Говерлі: Бребенескул (2032 м), Петрос (2030 м), Піп-Іван (2022 м), Гутин Томнатик (2016 м), Ребра (2010 м), Туркул (1933 м), Брескул (1911 м), Петросул (1855 м), Лопушна (1836 м), Сивуля (1818 м), Довбушанка (1754 м) та інші. Лише на Івано-Франківщині та в районі Чорногори є 59 вершин, абсолютні висоти яких перевищують 1500 м. Середня ж висота Карпат – 750 м.

В центральній частині гірської системи виділяється головний вододільний хребет, який ділить Карпати на Прикарпаття і Закарпаття.

Найменша абсолютна відмітка місцевості знаходиться в долині р.Тиси поблизу м.Чоп – 101,2 м. Уріз рівня води в Тисі в цьому районі має відмітку близько 99 м. Загалом Закарпатська низовина лежить на 250-300 м нижче ніж територія Прикарпаття, тобто поверхня гір асиметрична.

Карпати – найбільш дощове і снігоємке місце в Україні. В горах у середньому за рік випадає 1400-1700 мм атмосферних опадів. Максимальна кількість опадів – 2000-2200 мм. В прикарпатських і закарпатських низинах також випадають істотні опади – 700-1000 мм. В Карпатах опадів випадає в 2-3 рази більше, ніж на рівнинній території України.

Сніг у горах лежить з листопада до травня, тобто на протязі 7-8 місяців. Глибина снігу у лісі становить близько 1 м. Найбільша зафіксована глибина снігу 3,1 м (1999 р.). На безлісих ділянках товща снігу становить близько 0,5 м на опуклих площах і до 5-6 м в улоговинах і схилах, куди сніг зноситься

вітром. На сільськогосподарських угіддях запаси снігової води складають в середньому 220-550 м³/га, на полонинах – близько 1000 м³/га.

Згідно гідрологічного районування Українські Карпати за рівнем водності поділяються на Тисо-Латорицьку область значної водності, Центрально-Карпатську область високої водності та Дністровсько-Прутську область підвищеної водності.

Висока дощо- і снігозабезпеченість Карпат зумовлює велику ймовірність утворення поверхневого стоку на схилах та в межах міжгірських долин і виникнення повеней і паводків на річках. У деяких районах Карпат дощові паводки, які супроводжуються затопленням населених пунктів, спостерігаються щорічно. Повені на річках утворюються при величині дощових опадів понад 90 мм за добу. За свідченнями місцевих жителів, повені проходять у їхньому краї так часто і швидкоплинно, що окремі з них можна навіть не помітити і тільки вранці про те, що відбулася повінь, засвідчують наслідки її руйнівної дії, зокрема відсутність місточків і кладок на струмках тощо. Загалом регіон Карпат відноситься до найбільш сприятливих у відношенні формування повеней і є одним із найбільш повененебезпечних регіонів України та Європи.

Карпати – це чудовий край, багатий на розкішну і красиву природу, мальовничі гори, вічнозелені ліси, високогірні барвисті полонини, луки і пасовища, цілющі і мінеральні води. В Карпатах таке повітря, що, як сказав закарпатський письменник Василь Басараб, “мало одних грудей”.

Карпати, особливо прилеглі території, мають досить сприятливі умови для життя і господарської діяльності людей. Ці території відносяться до давно освоєних. Вважається, що найдавніша людина в цьому регіоні з'явилася приблизно 1-1,2 мільйона років тому. Про це свідчать матеріали археологічних розкопок поблизу селища Королеве на Закарпатті. Тут в 12-ти метровій товщі ґрунту на прадавньому гальковому березі річки Тиси київські та закарпатські археологи в 1968 р. виявили архаїчні знаряддя праці жителів палеолітичної епохи. Королеве – одне з найдавніших поселень у Європі.

За археологічними, історичними і топонімічними ознаками, в античні часи в цьому регіоні проживали фракійці і скіфи. У IV тисячолітті до н.е. на Закарпатті існувала тиська культура. Слов'яни з'явилися на карпатських схилах та прикарпатських рівнинах дуже давно. Їх пам'ятки збереглися з III-VI ст. (наприклад, поселення слов'ян в селах Галоч, Холмок Ужгородського району Закарпатської області). У X-XI ст. територія нинішнього Закарпаття знаходилася у складі Київської Русі. У XII-XIV ст. значні території Карпат входили до складу Галицько-Волинського князівства (наприклад, с.Вари Берегівського району Закарпатської області). В селі Чома Берегівського району Закарпатської області знаходиться могильник давніх мадярів, який

датується періодом раннього середньовіччя. Довгий час Карпати входили до складу Польщі, Румунії, Австрії, Австро-Угорщини, Угорщини, Чехословаччини.

Заселення і освоєння Карпатського регіону зумовлене комплексом природних, географічних та соціально-політичних чинників. Перш за все важливе значення мало розташування гір на перехресті торгових та військово-стратегічних шляхів між різними державами Європи і Азії. Велику роль відіграли і продовжують відігравати лісові багатства, промислове освоєння яких почалося з другої половини XIX ст. З давніх часів ліси і гори служили місцем хованки і захисту від розбійницьких набігів монголо-татарських та інших загарбників. Часто в горах засновували стоянки і знаходили притулок непокірні особистості, народні месники – опришки (Олекса Довбуш, Лук'ян Кобилиця, Микола Шугай), повстанці.

Разом з тим для природи Карпат властиве широке поширення багатьох небезпечних та шкідливих явищ, зокрема сильні опади, зливи, грози, град, повені, селі, зсуви, снігопади, снігові лавини, обледеніння, ожеледиця, заморозки, тумани, сильний вітер, буреломи, землетруси. В горах дуже мало орних земель. Наявні землі мають низьку природну родючість, часто перезволожені, схильні до водної ерозії. Міжгірські долини тісні, поселення там сильно обмежені з однієї сторони річкою з другої – крутими схилами.

Незважаючи на низку несприятливих факторів, у тому числі часті катастрофічні повені, зараз Карпати належать до добре заселених територій. Станом на 1 січня 2011 р., в регіоні проживає близько 5 млн. мешканців. Щільність населення складала 113 осіб на 1 км², у тому числі сільського – 57. Середня людність одного міського поселення – 19298 осіб, сільського – 892 особи. Середня відстань між поселеннями – 3,9 км. Найвищу щільність мають прилеглі до гір території рівнинного Закарпаття та Прикарпаття. Гірські території заселені менше – до 20 осіб на 1 км². Але, враховуючи те, що поселення в горах, головним чином, зосереджені в долинах річок, в їх межах сформувалась значно щільніша заселеність.

В Карпатах знаходиться 616 населених пунктів, які мають статус гірських. До гірських відносяться населені пункти розташовані на висоті 400 м і вище над рівнем моря на складному гірському рельєфі, коли половина угідь має схили понад 12° і на одного жителя припадає менше 0,15 га ріллі, а при відсутності її 0,6 га угідь. Також беруться до уваги суворі кліматичні умови (холодна довга зима, прохолодне коротке літо, велика кількість опадів, повені, селі).

Велика щільність поселень, стабільний приріст населення та гірський характер умов проживання зумовлюють зростання небезпеки дії стихійних природних явищ, особливо повеней, селів та зсувів.

Карпатський край багатонаціональний. В регіоні живуть і працюють представники близько 100 націй і народностей. На Прикарпатті і Буковині проживають українці, росіяни, поляки, євреї, румуни, молдавани, інші національності. На Закарпатті – українці, росіяни, угорці, румуни, цигани, словаки, німці, австрійці, італійці, представники інших народів. На Закарпатті мешкають близько 200 тисяч угорців, 25 тисяч циганів (ромів).

Гірські райони Українських Карпат заселяють верховинці (гуцули, бойки, лемки) – особливі територіально-етнографічні групи українців. В горах налічується близько 700 тисяч мешканців.

Гуцули проживають в Івано-Франківській (Косівський, Верховинський, Коломийський райони, підпорядкована територія м. Яремчі), Чернівецькій (Вижницький, Путилівський райони) та Закарпатській (Рахівський район) областях. Чисельність гуцулів – до 200 тисяч чоловік. Гуцульська столиця – Жаб'є (Верховина). Місто Косів – столиця гуцульського народного мистецтва.

Бойківщина розташована з обох боків головного вододільного карпатського хребта і охоплює Львівську (Турківський, Сколівський, Стрийський, Старосамбірський і Самбірський райони), Івано-Франківську (Долинський, Рожнятівський райони), Закарпатську (Великобerezнянський, Воловецький і Міжгірський райони) області. Бойківські села знаходяться в долинах рік і мають скупчений характер поселень.

Лемківщина розташована на Закарпатті в межах смути, яка лежить між державним кордоном та р.Уж. Вона представляє лише невелику частину лемківського етнографічного району в Карпатах (Бескидах), який охоплює територію Польщі (Північна Лемківщина) та Словаччини (Пряшівщина). Духовний центр Лемків – село Ждиня в Польщі, яке знаходиться поблизу кордону зі Словаччиною. Зауважимо, що на Лемківщині населення також скупчене в долинах рік.

Слід відмітити, що верховинці, як і всі українці, надзвичайно працелюбні та сумлінні люди. Цю позитивну характеристику вони здобули в різних куточках України, Росії і взагалі по всьому світі під час традиційних сезонних міграцій, виїздів на заробітки. Вдома горяни добре працюють у лісовому господарстві, вирощують худобу, заготовляють і переробляють дари лісів і садів (плоди і ягоди), гриби, лікарські рослини.

Місцеве населення особливо вирізняється великою майстерністю обробки дерева та різб'ярства. Карпатські майстри і талановиті умільці створили справжні шедеври дерев'яного зодчества, особливо дерев'яні церкви і храми, виробляли з дерева майже всі сільськогосподарські знаряддя, транспортні засоби, посуд, різні художні вироби та дрібні побутові речі. Нині лише на Прикарпатті налічується близько 500 дерев'яних церков, але раніше їх було ще більше.

Особливе місце займають дерев'яні кашіці (кріплення берегів), водні загати і форельні перепади на річках, яких у регіоні у свій час було створено десятки тисяч одиниць. Вони і зараз за високою ефективністю та надійністю продовжують відігравати важливу роль у захисті приуслових територій від повеней. В наш час важливо, щоб цей та інший великий досвід місцевого населення був залучений в вирішенні складної протиповеневої програми.

В Карпатському регіоні зосереджений великий працересурсний потенціал. Але тут характерним є аграрне перенаселення. Розвинені сезонні і однодворічні маятникові міграційні потоки в південні і східні області України, останнім часом в Польщу, Словаччину, Чехію, Угорщину, інші держави.

При реалізації протиповеневих програм трудові ресурси Карпат повинні бути ефективно задіяні і реалізовані в повному обсязі. Це дасть змогу в певній мірі вирішити проблему безробіття, яке тут поширене.

Народне господарство Карпатського регіону займає чільне місце в єдиному державному багатогалузевому народно-господарському комплексі взагалі та зокрема західного економічного району. Власне гірський Карпатський регіон за характером виробництва є передусім лісогосподарським, рекреаційним.

В Карпатському регіоні загалом сформувався аграрно-сировинний територіально-виробничий комплекс. Провідними в структурі господарства регіону є сільське і лісове господарство, промислове виробництво, туристично-рекреаційні та санаторно-лікувальні комплекси.

Сільськогосподарське виробництво Карпатського регіону за спеціалізацією поділяється на три підзони:

- передгірно передкарпатську (льонарство, картоплярство, молочном'ясне тваринництво);
- гірську (м'ясо-молочне і м'ясне тваринництво, вівчарство, льонарство);
- передгірно-закарпатську (виноградарство, садівництво, тютюнництво, молочном'ясне скотарство і птахівництво).

Для сільськогосподарських угідь Карпатського регіону характерне надмірне зволоження та важкий механічний склад ґрунтів. Тому на землях у лісостеповому поясі вирощуються вологолюбиві культури (льон, картопля, цукрові буряки, ріпак та ін.). Значна частина перезволожених земель облаштована меліоративними системами, які забезпечують регулювання водноповітряного режиму у оптимальних режимах.

У промисловості мають розвиток машинобудування (приладобудування, виробництво радіоелектронної апаратури, обладнання для нафтової і газової промисловості, сільськогосподарських машин), хімічна промисловість (виробництво калійних добрив, продукції лісохімії), деревообробна (меблева, целюлозно-паперова промисловість), харчова (м'ясна, масло-мо-

лочна, плодово-консервна, спиртово-горілчана) промисловість. Останнім часом помітно збільшилось виробництво лікувальних та лікувально-столових мінеральних вод, заготівля грибів та лікарських рослин.

На Закарпатті розвинені машинобудування і металообробка (приладо- і станкобудування), хімічна, лісова, деревообробна, целюлозно-паперова, плодоконсервна, тютюнова промисловість, виробництво будівельних матеріалів, художні промисли. Виробляють електроенергію Теребля-Рікська ГЕС та ін. В аграрному секторі економіки характерне вирощування пшениці, кукурудзи, соняшника, тютюну, картоплі. Розвинене овочівництво, плодівництво, виноградарство. Широко розвивається тваринництво, зокрема вівчарство. Добувається вугілля (сmt Ільниця Іршавського району), кам'яна сіль (сmt Солотвино Хустського району), золотоносна руда (з 1999 р., с. Мужієве Березівського району).

Карпати – це великий рекреаційний регіон, який має значні природно-ресурсні можливості для організації туризму, гірськолижного відпочинку, санаторно-курортного лікування, кліматолікування. В регіоні діє 53 туристичних заклади, 60 санаторіїв, 17 пансіонатів. Тут зосереджена майже третина рекреаційного ресурсу України.

Загальні характеристики Карпатського регіону будуть обмежені без згадки про традиційні для цього краю ярмарки: в Косові, Кутах, Яремчі, Мукачеві... Ці ярмарки являють собою величне побутово-культурне дійство, зустрічі місцевих мешканців один-два рази на тиждень, а зараз й щоденно (останнім часом з залученням чисельних туристів), які тривають вже на протязі декількох сотень років. На цих ярмарках, крім звичних речей, продають неповторні витвори народного мистецтва, вироби з дерева, шкіри, овечої вовни, вишивані сорочки, рушники, знамениті “ліжники” та інші речі ручної роботи.

Необхідно відмітити, що для Карпатського регіону характерний ще невисокий рівень життя. Так, за оцінками Ради з вивчення продуктивних сил України, у грудні 1998 р. доходи (заробітна плата) населення Закарпатської області були найнижчими в Україні 122,4 грн. (у Дніпропетровській області – 217,68 грн.). Станом на 2011 рік показники рівня життя покращились відповідно до існуючого стану економіки держави. Значні надходження коштів у Карпатському регіоні спостерігаються за рахунок використання лісових і нафтових ресурсів, розвитку туристично-рекреаційної галузі, енергетики та аграрного сектору, іноземних інвестицій, заробітків населення за кордоном тощо (Ромащенко М.І., Савчук Д.П., 2002).

Своєрідні багатогранні особливості та спектри Карпатського регіону, зовнішня і внутрішня трудова міграція і міжнародні зв'язки сформували регіональну мову, яка широко використовується у побуті, функціонує, трансформується і постійно збагачується на шляху свого розвитку.

СЛОВНИК

А

Абгемахт	– вирішено, розв'язано, закінчено; все добре; полаго-джено. Домовились ! (німецьке abgemacht)
Агій	– вигук обурення або здивування
Агрест, агрист	– агрус (польське agrest)
Ади, 'ди	– о, диви, бач, ти глянь, поглянь, подивись, дивись-но, ось, оце, тут, там, отут, десь тут, де це; так, таки, а таки; на тобі, на маєш, ось тобі; бозна чому, чорт знає чому
Аквінкум	– теперішній Будапешт
Акурат	– саме, якраз
Алармово, алярмово	– швидко, дуже швидко, негайно, терміново (німецьке Alarm, польське alarm та французьке alarme – тривога)
Альбо, албо	– так, або так
Альвес	– термін, який вживається в Австрії для позначення русла ріки
Америка	– околиця смт Кути Косівського району Івано-Франківської області, яка розташована на трохи віддаленому кутку села (на Закарпатті є місцевість з назвою Канада)
Амінь	– істинно так, хай буде так (походить від грецького)
Англійська хвороба	– рахіт
Андрути	– вафлі (польське andrut)
Анцуг	– 1) одяг, костюм (німецьке Anzug); 2) повідомлення, об'яви (німецьке Anzeige); 3) команди колишнього губернатора
Ара	– вода (молдавське ара)
Арава	– багато людей
Арапник	– канчук, нагайка
Аркан	– бойовий танець опришків
Арніка	– гірська рослина, цілюща квітка
Аршіца, аршиця	– важкодоступна вершина гори
Атрамент, антрамент	– чорнило (польське atrament)
Аусвайс	– 1) довідка особи, посвідчення, пропуск (німецьке Ausweis); 2) довідка про те, що людина навчалась в Українському допомоговому комітеті

Афини, яфини

- чорниця (румунське *afina, afine*; угорське *fekete äfonya*; польське *borowka czarna*; чеське *bozuvka cerna*; болгарське *черна боровинка*; німецьке *Heidelbeere*).

У селі Гукливому Воловецького району на Закарпатті біля готелю “Грінгоф” встановлено перший мініатюрний пам’ятник чорниці, який був відкритий 2010 року. Автор витвору – відомий львівський скульптор Петро Штаєр. Монумент виготовив ужгородський скульптор Михайло Колодко. Щорічно у сезон збору цієї цілющої ягоди проводиться фестиваль “Верховинська яфіна”, під час якого встановлюється нова ягідка.

Ашош

- звичайно

Б

Баба

- узвишшя, гора.

У слов’янських мовах має загальні значення “трясовина” та “узвишшя”; подільська баба – “приземкувата гора, підвищення”; чехи називають високі гори *babigory, babie gory*. У Карпатах знаходиться багато гір, які мають назву Баба: Баба, Баба-Жбир, Баба-Лудова. “Баба” в перекладі з тюрської означає отець, глава роду, старійшина.

Баба

- великодня паска

Баба

- ім’я богині життя, родючості та здоров’я; одне із найстародавніших божеств давніх українців: мати-предкиня, берегиня, охоронниця, покрови, хранителька родинного вогнища, подайниця всякого добра (В.М. Войтович, 2002)

Баба Лудова

- гора й однойменна полонина Гринявських гір у Верховинському районі Івано-Франківської області. Інші назви Баба, Баба Льодова, Баба Попада, Баба Одокія, Баба Попада Одокія, Попада. Висота гори – 1586 м. Румунською мовою Лудова – це безформна, незграбна (М. Городенко, 1999).

Бавитися

- розважатися, гратися (польське *bawic*)

Бавор, бавур

- заможний сільський власник (німецьке)

Багна

- багно, багновище, баговиння, болото, драговина, мочар, волога мокра місцина, грязь, болотиста місцевість, з якої витікає потік; сіно, скошене на багні (давньоруське – грязь, болото; польське *bagno* – болото, трящина).

У Вижницькому районі Чернівецької області є село Багна.

Багрівка

- смерекова смола

Бадати

- лічити, оглядати (хворого) (польське *badac*)

Бадилля	– стебло (переважно сухе) (польське <i>badyl</i>)
Базьки	– суцвіття (котики) верболозу
Бай	– банкет
Бай; баювати	– набуток; набуватися
Байбарак	– короткий кожушок
Байка	– нічого важливого, дурниця, вигадка
Байфус, на байфус пустити	– розтратити, розтринькати
Байц, бейц	– політура, якою наводяться відтінки і колір на скрипці
Бакір	– набекрень (польське <i>bakier</i>)
Баламутити	– спантеличувати, вводити в оману (польське <i>balamucic</i>)
Балія	– великий таз (польське <i>balia</i>)
Балуга	– кий, дрючок
Бамбетлі	– диван; дерев'яні лави, на яких гуцули спали
Бандера	– державний прапор (морський); (польське <i>bandera</i>)
Бандур	– збирач податків на Закарпатті
Баники	– завиванці з тіста
Банка	– народна назва двокронової монети та купюри
Банно	– сумно
Банош, бануш	– смачна і високопоживна національна страва в угорців, гуцулів, яку варять із натуральної сметани з додаванням до неї кукурудзяного борошна.

Бануш – це густа каша, яку не можна приготувати заздалегідь. Його “колотять”, коли гості сидять за столом. Цю страву їдять гарячою. Для бануша беруть 3 склянки свіжих вершків (можна й сметани) та 1,5 склянки (з вершком) подрібненого кукурудзяного борошна. У посудину (казанок) з округленим дном вливають вершки, доводять до кипіння і висипають кукурудзяне борошно. Не розмішують, а дають йому обваритися у вершках 4-5 хвилин. Далі зменшують вогонь до мінімуму, коловими (по колу) рухами розтирають борошно доти, поки не з'явиться масло. Подають гарячим, густо посипавши тертим овечим сиром чи бринзою. Назва страви походить від імені Бануш (В. Кравчук, 2008).

Банська, банський	– назва річки, потоку, вулиці; баня – солеварня, мінеральне джерело, копальня
Банта	– поперечина
Банувати	– тужити, сумувати (англійське <i>venevolent</i> – сум). <i>Мені так банно стало – мені так сумно стало</i>
Баня	– солеварня, мінеральне джерело; копальня

Баняк	– чугун, котел (польське baniak)
Баняса	– велика сокира
Бараба	– у гуцулів той, хто наймався на чужу роботу (можливо, походить від слова прораб)
Бараболя, боришка, бурка, гандабурка, мандибурка, ріпа	– гуцульські назви картоплі
Баран	– гребінь течії, піниста вода
Баритися	– надовго затриматися
Барінки	– бублики
Барки	– плечі (польське barki)
Бартка, барда	– маленька гуцульська сокира з довгим топорищем, інкрустована; металевий топірець з довгою ручкою, кельт
Баршівка	– вишитий чоловічий фетровий капелюх; різнокольоровий чоловічий убір на весну, літо, осінь
Бателев	– ручний дерев'яний пристрій, у масленці держак для збиття сметани з масла
Батяр	– хуліган, дворовий хлопець, гультай, пройдисвіт, розпусник, авантюрист, волоцюга (походить з угорської).
У серпні 2011 року угорський колектив “Бетери з батогами з Гойдубесермень” узяв участь у святкуванні Дня угорського добросусідства в Ужгороді (Голос України, 2011, 31 серпня, № 160).	
Бахур	– хлопець (зневажливо), хлопчик, підліток, пустун, волоцюга, розпусник (польське bachor); з єврейської – хлопчина у самотньої жінки
Башт	– конюшня на одну-дві пари волів чи коней
Баюра	– болото
Баюри	– шкіряні шнури
Бєбєхи	– потроха (польське bebeczu)
Бєзуладі	– безвладдя
Бєлькотіти	– бурмотати (польське belkotac)
Бєндєк	– джміль
Бєнькарти	– дітлахи (зневажливо)
Бєр	– кладка через річку
Бєрбєниця	– висока вузька діжечка для перевезень молочних продуктів на верховому коні; дерев'яна бочечка, діжечка для зберігання продуктів

Береза, березай	– ватажок парубків на вечорницях та груп колядників, заспівувач у хорі (<i>Савко-береза, Савко-ватажок</i>).
Румунське брезай – замаскований, перебраний; має голову кози, вовка, птаха, провідник і верховода колядників, якому громада доручає збирати сало та ковбаси на Різдво (В.М. Войтович, 2002). У “берези” – провідника гурту колядників робили гостину, на яку витрачали частину заколядованих грошей.	
Бердо, берде	– стрімкий схил гори, прірва, урвище; каменисте дно ріки
Берівка	– бочечка
Берня	– колода
Берфела	– дерев’яний пристрій, на якому вішають котел над вогнищем на полонині
Бесаги, бисаги	– подвійна торба; дві торби, з’єднані одним полотнищем, які носять перекинутими через плече (на груди й спину); сакан; сакви
Бески	– недоступна стрімка вершина
Бескид	– гора, скала; стрімка круча; стрімка малодоступна вершина; кам’яні розсипи, стрімкі урвисті скелі (В. Гетьман, Урядовий кур’єр, 2007, 21 квітня)
Бескиди	– назва гір. За однією версією походить від племені “бесів”, за іншою – від грецького слова, що означає “пасовисько, полонина”
Бетлегеми	– групи колядників і щедрувальників на Закарпатті
Беха	– авто, ВМВ
Бец	– бузок (польське bez)
Бечка	– верба
Бештати	– сварити, обзивати
Бешади	– Польські Карпати
Било	– стебло
Бирило	– високий, гандрабатий (хлопець)
Бирічка	– овечий послід
Бирка	– вівця з короткою кучерявою м’якою шерстю, ягня (румунське bere – короткий, короткохвостий, куций)
’Би-сте	– аби ви, щоб ви
Бицкатися	– брикати
Бича	– каприз, примха, якась раптова думка, стан захоплення
Бібула	– промокальний папір, також листівка; грубий обгортковий папір

Бігме	– клятва, віднесена до Бога (<i>клянусь Богом, Бог свідок</i>); дійсно, насправді, саме так
Білі	– хрящ-молочник перцевий; їстівний гриб, добрий для засолки
Біров	– таборовий староста у ромів
Біциглик, біцикль	– велосипед
Бічіклед	– велосипед (молдавське)
Бйо	– уживають, підганяючи коней; (бйо, вйо !)
Блавучити	– марна трата часу
Блендати	– плентати
Близнюк	– прізвище, яке поширене на Прикарпатті, зокрема на Косівщині. Близнюк – так звучить дослівний переклад з єврейської мови імені Фома (Тома, Хома).

Фомою звали одного із дванадцяти апостолів – учнів Ісуса Христа, за яким закріпилось ім'я “невірний”, “невіруючий”. Після воскресіння Ісус з'явився десятьом апостолам. Крім Юди і Фоми. Фома був дуже ревним і боявся помилитись. Він сказав: “Поки на побачу ... – не повірю!!!”. Фома побачив воскреслого Ісуса лише через 8 днів. “Не будь невіруючий, але віруючий!” – сказав йому Ісус.

Іменем Фоми християни називають неділю після Великодня – Провідну, Поминальну неділю, у яку віряни поминають померлих, священники правлять панахиди та заупокійні Богослужіння, люди моляться на могилах за своїх померлих родичів (О. Ковальська, 2012).

Блуд	– у гуцулів нечиста сила, яка збиває з дороги; злі духи, що чіпляються до пастухів і водять їх лісами
Блюзка	– блуза, кофточка (польське <i>bluza</i> , німецьке <i>Bluze</i>)
Бляк	– телячий або овечий шлунок
Бовгари	– пастухи великої рогатої худоби, хлопчак, які пасуть череду
Бовтиці	– 1) гудзик; 2) пучок кольорових ниток як прикраса; 3) прикраси у вигляді низок жовтих латунних гудзиків
Бог земний	– у гуцулів так називали знахарів, ворожбитів, чародіїв
Бограч	– угорська страва; бограч – гуляш; баранина з картоплею
Боз	– бузок, без
Боїти	– кипіти
Бойє	– справді
Бойки	– етнічна група українців, яка проживає у Карпатському регіоні
Бойко, Бойчук, Бойченко	– староукраїнські прізвища. Походять від слов'янського автохтонного імені на зразок Боїслав, Боїмуг. Його основа – корінь “бой” (битва, побиття). У деяких діалектах “бойко” трактується як “забіяка”.

Катерина Бойко – мати Тараса Шевченка. Прізвище матері Шевченка вказує на те, що у нього була примішка крові карпатських верховинців (П. Зайцев, 1994).

Бокораш, керманич – плотогін, сплавник лісу

Бокори – плоти для сплаву лісу.

Бокор являє собою двадцять майже однакових стволів зрубаного і почищеного від віток дерева довжиною 28-30 м, які скріплюються гужівками в один блок, який називається талба. Об'єм деревини у талбі становить близько 35 куб. м. З окремих бокорів-талб формували скріплені між собою пліт – бокор, який гуцули називали дараба. Дараби було сплавити набагато простіше і безпечніше, ніж окремі талби. Великі і швидкі хвилі-габи окремі пліт кидали зі сторони в сторону, били ним у береги річки.

Для полегшення сплаву дараб в першу талбу відбирали, як правило, більш тонкі і найдовші стволи дерев. У центрі талби ставили товстий ствол, який називали ведучим. До нього по обидві сторони прив'язували тонші дерева. Всі стволи розміщували комлями (товстими кінцями дерева) назад. У комлях просверлювали отвори діаметром близько 4 см, у які вставляли гужівки і закріплювали їх шипами. Кінці гужівок зплітали в поперечний ланцюг. Ширина задньої частини дараби досягала 10 м.

Вершини стволів з'єднували поперечними колодами. Ширина передньої частини повинна була бути меншою, ніж ширина воріт на шлюзі лісосплавної гатки. При ширині воріт греблі 7 м ширина передньої частини плоту становила 5 м.

При проходженні воріт більш широка задня частина бокору нагромаджувалась, але унаслідок гнучкості гужівок була рухливою.

До першої талби дерев'яними шипами прикріплювали 5-6 весел-опальчин довжиною 12 м. Третина довжини весел занурювалась у воду. До підводної частини весла дерев'яними цвяхами прикріплювали двохметрову дошку. Посередині талби стояла невелика перекладаина-сухар. На неї сплаvníки-бокораши прив'язували свої речі.

Боксовий – хромовий (про шкіряне взуття)

Бола – болячка (*бола би тебе взяла*)

Болотняк – заболочений ліс

Больфа (бульфа) – 1) пухир; налив, гуля; 2) нарід на дереві

Бонекова днина – пісний день

Боня – глибоке місце на болоті

Боревка, бурівка – брусниця

Борзо – швидко

Боришінник – корж з кукурудзяного борошна і картоплі

Боркут – винне (квасне) джерело

Борух – прізвище, ім'я.

Слово Борух походить від єврейського і означає “благословенний”. Від цього слова походить ім'я Барак, яке поширене у США. Наприклад, Барак Обама – президент США з 2008 року.

Борше	– скорше, швидше
Ботей	– отара овець
Боярок	– пояс
Бранзолет, бранзолетка	– браслет
Братрура	– духовка, маленька металева пічка, вмонтована у грубу (німецьке)
Браччіку, браччіку	– брате (ласкаво); рідніший рідного
Брен	– гора (кельтське <i>bren</i> – гора, <i>brena</i> – розщелина)
Бресклєк	– намоклий кусень дерева; брескливий чоловік
Бресклий	– мокре, просякнуте водою (про дерево); набряклий, опухлий, брезклий
Брик	– молодечий запал. <i>У цього хлопця брик грає</i>
Брикнути	– упасти
Бриндз'єнка	– конва, бочка, ложка
Бриндуші	– шафран
Бринза (бринзя, бриндзя, бундз)	– овечий сир, сир з овечого молока, волоський сир; сир з овечого молока, перетертий із сіллю і закладений на зберігання на зиму в дерев'яні бербениці (діжечки, скляні банки).

Давнє слово праєвропейського походження. Прийшло в нашу мову з румунської (раніше валаської) мови *brinza*. У західноукраїнських словниках і літературних творах слово має звучання бринзя.

У центрі м. Рахів на Закарпатті встановлено скульптуру Вівчаря, засвідчивши шану давній професії, в обов'язки якої входить виробництво бринзи.

У Рахові проводиться фестиваль “Гуцульська бриндзя”, який збирає до 15 тисяч гостей.

Бринза люта	– бринза, що витримується рік і має своєрідний смак і запах
Бринзиник	– слоїк, мішок
Брич	– ніж, бритва
Бричений	– голений, бритий
Бріхташка	– гаманець, мала шкіряна сумка (німецьке <i>Tasche</i> – сумка)
Бріцька	– овечка
Бровник	– пістолет системи браунінг
Броцак	– рюкзак, сумка через плече
Брус	– обтесана колода, яка має чотири грані; камінь для гострення коси, ножа

Брустура – лопух (румунське *brusture* – лопух, парило, реп'ях, мати-й-мачуха, по-місцевому підбіл).

Брустури – колишня назва с. Лопухів Тячівського району Закарпатської області. У Косівському районі Івано-Франківської області є село Бруsturів.

Бубен – кругла вершина

Бубка – невеличка рана на тілі у дитини

Бубон – барабан

Бугай – вид дерева з неприємним запахом, подібним до оцтового; нічний болотний птах з родини чапель

Буда – поташний завод

Будз – головка овечого сиру; полонинський копчений сир із молока овець і корів, у формі кулі; тверда маса, яка зсядеться при приготуванні бринзи з овечого молока (рідка маса називається жинтиця)

Будники – лісники, які палили ліс і виробляли деревне вугілля та поташ; сторож

Бужениця, буженина – копчене м'ясо свинини

Бужети – будити, коптити

Буката (сиру) – грудка (сиру), шмат, кусень; з румунської – великий кусень

Буковець – буковий ліс

Буковина – історико-етнографічний район України.

Назва походить від вживаного у грамотах молдавських господарів XIV-XVII ст. терміну у значенні “буковий ліс”. Північна Буковина охоплює сучасну Чернівецьку область (В.І. Наулко та ін., 1991).

Букурія – ремінь для гоління

Букшпан – вічнозелена рослина – символ Великоднього кошика

Бульбона, бульбоня – глибоке місце річки

Бурак – буряк

Бурдюг, бордюг – шкіряна торба

Буріник – молодий ведмідь, що живиться рослинною їжею

Буркало – загальна назва будь-якого джерела (вживаються інші назви джерел: буркут, нора, чуркало, шипіт, чишма)

Буркач – водоспад

Буркувати – заповнювати дерев'яні кошиці камінням

Буркут – джерело, джерело мінеральної води (румунське – *borkut*, угорське – *borkút*).

У Верховинському районі Івано-Франківської області є село Буркут. У с. Буркут 24 липня – 31 серпня 1901 року перебувала на лікуванні Леся Українка зі своїм чоловіком К.В. Квіткою. На початку серпня там вони зустрічались з Іваном Франком (Л. Клим, 2011; С. Пушик, 1990; Г.К. Холопов, 1979 та ін.).

Бурса – студентський гуртожиток, що міститься у будинку самої гімназії

Бурчак – молоде вино (суто закарпатське слово).

Вино у перші дні виготовлення бурчить, ферциклює. У Франції – божоле. В Ужгороді з 2007 року 20-21 листопада проходить свято молодого вина “Закарпатське божоле”.

Бурштинська ТЕС – теплоелектростанція у м. Бурштин Івано-Франківської області. Енерговелет Прикарпаття, один з великих виробників та постачальників електроенергії, унікальний енергетичний комплекс. Останніми роками працює від’єднано від об’єднаної енергосистеми України в режимі “Острів Бурштинської ТЕС”.

Споруджена в 1962-1969 рр. За показником виробництва електроенергії випереджує всі теплові електростанції України, у тому числі такі надпотужні, як Запорізька та Вуглегірська. Має 12 енергоблоків. З моменту пуску станції вироблено 500 млрд. кіловат-годин електроенергії, тобто понад 10 млрд. щорічно.

Бурштинська ТЕС – найбільший на Прикарпатті роботодавець, платник податків та обов’язкових платежів до спеціальних фондів, фундатор соціально-економічного розвитку м. Бурштина. Відіграє значну роль у регіональному розвитку, виробляючи п’яту частину валової продукції Івано-Франківської області. Сплачує до фонду навколишнього природного середовища 47 млн. грн., до Пенсійного фонду – 48 млн. грн., податки на доходи працівників ТЕС – 19,5 млн. грн., внески до інших фондів – понад 6 млн. грн.

Забезпечує електроенергією Івано-Франківську та Закарпатську області повністю та Львівську область – наполовину потреби в електроенергії, частину виробленого струму постачає у Західну Європу. Водночас станція залишається екологічно проблемним об’єктом як забруднювач повітря, водних об’єктів і землі викидами продуктів згоряння.

Згідно з урядовою Програмою розвитку паливно-енергетичного комплексу на 2010-2014 рр. Бурштинська ТЕС, як і інші енергогенеруючі компанії країни, буде приватизовуватись.

Бутин – лісорозробка (румунське)

Бутинар – лісоруб (румунське buturuga – пень, колода)

Бутля – скляна банка з вузькою горловиною на 4 л і більше (польське butla – бутиль)

Бухня – напіврозвалена халупа

Буц – головка сиру

Буцегарня, цюпа – тюрма; за ґратами

Буцматий – повний на обличчя, з повними щоками

Бучина, бучіна – букові ліси Карпат, буковий ліс.

Бук – красень Карпат. Карпатський бук ботаніки назвали буком лісовим. Має надзвичайно цінну деревину, з якої виготовляють меблі, паркет, оздобу для дорогих екіпажів, урочистих салонів, літаків тощо. З відходів букової деревини добувають дьоготь, креозот, гваякол, а із золи – поташ, луг. Бук є цінною сировиною (букові горішки), має лікувальне значення (Г.К. Смик та ін., 1990). Сухі букові гілки та дрова – прекрасне екологічно чисте паливо. Широко використовується у вишарнях для копчення м'яса.

Бучок – паличка

В

Вадатися – сваритися

Важниця, возниця – приміщення для сушіння фруктів і копчення м'яса; невелика споруда – піч на городі з дахом, на якій, спалюючи дрова, сушать яблука, груші, сливи

Вазон – вазон; ваза (для квітів). Польське *wazon*. Латинське *vas* – судина

Вайда – голова табору у ромів

Вакації – літні шкільні канікули від 15 липня до 1 вересня (польське *wakacje*)

Вакурат – якраз

Валантатися – вештатися, бродити

Валашати, харашіти – каструвати

Валетиси – волочитися

Валило – природна або штучна гребля на гірській річці, де обробляють ліжники

Валіза – чемодан (польське *walizka*)

Валя Кузьмина – село у Новоселицькому районі Чернівецької області. Молдавське “Валя” – “долина”.

Письмова згадка про село Валя Кузьмина датується 1487 роком. У цьому мальовничому селі у мирі та злагоді проживають українці, румуни, росіяни, молдавани, німці, болгары (Газета “Погляд”, 2007, 2 вересня, № 35).

Вар, узвар – компот із сухофруктів (древньо-індійське *var*, румунське *ara* – вода)

Варга – губа

Варгінні – жоржини

Вардибурга – крик попередження про спускання великого дерева-кругляка по ризи

Варе	– невже, чи, мабуть
Вари	– слово, яке уживається для підсилення запитання
Варият, варіят, вар’ят	– божевільна, непередбачувана, буйна, шалена людина (польське <i>wariat</i>).

“Вар’яти” – об’єднання представників різноманітних гумористичних проектів Західної України. Влітку 2010 року у м. Чернівці проводилось перше українське гумор-шоу “Вар’яти”.

Васач	– верхня частина воза, саней; ящик
Васервага	– ватерпас, рівень (німецьке <i>Wasserwaage</i>)
Васіздас	– квартира
Ватаг	– керівник полонинських чабанів, якого обирають на святі виходу на полонину
Ватра	– багаття, вогнище
Ввога !	– ого ! (захоплення)
Вгідний	– працьовитий і добрий
Вгорнутися	– одягнутися
Вдатися; си не вдало	– сподобатися; не сподобалося
Вежа	– тура, шахматна фігура (польське <i>wieża</i>)
Велика Румунія (Romania Mare)	– ідея відродження Румунії у кордонах формату до 1940 року, до якої тоді входили територія сучасної Молдови і окремі українські землі
Вельон	– весільне вбрання молодої (польське <i>welon</i> – вуаль)
Вепринки	– агрус
Вербівка	– орнамент, яким розписують іграшки; малюнки створюють у вигляді вербових гілочок.

У с. Яворові Косівського району Івано-Франківської області з вербових гілок селяни робили мальовані іграшки-забавки, які йшли на продаж. Верби у цьому селі рясно ростуть на піску. Іграшки також робили з осики. Вони мали силу оберега. Тому такі іграшки давали дітям, щоб ніяке лихо до них не підсувалося.

Верг	– кинув (<i>кинув у воду</i>)
Верем’є, веремні	– гарна сонячна погода (або погода взагалі)
Вереня	– рядно; використовують як простирадло, покривало, накидку, мішок
Веретенка	– пухова хустка
Верети	– елемент гуцульської хати – гражди
Верітка	– рядно

Вертеп	– різнокольоровий у формі шестигранних зізд або маленьких церков
Верховинець	– мешканець гори
Верховина	– гірське селище в Івано-Франківській області (колишня назва – Жаб’є), районний центр, “столиця” Гуцульщини
Вершать, вершадь, вершідь	– великий яр, зарослий ожиною, малинником та іншими кущами; верхів’я, початок річки (поток); стрімкий потічок
Вершек	– верхня частина кругляка
Веснарка	– весняний випас худоби на полонині (триває здебільшого 1-2 тижні)
Веснарька	– стайня на полонині, де утримують весною худобу
Весняк	– водяний млин, що працює тільки весною
Ветуля	– коза, що не мала козенят (закарпатське)
Вздріти, уздріти	– побачити
Видпортати	– відкопати, відгребти
Вижниця	– місто у Чернівецькій області, районний центр.

В санскриті слово “Вижниця” тлумачиться як віжна – перешкода, завада, за-сுவ. Віжна – ніца – нижня перешкода. Припускається, що за часів Галицько-Волинського князівства у XII-XIII ст. нинішня Вижниця носила назву Городок (Енциклопедія українознавства, 1993, Т. 1, с. 190).

На Прикарпатті біля м. Трускавець Львівської області протікає річка, яка має назву Вижниця.

На околиці Вижниці є село Рівня, яке нині входить у межі міста. У цьому селі народився відомий український співак Назарій Яремчук (1951-1995). Ім’я Назарія Яремчука носить Вижницька школа-інтернат, де він певний час вчився.

У 1967 році при Вижницькому будинку культури молодий композитор Левко Дутковський створив вокально-інструментальний ансамбль “Смерічка”, який став грандом радянської естради. Його солістами були Назарій Яремчук, Василь Зінкевич, Володимир Івасюк.

Вижній	– верхній
Вилушок	– горіх, який дозрів на дереві, розкрився із зеленої оболонки, завис на “ниточках” або впав на землю
Вилюля	– звивина річки
Винзарня	– невелика дерев’яна споруда (будка) для копчення м’яса
Випацькати	– вимазати
Витак	– відтак, пізніше
Вифляцувати	– вимазати

Виходок	– туалет, вбиральня (Вибачте !)
Вібчий	– чужий
Віверниця	– повалене дерево
Відив, відев, відай	– мабуть, певно, може, очевидно
Відказувати	– заповідати, залишити у спадок
Відци	– звідси
Вікіцкати	– вичистити
Вілія	– вілла, панський будинок, панська садиба
Вімні	– вим'я
Вімніцкати	– вим'яти
Вінетка	– фотографія великого гурту людей, випускників школи; картина (польське winieta – віньетка)
Віно	– спадок, придане, посаг нареченої
Вінчатися	– брати шлюб у церкві
Вінчувати	– вітати, поздоровляти
Віпулитися	– витріщитися
Віпчина	– малий перевал між двома горами, горб, вершок гори
Вірмени	– колишня одна з великих міжетнічних груп населення Прикарпаття, які з давніх часів утворили свою колонію в Кутах, Снятині, Станіславові та ін.
Віт, війт	– сільський староста
Віта, вітка	– притока річки
Вітриматися	– переховатися
Вітчизнина	– земля батьків
Віфашкати	– вимазати (одяг)
Вішта	– команда коневі “вліво”
В’на; в’но; в’на	– вона; воно; вони
Владзьо	– Володя
Вовк	– 1) вовк; 2) хвороба дерева; 3) запалення сідничного нерва; 4) деталь ткацького верстата; 5) вовчуг польовий
Вовна	– овеча шерсть
Вовчинець	– молочай, вовчі ягоди звичайні
Вогники	– дійство перед Паскою
Водники	– люди, що проживають біля води
Водно, вонно	– завжди, постійно, повсякчас

Волиця	– вільне поселення, слобода, слобідка
Волічка	– нитка з високоякісної вовни
Воловід	– міцна сукана мотузка
Волоокій, воловокий	– банькатий, витрішкуватий
Волосань	– очерет (бойківське)
Волошин	– застаріла назва румунів; ще так називали італійців
Волошина	– Румунія і права сторона Черемошу
Ворбешти романешти	– “Говоріть румунською”. Vorbiti romanestel! – указ румунської влади для жителів Буковини (М. Матіос, 2010)
Ворина	– жердина; жердина в огорожі
Ворок	– мішок
Вороташ	– сторож на лісосплавній греблі.

Вороташ – спеціальний сторож на лісосплавній гатці, який під час сплаву слідкував за дотриманням порядку, не допускав сторонніх на територію сплавних робіт. У вороташа була невелика шестигранна будка, з дахом із дранки, яка знаходилась нижче греблі на мосту.

Воськанитись	– ходити без діла туди-сюди
Вотула	– козеня, що народилось навесні, а восени вже завагітніло
Вположитися	– отелитися
Встекле	– розлючене, скажене
Встроїтись	– влаштуватись (на роботу)
Втрутити	– зіштовхнути
Вугол	– ріг (вулиці, будинку)
Вузькоколійка	– тихохідна залізниця, у якої відстань між рейками дещо менша стандартної (600, 760, 800 мм).

У Карпатському регіоні вузькоколійки у недалекому минулому мали значне поширення. Вони були призначені в основному для промислового використання (транспортування деревини, худоби, води, поташу та інших багатств гірського краю) із незначним перевезенням пасажирів. У народі вузькоколійки називають карпатським чудом. Переважно вузькоколійки були побудовані за часів Австро-Угорщини. Перші вузькоколійки почали діяти у 1870 році.

На Закарпатті до Першої світової війни було споруджено 8 залізничних віток. Найдовша з них “Анця Кушницька” (120 км) пролягла вздовж русла р. Боржава. На Закарпатті у с. Колочава відкрито музей вузькоколійки. Останнім часом у різних регіонах Карпат, де залишились рештки старих залізниць, реалізується програма з відновлення вузькоколієк під назвою “Карпатський трамвай”, яка має історичну цінність та інвестиційну привабливість у туристично-рекреаційній галузі.

У позаминулому столітті (1880-1890 рр.), коли Закарпаття було частиною Австро-Угорської імперії, здійснено будівництво кількох вузькоколіїних залізниць, які використовувались для вивезення з гір деревини. Вузькоколійки прокладались вздовж річок, річковими долинами. Вони заходили далеко в гори. Для подолання високих перешкод створено спеціальні тунелі. На їх будівництво були запрошені фахівці-каменетеси з Італії. Окремі італійці полюбили закарпатський край назавжди і залишились тут жити. Нащадки італійців і зараз живуть у деяких гірських селах. Закарпатські вузькоколійки на той час були надзвичайно прогресивним видом транспорту. Вивезена залізницею у великих обсягах деревина забезпечила швидку окупність вкладеного у будівництво капіталу. Кошти окупились вже через кілька років.

На Закарпатті діє Іршавська вузькоколійка. Вона використовується для перевезення пасажирів – жителів навколишніх сіл та містечок. Вузькоколійка дає змогу їм добратись до Іршави та Виноградова. Перевезення здійснюється старими міні-вагончиками (польського, австрійського та російського виробництва).

Закарпатська вузькоколійка має важливе економічне значення, зокрема для розвитку зеленого туризму.

На Івано-Франківщині у Долинському районі відновлено “Вигодську вузькоколіяку”.

Вуйко – старший за віком чоловік; дядько по матері чи батькові (польське wuj – дядько); переносно ведмідь

Вуйко Михайло – переносно – ведмідь.

У селі Манява Богородчанського району Івано-Франківської області 2006 року відкрили єдиний в Україні Музей ведмеда, у якому є опудало бурого ведмеда.

Бурого ведмеда занесено до Червоної книги України. В Українських Карпатах нараховується близько 35 особин.

У Селятинському лісництві створено унікальний вольєр, де зібрані екземпляри практично з усієї дичини Буковинських Карпат. За своєю унікальністю вольєр не має рівних в системі лісового господарства України.

Вуйна – старша жінка, будь-яка чужа жінка; дядькова дружина

Вурда – спресований солодкий сир із відходів молока

Вурдитися – скипання, згортання прокислого молока під час кипіння

Вуставка – вишивка на рукавах жіночої сорочки

Входини – святкова церемонія здачі в експлуатацію новобудови

Вшмалити – стрільнути

Вштрикнути – вколоти; вчинити витівки

Г

Габа – велика хвиля, хвиляста течія на гірських річках, які спостерігаються на стрімких кам'янистих ділянках. На Буковині вживається хвилá, хвиля, філа́, а в окремих селах, розташованих вздовж Дністра, – фал

Габіони – гнучкі берегоукріплення.

Габіони являють собою ящики з металевої сітки (шестигранних гарунок), заповнені каменем, свого роду чемодан з камінням. Габіони були винайдені у ХІХ ст. інженером Пальвисом. Широко застосовуються у різних куточках світу, де зарекомендували себе гнучкою та міцною конструкцією. Будівництвом габіонів займається італійська фірма “Маккаферрі габіон”. Останнім часом габіони широко застосовуються у Карпатському регіоні для кріплення річкових берегів та створення капітальної системи протиповеневого захисту.

Габов – кругляк, ще не готовий до ризування

Габучити – зупинятися, як вода, що натрапила на перешкоду

Гаджо – хороший хлопець, але не ром

Гадючка, гадечка – мухомор червоний; будь-який отруйний гриб; неїстівний гриб, поганка

Гадючка – молода смерічка

Гаївка – співанка, яку виконують дівчата біля церкви у Великодні дні; поточина, що витікає з гаю

Гай – слово, яке вживається для позначення швидкого розвитку подій. *Гай, пішли ! Пора вже йти, підемо*

Гайналі – мешканці Карпат

Гайта – команда коневі “вправо”

Галайдак – крикун

Галасле – угорська страва, юшка за угорським рецептом

Галерея, галерія – частина будинку, відкрита із зовнішнього боку; довгий балкон уздовж будинку

Галичина – історична територія на Західній Україні і Польщі.

Галичина – край солі. Її назва походить від назви мінералу galit – кам’яна сіль. Грецьке слово “гало” відповідає поняттю “сіль”.

Галичина – історична територія, що включала частину західно-українських і польських земель, які з кінця ХVІІІ ст. перебували під владою Австро-Угорщини. Галичина охоплювала територію теперішніх Івано-Франківської, Львівської та Тернопільської (а до 1848 р. – і Чернівецької) областей України та ряд воєводств Польщі (Белзьського, Жешувського, Кросновського, Тарнувського, Новосандецького, Перемишлянського і частини Краківського).

Галунка – варене фарбоване великоднє куряче яйце, крашанка

Галпшуга – туфля

Гальба (пива) – півлітровий кухоль

Галяретка – фруктове желе

Гаман – злодій, злочинець

Гамати – їсти

Гамбар	– комора (окрема споруда)
Гамбарь	– ящик для муки, цукру, солі і збіжжя на 4 відділи
Гамованка, клявза	– гребля на гірській річці, яка забезпечує гамування бурхливих потоків та створення запасів води для лісо-сплаву
Гамора	– унікальна водяна кузня, яка діє у високогірному селі Лисичеве Іршавського району Закарпатської області (німецьке <i>Gammer</i> – молот).

Водяна кузня “Гамора” розташована на р. Лисичанка. Водяна кузня збудована понад 300 років тому. Подача води на дубове колесо кузні здійснюється зверху від греблі за допомогою жолобів. Величезний ковальський молот приводить у рух річкова вода, яка потрапляє на рушійні лопасті маховика за допомогою обвідного каналу.

Гандабурка	– картопля
Ганджабур	– вірменська назва страви “зелений суп”
Гандлівка	– Коломийська торгівельна школа
Ганити	– осуджувати, виражати невдоволення
Гарбата, гербата	– чай (польське <i>herbata</i>)
Гари	– горщики, казани, баняки
Гарлакати	– співати голосно і невпопад
Гарнаглі	– заколки для волосся
Гатить	– падає (<i>гатить з неба сильний дощ, град</i>)
Гать	– пункт сплаву лісу, де готують дараби
Гачі	– штани
Гавтувати	– голосно кричати
Гвара	– міська говірка
Гезде	– ось де, тут
Гелетка, гелети	– бочечка місткістю 25 літрів (на полонині овече молоко міряють гелетами)
Гельтівно	– гарно, добротно, якісно
Гембель	– торг, вдала справа у торгівлі (німецьке <i>Handel</i> – торгівля)
Гемблювати, чиндлювати	– торгувати, перепродувати
Генде	– он де,там, ось там
Гентеш	– професійний різник свиней на Закарпатті (угорське)
Гет	– повністю

Гибіти	– пропадати
Гибнути, гинути	– дуже хотіти
Гимблик, гимблювати	– рубанок (гибель), стругати дерево (німецьке Nobel)
Гицелі	– шибеники; мисливці на бродячих собак; слуги (зневажливо)
Гишки	– холодець
Гійкати, гікати	– сварити, обурюватися
Гільчаки	– взуття з дерев'яною підшвою та шкіряним верхом ручної роботи.

У Старожинецькому районі Чернівецької області є с. Гільче, де понад 150 років тому це взуття виготовлялось. Поблизу села Гільче знаходяться мальовничі Королівські водоспади, які несуть свої бурхливі холодні чисті води, вічно борються зі скелями (А. Данилюк, 2008).

Гінтарі	– майстри, які вкривають дах гонтою
Гінцувати	– експлуатувати, напружено робити. <i>Не гінцууй себе так, синочку</i>
Гірстуватий	– подекуди вкритий косматкою, малиною. Румунське horsti – косматка, малина
Гірське Око	– гірське озеро природного походження, яке знаходиться у підніжжі гори Творилець у Путильському районі Чернівецької області. Інші назви – Буковинське, Карпатське, Чорне око. Гідрологічний пам'ятник природи на площі 2,5 га (з 1979 року).

Гірське Око знаходиться у басейні річки Білий Черемош. Розташоване на території Черемошського лісництва ДП “Путильський лісгосп” (квартал 12, вид. 15). Водна поверхня озера має абсолютну відмітку над рівнем моря 1250 м. Площа озера – 0,8 га. Довкола озера створено зелену зону площею 23,5 га, яка представлена смерековим лісом. У цій зоні суцільні вирубки лісу заборонені, тут проводяться тільки санітарно-оздоровчі заходи.

Гія	– потрібно, треба
Гладун	– глек
Глей	– глинястий ґрунт
Глигати	– ковтати, пити
Глібко	– чорт
Гліг	– колючка, заноза
Гліже	– кущі глоду
Глінтики	– каменотеси, майстри-каменотеси у селі Дорошівці Заставнівського району Чернівецької області

Гложжя	– шипшина
Глота	– натовп, тиснява, тиснявина, черга
Гляба	– годі, неможливо; дарма
Гляч	– сечужий фермент
Говерла	– найвища гора Українських Карпат (2061 м), найвища гора України, частина Карпатського біосферного заповідника. Символ України, національна святиня.

Говерла у перекладі з угорської мови означає “сніжна”. За версією Степана Пушика гора, яка говерлує, пустує.

Знаходиться в південно-західній частині України на території Українських Карпат. Належить до гірської системи Чорногора. Гора вкрита альпійськими луками. Має пірамідальну форму з плоским майданчиком на вершині і крутими схилами, якими часто сходять снігові лавини. Сніг на Говерлі тримається довго, майже до літа. Сніг покриває вершину рано, іноді у вересні.

На південному (закарпатському) схилі Говерли беруть початок багато річок – приток р. Тиси, зокрема Біла Тиса, Говерла, Лазенщина.

Говерлу інколи величають “Королева Карпат”. На свято Івана Купала гуцули йшли на Говерлу збирати полонинське зілля, яке у цей день мало дивовижну цілющу силу.

Говіні	– піст
Гогель-могель	– коктейль (німецьке)
Гогодзи	– брусниця
Година	– затяжні дощі
Годитися	– торгуватися, вести переговори
Головиця, головица	– 1) природне джерело; 2) верхів’я річки
Голубінка	– сиріжка
Голубці	– гуцульська страва.

У селі Четфалфа на Закарпатті проводиться фестиваль голубців.

Гольфа	– рана
Гонведи	– вартові державного порядку на Закарпатті
Гонор	– перебільшене почуття власної гідності, зарозумілість, пиha. Походить від латинського honor – честь
Гонта	– покрівельний матеріал у вигляді тонких колотих клинчастих дощочок; смерекова маленька фігурна дощечка для даху.

Для забезпечення довговічності гонти проварюють у сирій нафті. Такій покрівлі не страшні опади, короди чи шашіль. Гонтою покривають дах гражди, церкви.

Горбатка	– запаска
Горбатка	– пояс, яким підв’язується спідниця

Гордуман	– гриб, пистряк, пистрик
Горец	– духота, спека
Горі	– вгору (<i>Горі да дгорі</i>)
Горіх	– волоський горіх, цінна їжа і лікувальний засіб. Назва горіха з латини перекладається як “царський жолудь”, тому що був їжею виключно верхівки суспільства.

Споживання ядер горіхів у невеликій кількості розвиває розум, очевидно тому, що за формою нагадує людський мозок.

Горні, горші	– чашка
Гороблі	– тонкі, але міцні тягові тички на санях, зв’язані на кінцях воловодом
Городище	– давнє земляне укріплення; місце, де було укріплене поселення; назва потоків, зокрема у с. Старі Кути Косівського району
Городник	– рискаль, лопата
Горшта	– косматка, малина (румунське <i>horstă</i> – косматка)
Горшя	– горнятко
Гостинець	– бита дорога, битий шлях, шосе
Готар, хотар	– границя, межа (в угрофінських мовах <i>hotar</i> – границя)
Гофа	– двір, подвір’я
Гоц	– водоспад
Гоцкати	– підкидати вгору
Грабар	– робітник на земляних роботах, землекоп, гробокопач
Грабарка	– місце, де копають глину; кладовище
Гражда	– закритий по периметру житловими й господарськими будівлями та переходами двір.

Хати-гражди були захищені від звірів та лихої людини, а господар міг у негоду обійти усі приміщення. Гуцульська оселя, побудована з дерева без використання жодного цвяха, з дерев’яних кілків-тиблів.

У басейні р. Виженка, що протікає в межах національного природного парку “Вижицький”, на околиці с. Виженка функціонує туристично-рекреаційний заклад – садиба “Гуцульська гражда”.

Грамітний	– гуркотливий; такий, що гримить, шумить. Праслов’янське <i>gromotъ</i> – “грім”.
------------------	--

Грамітний – назва потоку правої притоки річки Пробійна – лівої притоки Білого Черемошу. На потоці Грамітний у ХІХ ст. була побудована клявза (загата), яка утворювала водосховище, що забезпечувало плотовий сплав деревини (М. Габрак, 2010, с. 126).

Границя	– місце, до якого доходить вода під час розливу
----------------	---

Грань	– жар із дров чи вугілля; розжарене вугілля, черінь. <i>Він такий скупий, що й грані не позичить</i>
Гребень	– хребет (гір) гори. Праслов'янське grebu – гребінь, вершина гори
Грегіт	– щєбінь, дрібне каміння; кам'яна гора
Грегот	– застигла кам'яна річка, кам'яний потік
Грехітливий	– кам'янистий
Гречний	– поважний, ввічливий
Грінка	– скибка хліба
Громадити (сіно)	– згрібати граблями скошену і висушену траву (<i>Гайда, туристи, громадити сіно!</i> – з газети)
Громоваця	– дерево, у яке вдарив грім; громова блискавка; велика грозова хмара; посвячена в церкві свічка, яка має здатність відвертати грім. Раніше з громовиць виготовляли трембіти
Гропа	– стрімка кам'яниста гора; долинка; кітловина на полонині; полонина (румунське ghoara – яма)
Груба	– пічка
Груба	– вагітна
Грубий	– товстий
Грузь	– грязь, болото
Грунь	– пагорбок, гірка; вершина, хребет гори (румунське grui – горб, холм; вершина, верх горба)
Гугольник	– капюшон
Гудити	– сварити. “ <i>Хочеш когось похвалити – хвали Бога, хочеш когось погудити – свари себе</i> ” – приказка, яка побутує на Прикарпатті
Гудить	– поганий відгук про людину
Гужварня	– майстерня, у якій виготовляли гужівки для скріплення ковбків-колод у плоти.
Гужварня – невелика з двоскатим дахом виробнича споруда на лісосплавному вузлі, всередині якої знаходиться піч. У печі розпарювали сирі вітки ліщини. Потім ці вітки викручували і вони ставали гнучкими і міцними. Називались вони гужівками.	
Гужтруд	– примусова безоплатна праця, коли селян під страхом тюремного ув'язнення більшовицької влади виганяли рубати і возити своїми кіньми карпатський ліс
Гузарь	– комлева частина кругляка
Гук	– водоспад, водограй на гірських потоках (праслов'янське гукъ – водоспад)

Гуков'єнка	– сорочка, на якій повністю вишиті рукави (поширене у районі населених пунктів, розташованих на Буковині вздовж річки Черемош та її правих приток (Чорногузи, Путила та ін.)
Гуляр	– виріз на сорочці (вживається на Буковині)
Гумаки	– гумові чоботи
Гумбарас	– гризня, колотнеча, баталія
Гунцвот	– збиточник; невихований, нечемний
Гунцвот ти, ти !	– <i>шибеник, ти !</i> (лайка)
Гуня	– традиційна вовняна одіж верховинця
Гупати	– шумно бити, гамселити
Гура	– гирло (річки). Румунське gura
Гурка	– кров'янка-ковбаса з крові і потрохів свині та рису. Слово вживається на Закарпатті
Гуслінка	– спеціально заквашене, густе кисле молоко
Гути	– скло (<i>купи собі гути, будеш у них дуги</i>); підприємства, які виробляли скло й тару
Гуцули	– етнічна група українців, які проживають у горах Карпатах (нині – на усіх світах).

Існує багато гіпотез, версій та підходів щодо висвітлення походження назви “гуцул”: від молдавського та румунського слова “гоц”, “гуц” – розбійник, опришок; від “кочул” – пастух; гуцули себе називають “єрстнени, крестени”, тобто охрещені, чи “гірени” – горяни, чи русини; у живому мовленні жителів буковинського та галицького Підгір'я назва “гуцул” набула територіальної характеристики – “житель гір, горянин”; у документах до XVIII ст. їх називали покутянами та верховинцями; від імені Гуцул (М. Худаш); від слова гуц (гудз, гузь) зі значеннями “вузол; твердий сучок; людина з неподатливим характером; скупий; коренаста міцна людина” (К. Герман); від назви двох слов'янських етносів – гуців та урличів – гуц+ули (К. Герман); від назви гір Гоцалі (Гуцульські гори), яку Карпати мали у XIII ст., що відомо із монгольського середньовічного літопису, який розповідає про перехід полчищ хана Бату (Батия) через гори Гоцалі (І. Чеховський); Софрон Витвицький, який у 50-70-х роках XIX ст. був парохом на Галицькій Гуцульщині, на основі обрядових паралелей дійшов висновку про походження гуцулів зі Скандинавії, від поморських слов'ян із острова Руяна (Рюгена); від готського слова guta (М. Фасмер), німецького Hultsafta – “лісовики” (Е. Шварц). За версією Сергія Ворони, гуцул – це охоронець вулиць та торгових шляхів, божий сокіл (Газета “Урядовий кур'єр”, 2011, 11 березня, Ольга Лобарчук). В санскриті “гуцули” – шумні (веселі) люди (Ю. Гав'юк).

Гуцули за походженням могли бути кочівниками, які прийшли у Карпати із причорноморських степів. Найвірогідніше, це були хорвати, які змішались з місцевими племенами слов'янського походження (І. Каганець, 2005).

2008 року у м. Рахів – центрі Закарпатської Гуцульщини відкрито пам'ятник гуцулу.

Гуцулики

- місцева назва аборигенної гірської породи коней універсального призначення, яка поширена в Карпатському регіоні і має унікальні господарські та біологічні якості і забезпечує універсальне ефективне використання їх в гірських районах.

Гуцульські коні – це сильна, витривала, швидкісна, зі спокійним норовом порода. Добре пристосована до суворого гірського клімату. Невибаглива до кормів та умов утримання. Може пройти з вантажем 100-150 кг до 100 км за день, що вдвічі більше ніж коні іншої породи. Живе до 25-30 років. Здатні до використання для верхової їзди. В багатьох країнах Європи їх давно використовують для масового кінного спорту, кінного туризму та гіпотерапії (лікування на конях).

Степан Пушик: гуцулики – коники. “Вони широкогруді й малоголові, але лоби широкі, зір бистрий. На кам’янистій дорозі гуцулик обнюхує камінь, пробує міцним копитом, чи бува не скотиться, коли наступить. У лісах, у кам’янистих зворах іде той гуцулик, мов собака, за людиною, обходячи болота, переступаючи пороги; не піде в глибоку воду, коли не знає броду в гірській річці”.

Ці коні, яких у Карпатах збереглося не більше трьохсот, у всі часи використовувались для військових потреб, а особливо для перевезення поранених і убитих. Вони були на фондуванні в угорській армії під час Другої світової війни. Для розведення гуцуликів у селі Тур’ї-Ремети діяв кінний завод. Коні карпатської породи дуже слухняні, низькорослі, сильні, витривалі; зелена паша і чиста вода – ось їх харч. Є всі підстави вважати цю породу нащадками скіфських коней.

У радянські часи розведенню гуцульської породи коней у Карпатському регіоні приділялась серйозна увага. У колгоспі “40-річчя Жовтня” Косівського району Івано-Франківської області існувала одна з найбільших племінна коннеферма з розведення цієї породи, яка була розформована на початку 1990-х років.

За роки становлення української держави проблема відродження і формування масиву гуцульської породи коней в Карпатському регіоні України поступово набуває розвитку. У 2001 році на Косівщині до цієї справи залучилась Міжнародна благодійна фундація “Хайфер Проджект Інтернешнл”.

Значний внесок у відродження гуцульської породи коней належить науковцям і практикам, серед яких Юрій Стефурак, кандидат біологічних наук, заступник директора НТП “Гуцульщина”, старший науковий співробітник лабораторії гірського тваринництва Косівського відділу проблем гірського землекористування Івано-Франківського АПВ; Мирослав Головач, кандидат сільськогосподарських наук, голова селекційного центру з розведення гуцульської породи коней в Закарпатській області.

Фахівці кінної справи регіону мають своє свято, відлік якого ведеться з 1925 року, коли у Косові було створено об’єднання селекціонерів гуцульської породи.

У с. Черемхові Коломийського району Івано-Франківської області побудовано конюшню і готельний комплекс.

Гуцулка

- запальний танець

“Гуцулка Ксеня”

- одна з найвідоміших українських пісень.

Цю пісню написав український композитор, диригент, педагог Ярослав Барнич (1886-1967 рр.). Працював у Галичині й на Закарпатті. Засновник і перший диригент гуцульського ансамблю у Станіславові (нині Івано-Франківськ).

Ім'я композитора довгий час було забуто, замовчувалось за радянських часів. Я. Барнич не сприйняв більшовизм і емігрував за кордон. Помер у Клівленді, США (В. Грабовський, 2011).

Гуцульщина – історико-етнографічна територія України.

Охоплює південні частини Надвірнянського, Косівського та Верховинський район Івано-Франківської області, південну частину Вижницького району, Путильський район Чернівецької області та Рахівський район Закарпатської області.

Гуцули споконвіку займались скотарством, лісовими промислами, сплавом лісу по гірських річках, художніми промислами, обробкою металу, гончарними виробами, килимарством (В.І. Наулко та ін., 1991).

Гуштруд, гужтруд – обов'язкова трудгужповинність. Після революції органи радянської влади мобілізували на заготівлю лісу (дров) все працездатне населення і селянський гужовий транспорт

Г

Габелок – шкіра молодого теляти

Габельковий – зроблений з телячої шкіри

Габлі, граблі – вила

Гаджина – гірське пасовище, полонина

Гаджуга – молода смерека (до 3 м)

Газда – господар; голова сім'ї; порядний чоловік

Газдиня – добра господарка

Галерейка-ганок, галерія, – широка довга лавка, яка знаходиться спереду хати під подовженим дахом, захищає стіни від опадів. Тут сушать кукурудзу, цибулю, часник, горіхи, яблука (*сушениці*) (італійське *galleria*)

Галиця – чорна гадюка

Галунок – строката стрічка

Галера – галера

Галярепи – бруква

Ганч, гандж – фізична вада, хвороба, шкода, дефект, недолік

Гара – віз зі скринєю для перевезення землі або піску

Гарнець – стара міра сипких тіл і рідин, посуд цієї міри, що дорівнює 3,28 літра

Гарувати	– важко і довго працювати
Гарчік, гарчик	– невеликий дерев'яний посуд для молочних продуктів; бондарська посудина, діжка, у якій гусять молоко.
У селі Підзахаричі Путильського району Чернівецької області (поблизу м. Вижниця) у 2001 році започатковано щорічний фольклорно-етнографічний фестиваль-ярмарок “Захарецький Гарчик”. Головною метою фестивалю є сприяння та пропагування розвитку сільського та екологічного туризму на Буковині, збереження та відродження національної культури, етнічних традицій та ремесел, підвищення соціально-економічного потенціалу регіону.	
Гатунок	– сорт, якість
Гачі	– сукняні штани, кальсони
Гават	– галас
Гвалт	– гвалт, рятуйте !
Гвир, гвер	– зброя, гвинтівка, рушниця, карабін, кріс (німецьке)
Гевал	– здоровило
Геґя	– тато
Гейджі-вейджі	– бити байдики
Гезде	– тут
Гелгіт	– шум, крик
Гелготати	– шуміти, кричати
Гелета	– дерев'яний посуд; бочечка для сиру
Гендлювати, гендель, гиндиль	– торгувати, торгівля, бізнес, комерція
Гердан	– нагрудна прикраса; пов'язка з бісеру на шиї або голові; жіноча прикраса з бісеру у вигляді стрічки, якою прикрашають шию
Гешефт, гішефт	– торг, торгівля; угода, оборудка, афера
Гешефтмахер	– ділок, спекулянт, комбінатор
Гзимс	– карниз
Гирлига	– палиця
Глегул	– стежка між високими горами (румунське glegul)
Глег	– вміст шлунка маленького теляти
Глигати	– ковтати; пожадливо пити або їсти
Гльобин	– крем для взуття
Глянцпапір	– шліфувальний папір
Гміна	– сільська управа (польське)

Гогоц	– декоративна рослина – місцева назва брусниці, яка вживається в окремих місцях; лісові червоні ягоди, брусниці
Гогоци	– дикі ягоди
Гой, гойха	– нееврей, нееврейка (<i>мішіліни-гой</i>)
Горган	– вершина гори, гора; висока кам'яна гора (праслов'янське <i>gъrganъ</i> ; румунське <i>gorgan</i> – “курган, могила”)
Горгоші	– плечі
Гралі	– вила з кількома ріжками для копання і вантаження буряків, картоплі; вила з тупими зубцями
Граса	– знаряддя для прополювання
Граси	– залізні вила з тупими зубцями для навантажування овочів
Грегїт	– найвища вершина у Косівському районі Івано-Франківської області, одна з наймальовничіших гір Покутських Карпат.

Її висота 1472 м. Назва гори походить від слова “грегот”. Греготами або кам'яними ріками гуцули звать верхи гірських хребтів, які вкриті кам'яними розсипами (Шелест Р., 2012, газета “Косівський передзвін”).

Грейцер	– гроші
Гринджоли	– різновид саней, сани, саночки, чунки, салазки
Грис	– висівки
Гришпан	– вічнозелена рослина
Грунт	– власна земельна ділянка, поле, земельний наділ, селянське земельне володіння
Грунь	– безлісі, голі ділянки землі на вершинах і схилах гір; хребет гори; верхів'я гори
Гугля	– гуцульський верхній одяг з капюшоном; святковий жіночий одяг
Гудз, гузь, гуц	– вузол; горбик; твердий сучок; людина з неподатливим характером; скупий; коренаста міцна людина. “ <i>То такий гуц, шо єго ни пириговориш</i> ”
Гудзиця, гузиця	– сідниці (Газета “Голос України”, 2010, 30 березня, № 56, Володимир Грабовенко). У словнику Володимира Даля є слова огузєниця, огузєна кишка, гузенна, кінець товстої кишки
Гудзкає	– трясе
Гуральня, гуралі	– винокурня
Густ	– смак, апетит

Д

Данець	– танок, танець (польське <i>dansing</i> – дансинг, танці)
Дантист	– зубний лікар (польське – <i>dantysta</i>)
Дараба	– пліт із однієї талби.
Дараба – ланцюг скріплених між собою плотів-дараб лісу (колод-кругляків), що їх сплавають гірською річкою.	
Дармовис	– прикраса верхнього одягу: китиці зі шкіри чи різнобарвних вовняних ниток
Дасбіх	– нема
Д’горі	– вгору
Дебра	– гуцульське: стрімке, заросле кущами узбіччя понад гірські потоки, звори; непрохідний ліс у горах; бойківське дебра: балка, узгір’я, крутий, стрімкий бік гори, горба
Дебрица	– яр, улоговина; лісний потік, лісний гірський потік
Дека	– 100 грамів
Дека	– покривало, накидка
Денцівка	– маленька сопілка з бузини
Деньки	– поденні роботи
Депутат	– людина, що винаймає полонину; найвища посада в полонині
Деревище	– труна
Дерев’яники	– дерев’яні сандалі, “босоніжки”, сато
Деревце	– атрибут гуцульського весілля; верхівка сосни чи ялини з парною кількістю гілок. Символізує дерево життя, з якого вийшла перша пара людей у раю
Дерти барабулі	– копати картоплю
Дефіляда	– парад; прогулянка
Дехірний	– слабкий, делікатний
Дєдьо	– тато
Дековать	– дякую
Джемборі	– традиційний скаутський зліт у таборових умовах, Всеукраїнська пластова скаутська таборова зустріч (зліт)
Дженджура	– горілка, настоянка на золотому корені з Чорногори
Джинджура	– тирлич жовтий (лікарська рослина)
Джирга, джерга	– ліжник (гуцульське вовняне укривало на ліжку)

Джоломіга	– подвійна сопілка
Джугас	– кияня, кирка
Джурини, джурек	– шкварки, шкварка
Джус	– житель долин (по-волоськи ворони); сатана
Дзбанок	– горщик
Дземброня	– річка і населений пункт у басейні р. Чорний Черемош. Походить від праслов'янського “зубр”, яке звучало “дзембр”, “зембр”. За іншою версією походить від румунського zimbru “зубр”.

У XIX ст. на річці Дземброня були побудовані дві клявзи (загати) “Дземброня-1” і “Дземброня-2”, які утворювали водосховища, що забезпечували плотовий сплав деревини (М. Габора, 2010, с. 144).

Дзер	– сироватка; рідина, що залишається після виготовлення сиру
Дзема	– рідина, сік, рясний піт
Дзигар	– сигарета або цигарка
Дзигарок	– годинник. Польське zegarek – годинник (наручний, кишеньковий)
Дзьоб	– клюв (польське dziob)
Дзьобати	– клювати, кольнути (польські dziobac; dziobnac)
Дзьобня	– гуцульська вовняна торба
Дилетки	– особливі бочки з карпатського дуба чи вільхи, у які зливають молоко
Дилиння	– грубі дошки, бруси, балки
Димка	– дрібна насінева цибуля; маленька цибуля для садіння
Дитинець	– фортеця.

У Львівській області знаходиться могутній дитинець Тустань.

Дихавиця, єдуха, ядуха, задуха	– астма, задишка; задишка у худоби
Дідизнина, дідівзнина	– спадок, родинна спадщина, спадщина з діда-прадіда
Дідинець	– панський маєток
Дідич	– поміщик, великий землевласник
Дідько, щезник	– чорт
Діздріти	– доглянути
Діл	– протяжна долина серед гір; гірський ланцюг, хребет (гуцульське). Праслов'янське delъ – гірський хребет, гребінь, болгарське дял – горб

Ділетка	– міра ваги, 25 кг
Дінниця	– огорожа з накладених у ряд зрубаних смерічок
Діправді	– справді
Дістати (в писк)	– отримати ляпаса (по обличчі)
Дніє	– розвиднюється
Днина	– день
Днински	– щоденно
Добритиси	– миритися
Додільна сорочка	– довга, нижче колін (до долу) сорочка
Долина	– рівна плоска місцевість, розташована між горами чи горами
Долішне	– яке розташоване внизу, нижнє (долішна церква, горішна церква)
Долма	– вірменська назва страви – маленькі голубці з м'ясом, загорнуті здебільшого у виноградне листя
Долобанка	– простенька за формою і звучанням скрипка
Домарити	– доглядати за господарством коли усі йдуть з хати
Допровадити	– довести до логічного завершення; довести когось до певного місця
Дора	– харчі, які святять на Великдень
Дорна	– пробійна; можливо, походить від слова дор – піднята цілина; дранка, гонт
Дорник	– штифт пробивати діри в залізі
Досвіток	– світанок
Доста	– досить, достатньо (ромське Dosta – досить).

2006 року Рада Європи та Єврокомісія започаткували програму “Dosta !”, мета якої зруйнувати стереотипи і узагальнення жителів Європи стосовно циган. Європейці часто керуються стереотипами: циганам не довіряють, їх вважають малоосвіченими і брудними, лінивими і підступними. Ставлення до циган у Європі надзвичайно негативне.

Активісти програми “Dosta !” поширюють інформацію про історію та культуру ромів, про видатних діячів науки і мистецтва, які мали циганське коріння. Серед них зокрема такі всесвітньо відомі кіноактори, як Чарлі Чаплін, Боб Госкінс та Ріта Гейворт, перша у світі жінка-професор Софія Ковалевська та ще багато інших музикантів, письменників, військових і лікарів (В. Власенко, 2011). Серед відомих людей мистецтва циганського походження – художник Пабло Пікассо, який намалював понад 90 тисяч картин.

Достійний	– наполегливий
Доцотно, доцото	– точно, ретельно

Дошпенту	– зовсім, цілком
Драбуга	– бандюга
Драниці	– тонкі дошки для покриття гуцульських хат. Довжина драниці – 80-100 см, ширина – до 15 см
Дрантивий	– обдертий; подертий, дірявий
Дратва	– груба нитка
Дрегес, дригез	– тютюновий жужіль
Дрива	– дрова
Дривітняк, дривітня	– обрубок колоди для розколювання на ньому дров
Дрижина	– заболочене грузьке місце; калюжа, болото, трясовина (праслов'янське <i>dryzina</i>)
Дримба, доромба	– щипковий музичний інструмент зі сталі, який під час гри тримають в зубах (древньослов'янське доромба – нижня губа). Зустрічається у різних куточках світу, зокрема в Угорщині, Росії (у районах тундри)
Дрібля	– вівці, кози
Дровітня, дроварня	– місце для зберігання дров
Дротенка	– горщик, обтягнутий дротяним плетивом
Друк	– дрюк, дрючок
Дубелтівка	– мисливська рушниця, двостволка
Дубельтово	– добре, надійно, з подвійною надійністю
Дука	– багач
Дукат, дукач	– старовинна монета з вушком для носіння на шиї
Д'хаті	– до хати, додому

Е

Едельвейс	– гірська рослина, яка зустрічається на вершинах Карпат лише на виходах вапнякових скель.
------------------	---

У ботаніків має назву “білотка альпійська”. Цвіте у липні-серпні. Рослина занесена до Червоної книги України.

У гуцулів едельвейс здавна був своєрідною ритуальною квіткою. Едельвейс – квітка кохання, яку молоді гуцули дарують своїм нареченим. Юнаки прагнули знайти високо у горах шовкову косицю й подарувати її своїм обраницям, доводячи цим свою мужність і відвагу (Ю. Нестерук, 2003).

Леся Українка дала назву гірському едельвейсу, хоч і кримському, ломикамінь.

Ей-де	– та де, ні
--------------	-------------

Експозитура	– управління за часів Чехії на Закарпатті, які опікувалися розвитком скотарства й поліпшенням породи тварин
Емшір	– вигін, пасовище, пасовисько (румунське imasuri, imas)
Етносадиба	– сільська садиба, оснащена або переоснащена гармонійно поєднаними елементами давньої сільської архітектури з сучасними побутовими зручностями та ландшафтним дизайном.

У селі Підгайчики Коломийського району Івано-Франківської області за 12 км від міста Коломиї є сучасна етносадиба, яку створив один із найавторитетніших українських аграріїв Василь Михайлович Ткачук, Герой соціалістичної праці (1982), Герой України (2002).

Є

Єблуко	– яблуко
Єгне	– ягня
Єзар	– земля, що провалюється
Єк дужі?	– як здоров'я (привітання)
Єкмай	– майже
Єливец	– ялівець
Єловий	– яловий
Єма	– яма
Єце	– яйце
Єшник	– гриб
Єшниця	– ячня

Ж

Жаб'є, Жеб'є	– стара назва селища Верховина на Івано-Франківщині
Жарівка	– електрична лампочка
Жбир, жбирь	– скала, гора; малодоступне місце; зарослий пагорб між долинами; височина; стрімка кам'яниста гора; гострий кам'янистий верх гори, скелі; горбок між висохлими потоками; горбок на схилі гори
Жвиндіти	– безперервно дорікати, сваритися, базікати
Жвір	– гравій (польське zwiąg – щебінь, гравій)
Жґребло	– металева щітка для чищення коней, корів

Желізко	– праска
Женець	– потік поблизу с. Микуличин Яремчанської міської ради (ліва притока Пруту). Назва утворена від слова жену. Вказує на швидку течію потоку
Жентиця, жінтиця	– сироватка з овечого молока, варена сироватка, з якої знято урду. Вважалося, що жентиця лікує від туберкульозу. Гуцули ніколи не вживали сирого молока, а лише квасне і продукти з нього
Жереп	– порода гірської сосни, ялівець
Жеба	– жаба
Желувати	– жаліти
Жель	– жаль
Жепавий	– енергійний, беручкий, рухливий, міцний
Живец	– зашморг на кінці мотузки; жива наживка
Жига	– вид танцю
Жила	– 1) кровеносна судина; 2) підземне джерело
Жилізняки	– сорт яблук
Жичіти	– позичати
Жию	– живу
Жідний	– жадібний, спраглий (чогось)
Жісний	– страшний, страхітливий
Жмакати, пожмакати	– прати білизну, одяг руками; зімнути
Жнікати	– жувати
Жовнір	– солдат, військовик
Жовта сметана	– жирна сметана
Жоліб	– глибока і вузька долина; долина між двома горами чи пригірками; долина потоку; колишнє русло річки; корито (праслов'янське <i>zelbъ</i>)
Жонва	– дятел
Жупа	– місце, де варять сіль; соляна копальня, солеварня
Жяхний	– справжній

3

Завидіти, завидувати – заздрити

Завити	– обгорнути, забинтувати
Завіз	– гуцульське слово, яке означає зсув ґрунту, каміння на дорогу
Завлєги	– пізно вночі
Завше	– завжди
Загонистий	– впертий, некомунікабельний
Загутати	– забавляти
Загутатися	– забаритися
Заздріти	– помітити
Закатрупити	– вбити
Заким	– доки
Заків	– поки
Закігнути	– ледве зайти; податися (кудись); вкластися
Закін	– причастя
Замельдувати	– донести, повідомити комусь про щось
Заложитися	– побитися об заклад
Залуда	– неповороткий, вайлуватий (румунське слово лудова – безформна, незграбна)
Залудити	– заманити
Запаска, запрости	– жіноча спідниця з шерстяної домотканої матерії, жіночий поясний одяг з двох половин (для зручності їзди на коні)
Запарі	– зашпори, гострий біль у пальцях від морозу
За простибі	– даром
За прости́ви, за простибі	– подарунки на пошану пам'яті про померлого
Запрута	– довгий дрючок для обв'язування сіна, соломи або хмизу на возі
Запуст	– поле, яке не обробляли, щоб на ньому виріс ліс
Зараза	– погана людина
Зарва	– зсув ґрунту, що утворюється після тривалих дощів; прірва
Зарідом	– один за одним
Зарінок	– берег річки, який час від часу покривається водою, вкритий рінню, галькою; луг біля річки, пасовисько; площа поблизу річки; необроблена смуга землі над річкою
Заслонити	– затягнути (занавіски-фіранки)
Застівка	– підошва латаних чобіт

Заталапаний, обталапаний	– заболочений, замочений
Затяготіти	– завагітніти
Зацерувати	– заштопати. Польське <i>segowac</i>
Зачерати	– черпати, набирати
Зашінькати	– защебити гудзики, зав'язати зав'язки
Защик	– укол
Збавити	– зіпсувати
Збавлений	– зіпсований
Збанок	– дзбан
Збитки	– жарти, пустощі
Збиткуватися	– знущатися, глумитися, глузувати (з кого, з чого)
Звір, ізвір	– долина потоку чи ріки в горах; міжгір'я, ущелина; вузька долина між горами (переважно з джерелом); непрохідне місце, провалля (праслов'янське <i>jъzvorъ</i>). Гірське джерело, потік; суха долинка, що утворилась з річкової долини; джерело (румунське <i>izvor</i> – джерело, початок (ріки)
Звір, зворина, ізвір	– провалля, ущелина (слово ізвір – праслов'янське)
Звор	– вузьке міжгір'я
Звурдитися	– скиснути
Згарда	– грудні та вушні прикраси; намисто з дукатів і хрестиків
Здвиження	– релігійне свято
Здвижин	– стара назва с. Кобаки (до 1620 р.)
Здибалися	– зустрілися
Здибанка	– побачення
Здоймити	– підняти
Зернівка	– домашня горілка з пшениці
Ззагоді	– заздалегідь
Зимарка	– у гуцулів будівля, де взимку зупиняються пастухи; стайня, де взимку утримують худобу
Зимівка	– зрублені дерев'яні хатини на сіножатях.

У зимівках під час літньої косовиці ночували господарі, восени – сюди зносили садовину, суху отаву, а взимку тримали кіз та овець. Являють собою облаштовану сільську садибу, у якій є піч з плитою, дрова, сірники, стіл, гасова лампа, посуд, яблука, груші, сушениці, на дворі – криниця.

Зицирка	– солдатська муштра (німецьке – дисципліна, послух)
----------------	---

Зістріт	– назустріч
Зіц	– сидіння на ровері (німецьке sitzen – сидіти)
Злапати(ся)	– спіймати(ся), зловити(ся)
Змикитити	– зметикувати
Змієвон	– стародуб альпійський (лікарська рослина для поліпшення травлення)
Знамено	– оберіг, який наділяв людину незвичайною силою
Знимка	– світлина
Золити	– прати білизну виваром із попелу
Зрібне полотно	– домоткане полотно
Зріхтувати	– зремонтувати
Зруб	– територія у горах, на якій була проведена суцільна рубка лісу і природним шляхом повільно відновлюється рослинність. На перших порах там зростають трава, малина, ожина, осика, береза тощо, використовується як пасовище
Зубела	– вуздечка
Зупа	– суп (польське zupa)
Зчеркнути	– схуднути, втратити вагу

И

Ийга	– овва !
Ий-де	– та де, ні
Инче	– інакше

І

Іврит	– державна мова Ізраїлю, де на івриті розмовляють близько 7 млн. громадян
--------------	---

Іврит – прадавня мова, майже 1500 років вважають мертвою. Після утворення держави в Ізраїлі була відновлена.

Ігла	– голка
Ігій на тебе	– лайливе, та щоб тебе
Ідиш	– єврейська мова, якою розмовляли і писали в Україні за часів колишнього СРСР

Ізвор

- долина потоку чи річки в горах; міжгір'я, ущелина, вузька долина між горами (переважно із джерелом); гірське джерело, потік; непрохідне місце, провалля; по-старослов'янському “криниця”, “джерельна вода”.

На Верховині є с. Ізвор. У цьому гірському селі народився відомий вчений Петро Лизанець, завідувач кафедри угорської філології, директор Центру гунгарології Ужгородського національного університету, доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, кавалер ордена Угорської Республіки “Лицарський Хрест”, автор понад 500 наукових праць з проблем українсько-угорські міжмовні контакти, українська та угорська діалектологія, лексикографія, фразеологія і лінгвогеографія (Голос України, 2010, 3 липня).

Ікос

- якось

Імити

- зловити, впіймати

Імитися

- загорітися (про вогонь)

Інжінір

- інженер

Інтарсія

- вкраплення виробів з дерева тисом.

У м. Вижниця Чернівецької області В. Шкрібляком засновано школу різьблення та інтарсії по дереву.

Інфлюєнца

- грип (італійське)

І

Ї

- ії

Їлиця

- ялина

Їмити

- схопити, зловити, спіймати

Їроди

- маланки

Їстися

- сваритися постійно, гризтися

Й

Йо, йо-йо

- так (ствердження), так-так (єврейське)

Йойлик

- нечемна дитина, плаксі; єврей

Йонота

- джонатан, сорт яблуні

Йошта

- гібрид смородини і агрусту

К

Кавалок	– 1) кусок, шматок, уривок; 2) урядове письмо
Кавальчик	– шматок
Кав'ярня	– кафе (польське kawiarnia)
Кагал	– гурт (єврейське)
Кагла	– отвір – вхід у димар, який затуляють для збереження тепла; комин, димар. <i>Людину вбила кагла</i>
Кадуб	– колодязний зруб з цілого пня; польова криниця
Казання	– проповідь
Калабан	– калюжа
Калабаня	– глибока водойма в руслі річки в нижній частині водоспадів чи загат, яка утворилась внаслідок вимиву русла при падінні струменю води
Калабач	– вибоїна на дорозі
Калганівка	– горілка
Калуш	– прикорень; шнур, яким в'язали опришки свої жертви
Кальвін	– безсердечний, жорстокий чоловік
Кальман	– відповідальний чоловік у колибі, на якого покладались обов'язки постійно підтримувати запалену ватру, готувати їжу для лісорубів, прибирати й охороняти приміщення. Німецьке Kalziniezen – випалювати (за допомогою вогню), кальцинувати, кальман – гарячий чоловік
Кальтер	– сорт яблук
Калюхатий	– череватий
Калямар	– чорнильниця
Каляфйор	– цвітна капуста
Камар	– державний ліс
Каменець	– місцина у с. Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області. Праслов'янське каменєць - “який містить каміння, кам'янистий”; “щєбінь”
Камеральний	– державний
Камізелька	– жилетка, безрукавка міського типу
Камінь	– міра ваги, яка використовувалась при продажі риби
Кам'янка	– бруслина (ягода)
Канапа	– диван; спинка дерев'яного ліжка або лавки

Канапка	– бутерброд
Канатка	– вид зачіски
Канона	– гармата (французьке canon)
Кант	– край стола, ребро, грань. Польське kant. <i>Гроші поклади на кант! Віддай борг</i> ; брюки з кантом – добре заглаженою складкою
Кантар	– вуздечка
Кантівка	– сорочка з квадратним або прямокутним вирізом для шиї
Канцер	– рак (медичне)
Капа	– покривало
Капарник	– грязнуля
Капейстра	– вуздечка
Капличка	– у християн невеличка споруда без віктаря для відправ і молитов
Капрі	– гній, що виділяється з очей
Капці	– вовняні шкарпетки
Капчурі	– високі в'язані вовняні шкарпетки, переважно прикрашені узором
Капшук	– торбочка для тютюну
Карабушка	– коробка
Карк	– шия, зашийок
Карпати, Українські	
Карпати, Лісисті	– найвищі гори України.
Карпати	

Назва гір Карпати виникла у глибині віків ще в часи фракійської епохи і є залишком тогочасної мови (Ю. Карпенко). Вихідне слово для цього топоніма існує в албанській мові *karre* – “скеля” та в болгарській *карпа* – “скеля”.

Румунське *сагрен* означає “граб”, *сагреніс* – “грабове дерево”.

Словацьке *kar, кер* – скеля.

Слов'яни називали Карпати просто Гори, іноді Угорські гори, Планина. Також вважається, що назва “Карпати” завдячує народам, які там мешкали, зокрема карпам. У II ст. н.е. Птоломей засвідчив, що на цих землях жили карпи (І. Дрбчук). У Птолемея Карпати мали назву *Alpes Bastarnidae*, яка походить від слова бастарни – бойове кельтське (за німецькими археологами – германське) плем'я, що в останніх сторіччях до н.е. зайняло Карпатську Україну. Загалом назви багатьох карпатських гір, хребтів та місцевостей завдячують народам, які здавна там мешкали: беси – Бескиди, павичі – Павуші і т.д.

Карпати – найбільші за площею і висотою гори України. Гірська територія Карпат охоплює близько 2,4 млн. га площі, а разом з прилеглими до неї рівнинними районами – 3,7 млн. га (6 % території України). Гори простягаються з південного сходу на північний захід майже на 300 км по довжині і 100-150 км по ширині. Карпати – зелене серце Європи.

Гори Карпати за віком відносно молоді. Вони виникли протягом альпійського етапу гороутворення під час неогенового геологічного процесу кайнозойської ери, який у часових межах почався приблизно 25 млн. років тому. До того часу на місці гір був океан Тетіс. Одночасно з утворенням Карпат формувались Альпи, гори Південної Європи, Криму, Кавказу, Гімалаїв, відбувались відокремлення Середземного, Чорного, Азовського морів, виникали хвойні та листяні ліси, з'являлись примати, великі тварини і риби.

Процес формування гір продовжувався і у четвертинному періоді й досі вважається незавершеним. Протягом останніх 8-10 млн. років у горах розвиваються інтенсивні водно-ерозійні процеси, які зумовлюють постійне винесення ґрунтів і гірської породи поверхневим стоком води в низини. Вчені вважають, що внаслідок водної ерозії товща гір зменшилась ("зрізалась") приблизно на 1000 м.

Карпатська бджола – вид бджіл.

У селі Вучковому Міжгірського району Закарпатської області відкрито пам'ятник карпатській бджолі.

Карпатське золото – ліс

Карпатське золото – у Карпатах золоторудні поклади знаходяться поблизу с. Мужієве Берегівського району Закарпатської області.

Для виробництва золота створено Мужієвський золоторудний комбінат, на якому, починаючи з 2000 року, проводиться видобуток золотоносної руди. Спочатку руда направлялась на Придніпровський хімічний комбінат для перероблення і отримання золота.

Карпатський живий символ – смерека

Карпатський

музичний символ – трембіта, цимбали

Карпатський редек – етнофестиваль вівчарства, який організовують ентузіасти з Румунії і Польщі

Карпатський – скрипковий майстер.

Страдіварі

Іменем Антоніо Страдіварі величають зокрема Василя Михайловича Мартищука – уродженця села Снідавка, яке знаходиться на межі Косівського і Верховинського районів Івано-Франківської області (І. Крайній, Україна молода, 2011, 28-29 жовтня).

Карпатські болота – з другої половини XIX ст. до 1913 року на Україні були розпочаті меліораційні роботи, до 1913 року осушено близько 1 млн. га боліт (переважно на Поліссі), тоді ж осушено Самбірські й Карпатські болота (Енциклопедія українознавства, 1993, Т. 1, с. 155)

Карпатські стежки	– громадська організація з міста Калуш
Карук	– пластмаса
Каруца	– віз
Касарня, касата	– казарма (касарня – українське слово)
Касетка	– скринька
Катапулька	– рогатка, метавка
Катафейка	– смертне ложе
Катга	– вірменська паска, яка пеклася з пшеничного грису і заправлялась медом
Катер	– нежить (польське katar)
Катран	– шматина, ганчірка
Кафтан	– піджак, блуза
Кашиця	– любе кріплення берегів річки з дерева, каменю, шутру, лози і дроту. Дамба з колод; плетене укріплення берега і каміння на річці (М.М. Габорак, 2010, с. 199).

Кашиці – народний спосіб кріплення берегів річок, давній інженерний винахід гуцулів, протипаводкова гідротехнічна споруда, яка будується з місцевих матеріалів. Береги річок також кріпились кашицями для сприятливого і більш безпечного сплаву лісу (дараб).

У басейні р. Черемош є потік, який має назву Кашиця. Цей потік знаходиться у районі с. Малий Рожен Косівського району Івано-Франківської області.

Каюк	– кінець
Квапитиси	– поспішати
Кватира	– тимчасове помешкання, квартира
Кватирка	– чверть літра
Кебета	– мізки. <i>Він має кебету в голові</i>
Кебеч	– вибоїна на дорозі
Кедрова палата митрополита	– лікувально-відпочинкова резиденція митрополита Андрея Шептицького в урочищі Підлюте Рожнятівського району Івано-Франківської області.

У народі звуть “дачею Шептицького”. Збудована на початку ХХ ст. попередником А. Шептицького митрополитом Сильвестром Сембратовичем. Будівельним матеріалом служив кедр (кедри зростають у Підлютому). Зруйнована гарматним вогнем російських військ під командуванням генерала Брусилова під час Першої світової війни. Кілька разів відновлювалась з використанням смереки та ялини. В радянський період на дачі відпочивали найвищі партійні діячі (Хрущов, Підгорний, Шелест, Щербицький та ін.). У 1970-х роках – дача тодішнього Голови Верховної Ради СРСР М. Підгорного, яка за нез’ясованих обставин згоріла, але згодом швидко відновлена. У 1999 році передана Івано-Франківській єпархії УГКЦ (І. Іванишин, 2006).

Келеф	– спеціальна палиця, яка входила до жіночого вбрання (строю)
Кельнер	– офіціант
Кериня, кіриня	– брудний, неохайний
Кертина	– кріт
Кєдра	– кедрова сосна
Кєловий	– хворий на грижу і нерозворотливий, повільний; грижа, кила
К’ємувати	– тямити, пам’ятати
Кєп, кип	– крик, гвалт; брати на кєп – брати на посміх
К’єцка	– грона (винограду); грудка
Кєчира	– невисока гора, не поросла лісом
Кила, кіла	– центнер
Килимарка	– ткацька фабрика
Кивати, киватися	– зачіпати, ворушити, ворушитися, торкатись
Кимак	– палиця, комачка, поліно
Кимка	– пам’ять
Киптар, кєптар, кїптар	– безрукавка з овечої шкіри з орнаментом, короткий, без рукавів, вишитий кожушок
Кирзаки	– кирзові чоботи
Кирина	– засміченість, непорядок
Кисилиця, киселиця, кіселиці	– різновид борщу з вівсяного або житнього борошна; густий компот з яблук; рідка страва з кукурудзяної муки і буряка або фруктів; кисіль
Китиця	– гуцульський одяг
Кичера (кічера, течера)	– гірська вершина, гора, покрита лісом
Кичери	– гори
Ківати	– трогати. <i>Не ківай – не займай мене</i>
Ківна	– вагітна
Ківот	– різьблена церковка
Кігті	– спорядження сплавника лісу
Кіжниця	– земля, призначена для косіння трави
Кізли	– крокви
Кільце	– весільний головний убір молодої

Кімак	– дрючок, шматок дерева
Кінатов- кінатов	– крик-команда чергового робітника, що означає “уверх” при необхідності спускання
Кіпно	– відлига
Кіпня	– місце на землі, де розтанув сніг
Кірині	– нечистоти, бруд, безлад
Кірниця, кирниця, керниця	– криниця, джерело (праслов’янське kъpnca)
Кіт	– замазка для вікон
Кладка	– вантовий (на тросах) пішохідний міст через гірську річку. “Я до твого серця кладку прокладу” – слова із пісні
Клака	– толока, шарварок, суботник
Кланцак , кланцатий	– зуб, зубастий
Клевак	– шматок
Клевець	– молоток
Клепаня	– зимова суконна і хутряна шапка
Клецки, клюцки	– страва з вареного тіста. <i>Клецки-клецки, говори по-німецьки</i>
Клембра, клямбра	– металева скоба, що скріплює колоди
Клинок	– вішалка, забитий у стіну кілок для вішання одягу
Клоччя, клочі	– випрядений льон, який використовується для ткання
Клуби	– стегна. <i>Мене щось клуби болять. У неї гарні клуби</i>
Клунтя	– дрантя
Кльоц	– кусок дерева. <i>Він жодного кльоца з лісу не виніс</i>
Клюб	– клуб
Клюка	– палиця-кривулька
Клюцки	– галушки; ліниві вареники
Ключ	– крутий поворот (річки, потока)
Клявза	– тама, збірник води; лісосплавна гребля-гамованка, загата на гірській річці, яка слугує для накопичування води та сплаву лісу.

Очевидно, походить від імені австрійського інженера-гідротехніка Клаузе; гребля (польське jaz).

Клявзура – затвір.

Загострена клявзура (затвір) був характерний для укладу життя в монастирях Сестер Василянок (СВ). На одинаковий уклад життя СВ звернув Заморський синод (1720), але його постанови про загострену клявзуру (затвір) і поживавлення шкільної діяльності залишились майже без наслідків, бо СВ здебільшого жили поза містами й утримувались з ручної праці та милостині (Енциклопедія українознавства, Львів, 1998, т. 7, с. 2772).

Клямка	– ручка дверей
Клянчати	– стояти на колінах, в переносному значенні – принизливо благати
Кляса	– клас
Клячати	– робити сир
Князь, княгиня	– наречений, наречена, на весіллі – молодий, молода
Кнайпа	– кафе, кав'ярня; закусова, пивна, забігайлівка (польське knajpa)
Книглі, кльоцки	– страва (чеське)
Книзь	– молодий на весіллі
Кніжня	– молода (на весіллі)
Кобелці	– килими на підлогу
Кобзани	– вірмени
Коби	– якби
Кобили	– сорт квасолі
Кобилиця	– невелика гать на річці (бойківський діалект)
Кобих	– коли б, якщо б
Кобури	– темні хмари
Коваadlo	– наковальня
Коварня	– порожнина
Ковбель, ковблик	– риба
Ковбер, ковбир	– глибока спокійна вода; маленька загата на річці
Ковбок	– відпиляний шматок колоди
Ковбук	– колода, кусок деревини, кругляк
Ковбур	– глибоке місце в річці
Ковнір	– комір
Ковня	– дуже груба нерівна деревина; шматок колоди або викорчуваний пені дерева; обгорілий пеніок дерева
Ковтати	– стукати

Кожівка	– пристрій, на який кладеться повісмо веретеном і прядуться нитки першого сорту
Козарь	– гриб-підберезовик
Колега, колежанка	– товариш (подруга) з навчання, роботи (польське kolega, kolezanka)
Колесо	– велосипед (на Буковині)
Колеїловий	– залізничний
Колиба	– курінь для чабанів, пастухів, лісорубів; житлова однозрубна будівля без стелі, без вікон, з отвором на даху, одним входом і відкритим вогнищем у центрі. Румунське coliba – хати́на, колиба.

Слово “колиба” відноситься до грецизмів, тобто запозичене з грецької мови; пов’язане з румунсько-болгарськими рухами вздовж Карпат (Енциклопедія українознавства, 1993, Т. 2, с. 433).

Колиба – це тимчасове житло лісорубів, “гуртожиток”. Після роботи лісоруби повертались з лісу на відпочинок до колиби. Там вони сушили одяг, постолі, чоботи, онучі, харчувалися, спали. На нічліг люди вкладались на тапчани по колу, ногами – у бік ватри, головами – до стіни колиби. Тапчани були встелені м’якою хвоєю. Вкривались джергами (ліжниками). У колибі завжди знаходився відповідальний чоловік (кальман). Ватра запалювалась у центрі колиби, дим виходив через отвір на даху. Ватра повинна була горіти постійно. Не дай Боже погаснути ватрі – очікуй неминучого лиха (В. Кравчук, 2003-2008).

Коліда	– коляда
Колітка	– замок
Колія	– залізниця
Колодиця	– криниця у вигляді встромленого в землю кадоба
Колодій	– майстер, який виготовляє вози, сани, колеса; стельмах
Коломийки	– лаконічні народні співанки про різні грані життя. У Карпатському регіоні складено понад 70 тисяч коломийок
Коломия	– місто в Івано-Франківській області, розташоване на лівому березі р. Прут, у передгір’ї Карпат.

Коломия – одне із найстаріших міст Галичини. Ворота гуцульського краю, інтелектуальний та культурний центр Гуцульщини. Столиця коломийок та писанкарства. “Коломия – не помя, Коломия – місто, в Коломії такі дівки, як пшеничне тісто” – найбільш відома коломийка.

Одна із версій назви – містечко розташоване біля річки Прут, яка мала назву Мия, тобто містечко коло Миї – Коломия.

Слово Коломия – діалект, означає “глибока вибоїна, наповнена водою”. Праслов’янське kolomuja – вибій, наповнений водою, сербохорватське – колія, словенське – колія, слід від коліс.

Кольба	– приклад (німецьке)
---------------	----------------------

Колянська вода	– одеколон (польське woda kolonska).
“Запашну воду” вперше почали виготовляти в Кельні і французи назвали її eau de Cologne – “вода з Кельна”. Так виникла назва одеколон. По-французькому місто на Рейні звучало як Колонь, по-німецькому – як Кельн (Є.Д. Чак, 1991).	
Комарник	– пастуша колиба (румунське comarnik – повітка чабанів)
Комашня	– поминки
Комин	– димар
Комірне	– наймане бідняцьке житло
Комірник	– винаймач житла, кімнати
Коновка	– відро; дерев’яна посудина з одним вухом для води чи молока
Контентний, контетний, кунтетний	– задоволений (французьке content – задоволений)
Контингент	– податок, який на селян Галичини накладала німецька окупаційна влада у роки Другої світової війни
Конче	– обов’язково
Кончетрари	– мобілізація на війну підданих румунської держави на Буковині
Коняк, коняки	– кінський гній; кінський послід
Копати	– бити носаконм взуття; вдарити ногою з розмаху, дати шпiца
Копил	– байстрюк, позашлюбна дитина (румунське soril)
Копиця	– копа сiна, невеликий стiжок сiна
Копняк	– стусан, штурхан (ногою). Польське kopniak
Корба	– ручка, якою крутять вал з ланцюгом (тросом, линвою) і витягують з криниці відро з водою (польське korba)
Корець	– міра ваги, 100 кг
Коркочі, горгочі	– плечі. <i>Посадити дитину на коркочі, сiдай на коркочі</i>
Корнет	– музичний інструмент, грати на корнеті
Корок	– корок (у виноробів світу є таке поняття як “corked” – тобто з корком). Польське korka
Кортіти	– хотіти
Корч	– кущ
Корчуги	– короткі дерев’яні сани, якими перевозять довгу деревину, ставлячи на одні корчуги один кінець дерева, на другі – другий

Косиця, косиці	– квітка, квіти
Костьол	– католицька церква
Котюга, котуга, кутюга	– собачка, пес. <i>А дощ все мерчить та мерчить, а котюга бреше та бреше</i>
Котев	– котел для варки повидла
Котики	– кісточки
Коц	– вовняна ковдра, укривало
Коцкати	– стукати
Коцьо	– Микола
Кочело	– колесо
Кочерги	– кут біля печі
Кочєн	– качан
Кочіння	– пологи в овець і кіз
Кошара	– загорожа для відпочинку овець
Кошіль	– кошик з лози
Краватка	– галстук (польське krawat)
Крак	– гілка
Крака	– вовняна різнокольорова стрічка, якою підперезували запаски
Краплики	– суто Святвечірня гуцульська страва, яка подається холодною
Краснополь	– колишня назва містечка Солотвин.
З XVIII ст. у Краснополі почало розвиватись солеваріння. На Солотвин містечко перейменували польські власники навколишніх земель Яблонські. У радянські часи воно стало Солотвином. Згадка про Краснополь у Галицько-Волинському літописі датується XII ст. Восени 2012 року у селищі Солотвин відкрито пам'ятник Тарасові Шевченку (А. Добровольський, газета "Голос України", 2012, 3 жовтня).	
Креденець (застаріле)	– шафа для посуду, буфет
Креденс	– кухонна шафа, сервант, буфет, шафа для посуду (польське kredens)
Крейцер	– гроші, дрібна австрійська монета
Креси всходні	– означення західноукраїнських земель польськими істориками
Крижі	– поперек, поясниця (польське krzyże)
Крижмо	– біла тканина, у яку сповивають дитину хрещені батьки після обряду хрещення
Крижівка, крижевка	– головка капусти

Криївка	– схованка
Криса	– відігнутий край капелюха
Крисаня, кресаня	– літній головний убір – чоловічий фетровий капелюх з прикрасами
Кришениця	– нарізані ножем овочі, фрукти чи інші продукти, почищені і підготовлені для сушіння
Кріс	– рушниця, гвинтівка, карабін
Крішка	– трішки, небагато
Крокіс	– вир у річці
Крстити	– здійснювати обряд хрещення
Кружок	– дерев'яна дошка круглої форми з ручкою для кулеші
Крутіж	– вир
Ксьондз, ксєндз	– католицький або греко-католицький священник
Кубік	– резерв або виїмка ґрунту на прируслових ділянках річки
Кугут	– півень
Кугутки, кугутики	– сережки, кліпси
Куку в руку	– дати хабара
Кукуц	– обрядова булочка
Кулайстра	– молозиво
Кулеша, мамалига, бануш	– варений хліб з кукурудзяної муки; густа кукурудзяна каша
Кулешір	– дерев'яна лопатка, якою мішають кулешу, заквашене молоко тощо; прізвище
Кулет	– витесаний із смереки спеціальний заокруглений держак, яким перемішують киплячу кукурудзяну масу – мамалигу
Кулко	– кільце
Кумека	– розум. Кумекати – (думати). <i>Треба мати кумеку – розум</i>
Курбало	– глибоке місце в річці
Курмей	– мотузка, міцна сукана мотузка
Курячі лапки	– їстівний гриб; офіційна назва – рогатик жовтий, або рамарія, інші назви – булавиця, півнячий гребінець, грибна локшина
Кутання	– порання
Кутати	– доглядати, вирощувати (про дитину, худібку)

Кути – перезвожена місцевість; назви населених пунктів Карпатського регіону (Кути, Старі Кути, Стрілецький Кут та ін.).

Старі Кути – велике село на Прикарпатті, у Косівському районі Івано-Франківської області. Станом на початок 2011 року, у селі проживало 5194 особи. Село знаходиться у підніжжі (на березі) Карпат. Частина села розташована на рівнині (абсолютні відмітки поверхні землі 320-330 м), частина на схилах Карпат (з абсолютними відмітками – у середньому 430 м). Над селом височіють гірські хребти Павуші (найвища точка г. Овидова – 725 м) та Хоминський (828 м).

Куфер – скриня, чемодан; дерев'яна скриня з випуклою кришкою для одягу (німецьке Koffer – валіза)

Кухня – допоміжний будиночок, у якому влітку готується їжа

Кучма – висока бараняча шапка; чоловіча зимова шапка; довге розпатлане волосся

Кушіти – куштувати їжу

Кушка – полонинська деталь – дерев'яна “сумка”, яка чіпляється на черес (ремін) і у яку кладуть брусок для мантаження коси

Кушнір – чоловік-ремісник, який обробляє овечі шкурки

Л

Лаба – нога людини; лапа

Лабка – ніжка

Лабуз – бадилля

Лава – частина орної чи лукової землі вздовж лісу у вивозі; смуга вирубаних у лісі дерев (діалектне) (М.М. Габора, 2010, с. 355)

Лавиця – широка лавка, лава, великий дерев'яний ослін для сидіння, що не переноситься

Лаврик, петрик, іваник – слимак.

На Гуцульщині хворим на грижу давали з'їсти живого слимака або смажили живого слимака з яйцями дев'ять дрібно посічених слимаків і не казали хворому, що саме він їсть (В.М. Войтович, 2002). Українці Покуття пов'язують слимака із іменами Петро і Павло: “Петре, Павле, вистав роги на чотири пороги...”. З наявністю рогів пов'язана і діалектична назва слимака – чортик.

Ладований – 1) заряджений (про зброю); 2) навантажений

Ладувати – 1) заряджати (про зброю); 2) вантажити, щільно складати вантаж (німецьке Ladung – вантаж, навантаження)

Ладунок – 1) певна кількість чогось; 2) заряд (для зброї); 3) вантаж (німецьке)

Ладирка, радирка – гумка, резинка, стирачка (для витирання помилково написаного)

Лаїші – цигани, роми – загадкові, цікаві, талановиті і красиві люди.

Етнічна частина населення України. Більшість циган називають себе рома, у множині ромами, що на циганській мові означає “чоловік”. Циган називають по-різному: титани, єгиптяни, язичники, зигойнери.

Цигани у багатьох асоціюються з музикантами, співаками і танцюристами. Для деякого цигани – злодії, конекради, обманщики і гадалки, викрадачі дітей. У дитинстві матері лякали дітей, що віддадуть циганам. Але хто знає циган, це не так.

Цигани живуть змішано з українцями переважно у західних і південних областях України. Нині їх налічується майже 50 тисяч чоловік. Розмовляють циганською мовою індоарійської групи індоєвропейської сім’ї. Цигани – вихідці з Індії (кінець I тисячоліття н.е.), Єгипту. Більшість українських циган – вихідці з Бессарабії, Румунії та Балкан. Досить багато циган було на Буковині (частина їх у доавстрійські часи перебувала у кріпосній залежності, звали їх робі).

У минулому цигани переважно кочували з місця на місце, займались ремеслами – ковалівством, різьбленням по дереву, ювелірною справою тощо). Останнім часом частина циган перейшла до осілого способу життя (В.І. Наулко та ін., 1991).

У прикордонному місті Чоп на Закарпатті живе і працює фермером Борну Берталанович Балог, за національністю ром (Урядовий кур’єр, 2010, 21 грудня, № 239).

У роки Другої світової війни цигани зазнали страшного геноциду, який зветься Порраймос, Самударіпе, Калітраш. Було знищено від 50 до 70 % європейських циган, з них понад 10 тисяч українських (майже 50 %). День пам’яті геноциду ромів вважається 2 серпня. Саме 2 серпня 1944 року в Аушвіці за одну ніч було знищено 4 тисячі німецьких ромів. У м. Кам’янець-Подільський встановлено пам’ятник циганської кибитки, але там немає циганської громади, а сам пам’ятник знаходиться у безлюдному місці (Я. Музиченко, 2010).

На Закарпатті проживає понад 25 тисяч циган. Наприклад, у невеликому містечку Межигір’я на його околиці компактно мешкають 500 ромів. На Закарпатті ромські табори розташовані у близько 130 населених пунктах. Видається обласна газета “Романі яг”, назва якої у перекладі українською означає “Циганська ватра”.

Цигани з м. Чернівці знімалися у відомій кінокартині “Білий птах з чорною ознакою” у ярмарку в Карпатах з продажу коней і ковальських циганських виробів.

За циганськими традиціями на весіллі жінки сидять окремо від чоловіків.

Лайдак – гультай, вбога, бездомна людина (чол.). (Польське *ladaco* – лоботряс, негідник). Уживається як лайливе слово

Лаким, лакомий – охочий до чогось, смачний, ласий

Ланц – ланцюг

Лая – згряя вовків

- Левада** – 1) ділянка землі над річкою, яка навесні заливається повенежими водами, а потім після сходу води використовується під городи, тому що має родючий ґрунт; 2) ділянка перезволоженої землі з сінокосом. У сухі періоди прекрасне місце для гри у футбол
- Легейда** – незграбна людина, ледар, нездара
- Легінь** – парубок. Походить від військового поняття “легіон”
- Леквар** – повидло; густе варення зі сливок; традиційний осінній обряд зі збирання садовини у селах Закарпаття.

28 серпня у с. Геча проходить фестиваль сливового леквару.

- Лельо** – батько, отець (гуцульський діалект)
- Лемки** – карпатські горяни, які живуть на схилах Бескид, у межиріччі Сяну і Попраду, а також на захід від річки Уж. У межах України живуть переважно на півдні Великоберезнянського та в Перечинському районах Закарпатської області.

Свою назву одержали від сусідніх народів унаслідок уживання в розмові діалектичної частки “лем” (значенні “лише”). Частина лемківського населення Закарпаття називала себе “лемаки”. Можливе походження від імені Лемко (В.І. Наулко та ін., 1991).

- Леп** – бруд
- Лепкий** – гарний
- Лепкий** – брудний
- Лєрва** – жінка легкої поведінки
- Лєтчина** – лівий берег Черемошу
- Лєцтий** – неслухняний; найгірший, останній (гуцульське)
- Лижби** – ковзани
- Лижка** – ложка
- Лилик** – кажан (лилик – слово лемківського діалекту)
- Лимарь** – той, хто виготовляє упряж
- Линви** – канати, троси; металеві троси підвісного мосту через гірську річку
- Лисниця** – кислиця, яблуня-дичка
- Лихвар** – торгівець
- Лігарь** – лага, брус, до якого прикріплюють підлогу
- Лігарка** – вид верхнього жіночого міщанського одягу
- Ліжник** – шерстяна ковдра; вовняні килими з начісом, прикрашені барвистими геометричними візерунками, домоткане вовняне покривало з візерунком.

Столицею ліжникарства називають с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області. Село дало світові відомих різьбярів династії Шкрібляків та Корпанюків. У 1976 році у місцевому колгоспі розпочав свою трудову діяльність третій экс-президент України Віктор Ющенко.

Лій	– жир рогатої худоби
Літники	– вівчарі, які працюють на полонині
Ліци	– віжки
Лой, лойка	– гадина
Ломага	– велика гілка дерева
Ломажі	– ломаччя, хмиз
Лопатки	– спаржева квасоля
Лопта	– м'яч
Лотік	– канал на водяному млині
Луб	– кора; задня частина чобота, закаблук
Луби	– тверда обкладинка книги
Луговиння	– лоза
Лудина, лудинє (лудіні)	– одяг домашнього виготовлення; одяг, вбрання; предмети святкової ноші
Лужниця	– смолоскип
Луйтра, літря	– драбина; закарпатською говіркою означає “сходи” або “драбина”.

“Луйтра в небо” – збірка закарпатського поета Петра Мідянки, лауреата Шевченківської премії 2012 року. Вживає у віршах українську, угорську, румунську ономастичну лексику (В. Нитка, 2012).

Лунчина	– минулорічне сіно, сало, бринза
Лупина, лупині	– лушпиння
Лупити	– обчищати від шкаралупи, лушпини; здирати шкіру, знімати шкіру; сильно бити
Лупка	– негарний головний убір
Лутавий	– неслухняний, впертий, непривітний
Луцькати	– лупцювати, бити
Лушниця	– смолоскип
Льода	– морозиво (польське lody)
Льокайка	– потяг
Льонтом	– без догляду; пустити льонтом – залишити без догляду; ходити льонтом – тинятися без діла

Льопа	– пліткарка; мокрий. <i>Мокрий, як льопа</i>
Льорнета	– підзорна труба, бінокль (польське lornetka)
Льос	– 1) доля; 2) жеребок
Льочки	– закручені пасма волосся
Любас, любаска	– коханець, коханка
Люкс	– дуже добрий, вищий сорт
Люстро	– дзеркальце
Люфа	– дуло вогнестрільної зброї
Люфт	– повітря; щілина, зазор, отвір для вентиляції (німецьке Luft – повітря); пустити на люфт – звільнити з роботи
Лявфер	– шахматна фігура, офіцер (німецьке Läufer – слон – в шахматах)
Ляда	– прилавок; дверцята при вході на горище чи у погріб
Ляпотині	– болото зі снігом
Ляфа (лифа)	– пенсія (процент)

М

Магель, магіль	– качалка для білизни, частина ткацького станка
Магельниця	– валик для прасування білизни
Магерка	– повстяна шапка
Маглівка	– дерев'яна качалка для качання білизни
Магура	– 1) мряка, яка осідає на вершинах гір; 2) назва гори, поширена на Буковині та інших частинах Карпат; висока окрема гора; гора
Мадригал, матриган	– опій; белладона
Мадьяри, мадяри	– угорці.
Більшість угорського населення зосереджена у південно-західній частині Закарпатської області (Берегівський, Мукачівський та Ужгородський райони).	
Маєрка	– доярка на Закарпатті
Мазепинка	– костюм
Мазури	– представники великої етнічної групи поляків, що живе на північному сході Польщі й говорить одним із діалектів польської мови.

У с. Слобідка Калуського району Івано-Франківської області проживали мазури. На одному із кутків села є поточина, яка має назву Мазурівка (М.М. Габора, 2010, с. 270).

- Май** – зелені вітки вільхи, або берези, або інших дерев, які чіпляють на ворота і будинки у червні на Зелені свята
- Майдан** – лісова оселя, місце в лісі, де женуть смолу, скипидар або дьоготь та випалюють вугілля, роблять клепки (діалект).

Майдан – назви населених пунктів, потоків на Прикарпатті.

- Майзель** – зубило (німецьке *meileln* – довбати, чеканити)
- Майтки** – жіночі труси
- Макаци** – місцева назва жителів Добротова і Ланчина (І. Михалків)
- Маклак** – мокрий ґрунт
- Маковиця** – вершина гори
- Макогін** – великий дерев'яний товчак
- Малай** – гуцульський хліб з кукурудзи; дерево – глід та його плоди
- Маланка, Переберія** – вечір напередодні Нового року, який в Україні здавна зустрічають як свято Маланки і Василя; гурт ряджених.

Маланкарі – це гурт ряджених людей, який здійснює новорічні обходи, ходить від хати й до хати, співає культові пісні – поздоровлення і колядки, сповіщає господарів про наступні торжества, веселить піснями, танцями, жартівливими сценками, робить збитки скупим господарям (знімають ворота, обмащують дьогтем або кізком хату тощо (В.М. Войтович, 2002, с. 296, 358).

На Західній Україні набула славу щорічна Маланка у смт Вашківцях Вижницького району Чернівецької області. Вашковецька Маланка починається у ніч з 13 на 14 січня, на Старий Новий рік. Її започаткував австрійський власник містечка граф Петрівно, який заохочував людей до святкування, виставляючи кожній команді перебраних бочку пива. Раніше на Маланці були традиційні Циган, Жид, Дід, Баба, Чорт, Ведмідь, Василько, Офіцер, Німець, Коза, Лікар, Шандар (наглядач), Смерть тощо. Карнавальна компанія з піснями та азартами йде до річки, купаються в ополонці, змивають гріхи у воду (С. Сулима, 2011).

- Мальфей, мальфар, мольфар** – чаклун
- Маміко** – мама (молдавське)
- Манатки** – речі (зневажливо про одяг)
- Мандатаріуш** – уповноважений (за часів існування домінікальних урядів)
- Мандригура** – скополія карніолійська
- Манія** – плащ
- Манка** – нестача товару, грошей у торгівлі, перевитрата (*давати трохи більше – на манку*)
- Манна** – жирність молока

Манта	– свита з домотканого сукна
Мантачити (косу)	– гострити (косу)
Манти	– гуцульська річ
Мантриган	– белодонна
Мапа	– географічна карта (англійське map)
Мара	– чаклунка; нечиста сила
Маржина	– худоба, отара овець
Маринарка	– піджак
Мармуляда	– мармелад, повидло з яблук
Марний	– худий, змарнілий
Март	– березень
Марфа	– товар, крам
Масленка	– дерев'яна кругла бочечка на 16 л з бателевом для збиття масла з сметани. Зараз має майже кожна хата у с. Білоберека
Маслові груші	– сорт груш
Масне	– жирне
Мастити (хату)	– білити (хату)
Мастити (канапки)	– намащувати (бутерброди) маслом з ікрою; намащувати (хліб) смальцем, маслом
Мась	– дьоготь
Матка	– мамина сестра, хрещена мати
Матриган, мадриган	– беладонна; напиться матригану – одуріти
Махом	– швиденько
Мацьок	– шлунок, живіт
Мачанка	– топлена бринза, в яку вмокають хліб
Машингвер	– кулемет (німецьке)
Медарка	– медогонка
Медуница	– дивина
Мельдунок	– рапорт, донос
Мендувати	– повідомляти, доносити
Менчіл, Менгул	– найменування гори, потоку. Румунське muncel – горб, munte – гора. Французькі mont, montagne, англійське mount – гора. Іспанське та італійське monte – гора. Латинські mons, montis – гора, гірський ланцюг, гори

Мерва	– перепріле, дрібне сіно
Мерена, марена	– риба
Мересниця	– дрібна риба, яка водиться на гірських потоках
Мерза	– мерзотник, паскуда
Мерцішор (румунське martic)	– березень; традиційне свято приходу весни у румунів та молдаван на Буковині, в Молдові та Румунії; маленькі прикраси у вигляді білих та червоних квітів, які навесні люди носять цілий місяць на честь приходу весни.

31 березня мерцішори знімають з одягу і вішають на квітучі фруктові дерева. Є повір'я, що коли у той момент загадати бажання, то воно обов'язково збудеться. Вважається, що мерцішори приносять щастя й удачу на цілий рік (Сергій Сулима, 2011).

Метати	– кидати
Мешігенувата	– дурнувата
Мешти	– жіночі туфлі, легкі чоловічі черевики
Миги, міги	– пантоніма, жести, знаки
Мигла	– купа дров; складені колоди дерева, яке готують для сплаву, штабель; схил гори з поваленим лісом (для подальшої переробки). Румунське magla – купа складеного дерева, штаблі
Мидниця, милниця	– велика лужена миска (для миття)
Микати	– виривати (бур'ян)
Микула	– Микола
Мігати	– моргати світлом; непомітно подавати сигнал
Мідянка	– гадюка невеликого розміру, має червоний окрас черевця
Міськаво	– болотисто
Місьо	– Михайло
Міщур	– міщанин, мешканець міста
Млака	– мокра місцина; багнисте поле
Млинівка	– спеціальний відвідний рукав річки, на якому будувався млин
Мнецкати	– мнути
Мнесо	– м'ясо
Могуля	– жіноча зачіска
Могур	– гуцули так називали Василя Грималюка з Верховини – талановитого музику-віртуоза, скрипаля, постановника і упорядника гуцульських мелодій. На Співочому полі у Верховині проводяться регіональні фестивалі гуцульських трієстих музик імені Могура

Мой	– простацький вигук при звертанні
Моква	– затяжний дощ
Моклак	– мокрий ґрунт
Мольфар	– чарівник, земний бог. Походить від слова “мольфа” – зачарований, одушевлений або неодушевлений
Монька	– молоко
Морва	– шовковиця
Морг	– міра землі, що дорівнює 0,56 га (польське morg)
Моріжок	– зелена травичка
Морське око	– невелике, але глибоке озеро природного походження; переносне – глибоке озеро.

“Морським оком” гуцули називають природні водойми на високогір’ї Карпат. Найвідоміші з них – Синевир на Закарпатті, Марічейка – на Івано-Франківщині, Гірське Око у Чернівецькій області (Путильський район). Плесо озера Синевир розташоване на висоті 989 м над рівнем моря, Марічейки – 1510 м, Гірського Ока – 1025 м. Найвисокогірніше озеро Карпат – Бребенескул (1801 м н.р.м.). Синевирське озеро або “Морське око” знаходиться у верхів’ї р. Тересла поблизу села Синевир. Площа його дзеркала становить 7 га, глибина – близько 20 м. Водоймище створила сама природа, заповнивши водою карстові воронки.

Існує легенда, що той, хто омиється з ніг до голови водою із гірського озера, матиме успіх у справах і щастя у коханні (В. Кравчук, 2008).

Москаль	– росіянин, часом і людина зі Східної України, приїжджий, нетутешній, той, хто розмовляє російською
Мотуз	– мотузка
Моц	– багата
Моцний	– сильний
Мочара	– мокра заболочена низовина; болотиста місцевість, болото. Праслов’янське *mocaгъ
Мошенка	– гаманець з баранячої шкіри
Мрака, мрич, мричка, мжичка	– туман, імла. <i>А дощ все мирчить да мирчить, а котюга (собака) бреше да бреше</i>
Мульинка	– муліне, кольорові нитки для вишивання
Мункач	– стара угорська назва міста Мукачева Закарпатської області
Мунявий	– тихий; приглушений
Мусово	– обов’язково
Мушіна, муціна	– мушшійник – чоловік; жонатий чоловік
Мушія	– велике панське володіння
М’ясниці	– період після посту, коли можна їсти м’ясо, одружуватись

Н

Набуток	– забава
Навгад, навчать, напасблінт	– навмання, наосліп
Навидіти	– любити
Навкимити	– надокучити
Нагло	– раптово, зненацька
Надіжна	– вагітна
Надушений	– збризганий одеколоном
Назбитки	– навмисне
Най	– сопілка; духовий інструмент (молдавське); інша назва – “ребро”
Наладований	– навантажений, наповнений
Наминати	– їсти з апетитом
Нанашка	– хресна мати
Нанашк, нанашко	– хресний батько
Наплішити	– напхати
Нарід	– народ
Нарік	– наступного року
Нарікати	– жалітися, скаржитись
Нарти	– лижі (польське narty)
Насилений	– нанизаний
Насторц	– дибки
Наська	– напарована страва
Нафта	– гас, керосин
Начес	– миттю – швидко
Начинити, вчинити	– понароджувати, народити
Нашпанований	– сильно натягнутий
Наштукувати	– докласти до чогось, збільшити
Негура	– негода (румунське – сльота в горах)
Нелюдіний	– злий, сердитий, непривітний
Нем тудом	– з угорської – нічого не розумію

Нендза	– плакса, нитик; нужда, біда, злидні; зла, лінива людина (польське)
Нересниця	– вид дрібної риби
Несогірший	– непоганий, можливий
Не суть	– немає (місцева говірка на Закарпатті)
Нетля	– нічний метелик; голод
Нехарний	– неохайний, брудний, неприємний
Нехарь	– погань, нечисть
Нецурка	– дурниця
Нипати	– безцільно ходити; шукати впітьмі
Ніврошок	– бідняк
Нім	– ледь, поки
Ніц	– нічого; ніц а ніц - анічогісінько
Нора	– джерело; джерело, що витікає з землі. Праслов'янське <i>*nora</i> , що походить з індоєвропейського кореня <i>*ner/*nor</i> – “проникати, пірнати, занурюватись; нора, яма, западина”
Ноша	– вбрання, одяг
Ноші	– мода
Нютувати	– паяти, латати дірку
Няньо	– тато

О

Обарінок	– бублик
Оберліхти	– віконце над входними дверима
Оберлюхт	– квартира (у вікні)
Обіч	– гірський схил
Обзорини	– оглядини
Обора	– садиба
Оборемок	– добре складене і зв'язане гілляччя дров
Оборіг, оборіх	– 1) дашок на стовпах для сіна; повітка на чотирьох стовпах для зберігання сіна, збіжжя і т. ін.; 2) господарська будівля з дахом і критим приміщенням, у якій зберігають сіно, дрова, інструмент та тримають худобу

Обочі (убочі)	– схили гір
Образ	– ікона
Обтраскати	– обляпати водою, болотом, гряззю
Обротянка	– вуздечка
Обхаяти	– привести до ладу
Обходити	– доглядати
Обцас	– закаблук, каблучка
Обцьонькі	– общеньки
Обчімхати	– відрубати сокирою гілки від стовбура
Обшальований	– покритий (оббитий) дошками
Обшкалювати	– обдряпати
Огідний	– працьовитий, наполегливий
Огонок	– черга (польське <i>ogonek</i> – черга, хвіст)
Огульно	– без розбору, без вибору
Ожулюд	– жолудь
Озде	– ось тут
Окіп	– канава; ліва притока р. Прут. Потік заливав весною городи. Для забезпечення стоку води його обкопали, в результаті чого утворилось глибоке русло
Окіп	– рівчак; насип, насипаний горбок; громадський ліс
Око	– міра об'єму хмільних напоїв (дорівнює 1,0-1,5 л); пляшка такої місткості
Окови	– кріплення для лиж
Окровка, крайка	– чоловічий широкий пояс
Окян	– бінокль
Олеїник	– словак, що ходить зі склом
Олівник	– радіола рожева
Олічка	– гуцульська річ
Олуфко	– олівець (польське <i>olówek</i>)
Омкно, омпно	– не по собі; прикро, ніяково, незручно, соромно. <i>Мені якось омкно</i>
Омраза, мерза	– ганьба, сором; погана людина, мерзотник, паскуда (про людину)
Оногди	– недавно
Опадъ, опакъ	– 1) снігопад; довготривалий сніг; 2) глибокий сніг

Опарат	– верхнє вбрання священника, яке вдягається під час богослужіння
Опліт	– площа, з якої можна накосити сіна
Опришки, опришок	– повстанці, народні месники, які боролися проти посилення польсько-шляхетського гноблення на західно-українських землях у XVII-XIX ст.; народний месник; сильний мужній хлопець; розбійник; злодій.
Назва “опришки” походить від латинського слова “opressor” – нищівник, утискувач. Найбільш відомі ватажки опришків – Олекса Довбуш (1700-1745), Лук’ян Кобилиця (1812-1851), Микола Шугай (1898-1921). У селі Криворівні Верховинського району Івано-Франківської області стоїть пам’ятник Олексі Довбушу у вигляді двох довгих топірців-барток, забитих топорами у щілини поміж камінням. У Косівському районі налічується понад 200 природних пам’ятників Довбушу – величезних кам’яних брил, печер, криниць, стежок тощо. У с. Космач довбушезнавець Михайло Дідишин створив унікальний музей-хатину Довбуша. У 1970-роки власник музею викупив хатку, у якій Довбуш загинув, розібрав будиночок, а потім поставив його у себе на подвір’ї. В м. Івано-Франківську на вул. Пилипа Орлика, 3 знаходиться історико-меморіальний музей Олекси Довбуша (директор – академік Володимир Грабовецький).	
ОРС	– відділ робочого постачання
Орчик	– дерев’яний валок, до якого прикріплюють посторунки в упряжці
Осина, осичина, трепета, трапета,	– осика
Осік	– ліс на крутій горі; густий зарослий лісок
Острова, остріва, острова	– кілок з сучками для просушування скошеної трави; кусок сукуватого дерева (<i>перев.</i> ялини), молода висушена, обкорована смерічка із сучками (коротко обрубаними гілками), на якому сушать сіно, снопи; копичка сіна, укладена на острові
Остугва	– ремінці на постолах
Отава	– сіно другого покосу
Отєк	– здається
Отпуст	– храмове свято
Офензива	– наступ (німецьке)
Оферма	– тугодум; дурень; незграба
Офіра	– пожертва
Офірувати	– виділити власні кошти на будівництво (школи, каплички тощо), видання книги і т. ін.
Очкур	– шнурок, яким підв’язують штани, спідницю тощо

П

Пава, павун	– пір’їна (з павича чи півня) як оздоба
Пагуба	– нещасливий випадок; клопіт
Падолист	– листопад
Падочка	– епілепсія
Падочку	– простонародне звернення у гуцулів
Падура	– ліс (гуцульське, діалектне). Румунське pădure – “ліс”
Падурар	– лісник
Пазити	– пильнувати, доглядати, стерегти, слідкувати
Пазюньки	– червона та біла смородина, порічки, виннички
Пака	– великий ящик
Палачінта	– закарпатські млинці
Палачінтайка, фандела	– сковорідка (італійське)
Паленєк	– згар
Паленици	– випалене місце, згарище (гуцульське)
Паленка, палинка	– самогонка, міцна фруктова самогонка на Закарпатті
Пампушок	– пампух
Пам’ятник	– ворожбит
Пан	– 1) ви (на Галичині прийняте ввічливе звернення до чоловіка); 2) пан, господар
Пана	– флейта
Пані	– 1) ви (ввічливе звернення до жінки); 2) пані, господиня
Пантофлі	– капці
Пантрувати	– глядіти, стерегти, доглядати, дбати
Папіндека	– цупкий картонний папір
Папірка, паперівка	– ранній сорт яблук; сорт волоських горіхів, який має нетверду оболонку і виповнене зерно
Папіроси	– цигарки
Паприка	– перемелений гострий червоний перець, один з обов’язкових елементів у кухарській традиції угорців.
У селі Мала Доброна на Закарпатті 2008 року започатковано свято червоного перцю – паприки.	
Папучі, папуці	– кімнатне взуття (сукняне або плетене з вовни)
Парма	– борошно, мука

Парцеля	– невелика ділянка землі
Парцеляції	– одне з цікавих місць села Іспас Вижницького району Чернівецької області
Парцеляції	– розкорчовані, звільнені від дерев землі (румунське)
Пасічна	– Пасічна у Надвірнянському районі. Назва Пасічна походить від слова пасіка – місце, де вирубано ліс, викорчувана ділянка, корчунок, вирубана ділянка лісу
Пасує	– до лиця, личить
Пасуц доли	– голубці у вірменів Закарпаття
Пательня	– сковорідка
Патик	– прут, палиця, шматок дерева
Пахати	– нюхати (<i>Дай попахая</i>)
Пахолки	– придорожні стовпи та поручини польської дороги
Пахолята	– діти
Пацьорки, пацьорка	– намисто, намистина; бісер.

Бісер походить від арабського бусра (склорус) – дрібні різноколіорові бусинки з отворами, які використовуються для вишивання на жіночій одязі, предметах побуту тощо.

У 1947 році уродженець Верховини Антон Ясельський вирізьбив та інкрустував пацьорками скриньку, яку надіслав у подарунок королеві Великої Британії Єлизаветі II з нагоди її одруження. Антон Ясельський став одним із двох тисяч осіб та єдиним з українців, котрий отримав право надіслати подарунок королеві. За цей подарунок королева визволила його з табору у Британії. Сьогодні історична скринька зберігається в Британській асоціації українців (Л. Тугай, Газета “Галичина”, 2012, 25 вересня № 142).

Пацюк	– порося; щур
Пачечка	– коробка
Пейси, пейсики	– бакенбарди. Носити пейси є обов’язковим у хасидів
Пекла	– туман, що сідає (гуцульське). Румунське <i>riclă</i> - туман
Пелех	– пасмо сивого волосся
Пеллет	– формований, циліндрової форми пресований виріб з висушеної залишкової деревини, деревний гранульований продукт, альтернативне паливо для котелень.

Пеллет виготовляється унаслідок переробки відходів деревини за новими європейськими технологіями без хімічних закріплювачів під високим тиском.

Пеллети широко використовуються у європейських країнах, особливо у Швеції (в Україні – на Бурштинській ТЕС). Виготовлення пеллет започатковано у Долинському районі Івано-Франківської області. Новий вид палива характеризується високою енергомісткістю (1 кг деревних гранул рівноцінний 0,5 л дизпалива). Під час спалювання у котельнях не виникає багато золи і не завдається великої шкоди довкіллю.

Пендрик	– прутик, кнут, батіг (закарпатське)
Первий	– двоюрідний (брат)
Перевалка	– місце для прийому лісосплаву, розкрижовки (розпилювання) та завантаження лісу у вагони
Перевертаник	– пиріг з начинкою
Перепис	– кулінарний рецепт
Перепуджений	– переляканий
Перечитися	– сперечатись
Перина	– товсте пухове одіяло. Без перини не могли обійтись євреї та шваби
Перкалаб	– частина р. Білий Черемош (від устя потоку Менчіл до устя ріки Сарата).

Річка бере початок у Румунії на схилі гори Креселі. Загальна довжина річки 15 км, з них 5 км у Румунії. Вважається, що назва річки утворена від призвища власника земель у басейні річки. У румунській мові “*pircalab*” означає “начальник повіту, округу; збирач податків”, у молдавській “*пыркэлаб*” – начальник укріпленого міста в Молдавському князівстві та прилеглій області. На річці Перкалаб стояла клявза-загата для сплаву лісу *Klauza Perkalab* (М. Габора, 2010).

Перциця	– червоний стручковий перець
Перчук	– козел, цап
Перші поради (поради)	– період, що охоплює 1939-1941 рр., коли Галичина, а у 1940 р. і Північна Буковина та Бессарабія увійшли до складу Української РСР
Песик	– дерев’яний виріб для стягнення чобіт
Песя	– щеня
П’єц	– піч, пічка (польське <i>piec</i> – піч)
Пивниця (півниця)	– погріб, льох, підвал
Пирик	– маршрутне таксі
Пизма, пізма	– ненависть, злоба, гнів; вороже ставлення до когось
Пилипован	– старообрядець
Пирга	– потворна людина
Писаний Камінь	– одна із найбільш відомих гір у Карпатах висотою 1221 м.

Знаходиться у басейні р. Черемош поблизу с. Буковець Верховинського району Івано-Франківської області. Вирізняється тим, що її вершина складається з кам’яної брили величезного розміру (висота до 20 м, довжина – близько 80 м, ширина до 30-40 м), біля якої лежать кам’яні валуни менших розмірів. З Писаного Каменю відкривається захоплююча панорама Карпатських хребтів. Подивитись на гори приходить місцеве населення, особливо діти через шкільні екскурсії, гості краю, туристи, відпочивальники. Свого часу тут були Михайло Грушевський, Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Ольга Кобилянська, Василь Стефаник ...

“Писаний Камінь”	– відоме у гуцульському краї видавництво, засновником якого є Михайло Павлюк, відомий у краї підприємець, видавець, меценат, депутат обласної ради
Писок	– рот, обличчя
Пискуватий	– той, що сперечається
Півкірцевий	– об’ємом 50 кг (про посуд)
Пігулка	– таблетка
Під	– горище
Піддаші	– 1) горище (над хлівом); 2) приміщення для реманенту, зберігання збіжжя
Підкови	– підкови під постолі
Підбивати	– готувати їжу
Підпеньки	– опеньки
Підтока	– кілок з сучком для зручного волочіння хмизу
Пільбер	– самогон (по-польському)
Пімзливий	– злопам’ятний
Піхтурка	– стежка
Піші фасулі	– квасоля, яка не в’ється на тичку
Пйоник	– пішак у шахматах
Плавиння	– колоди і гілки, принесені повідню
Плай	– гірська стежка, дорога в горах, дорога, лісова стежка в горах; поляна серед гірського лісу; широка гірська стежка, якою худоба йде на полонину.

На околиці м. Сторожинець у Чернівецькій області є кут з назвою “Плай”. Поблизу с. Яблуниця Путильського району Чернівецької області знаходиться хутір Плай.

Плай	– плоскогір’я, гірська місцевість (молдавське)
Пласт	– 1) гілля (переважно смереки чи ялини) з хвоєю; 2) сіно, яке набирається за одним разом на вили
Плат	– хустина
Платинка	– хустинка, носовичок
Плес	– танець
Плиткий	– мілкий, неглибокий
Плова	– сильний дощ, злива. Праслов’янське leva (levati) – “річка, злива”, російське лёва – “вода, злива, потік”, польський діалект lewa – “сильний дощ”, болгарське лева – “річка, злива” (М.М. Габорака, 2010, с. 249)

Пльонтра	– гультяй
Пльонтро, пльонтир	– поверх
Плюта	– дощова погода (пора)
Плянти	– бульвар
Пляц	– ділянка, земельний наділ, майдан, місце, обійстя, площа (польське <i>plac</i> – площа)
Пляцки, пляцок	– млинці, деруни, солодкий пиріг
Побережник	– лісник, лісовий сторож, охоронець лісу. <i>За часів Румунії мій дідусь був побережником (з газети)</i>
Поверх	– понад
Повитатися	– привітання
Повісмо	– прядиво; чистий з льону (коноплі) волос (прядиво), яке кладеться на кожівку
Повниця	– церемонія дарування грошей молодим на гуцульському весіллі
Погарчик	– рюмка
Подерей	– рівне місце на горбку (гуцульське)
Подина	– рівне місце, сідловина на схилі гори; низина
Подок	– місце у млині, де встановлені жорни
Подушера, подушила, подря	– горище (над стодолю, хлівом); горище в стайні або клуні
Поєдинче	– окремо, роздільно
Позичкі черлені, євірниці	– порічки
Позичкі чорні	– чорна смородина
Позлітка	– фольга; позолочений або посрібнений папір
Покій	– кімната (польське <i>pokoj</i>)
Покладки	– яйця; старе яйце з міцною шкарлупою
Покушіти	– попробувати їжу
Поливаний	– полудний, полудований
Поліг	– скошена трава
Політок	– урожай
Полідвіца	– копчене м'ясо свинини, підчеревина
Половик	– шуліка, різновид яструба
Половінь	– вогонь

Полокати	– полоскати, полукати білизну
Полонина	– 1) альпійські пасовища; 2) відкрита, безліса місцина, луг, пасовище, сіножать на гірських вершинах.
У Карпатах налічується 137 тис. га полонин, з них 73,3 тис. га припадає на Закарпаття. Слово “полонина” очевидно походить від давньоукраїнського “полонь”; полонний – похилий пагорб (за Б. Грінченком).	
Полубічок	– велика бочка
Полупаний	– потрісканий
Помалий	– повільний
Помаранча	– апельсин (польське pomarańcza)
Помір	– велика смертність, пошесть, мор
Помірки	– шмат городу, клаптик землі, поля, що є додатковим наділом; прирізи; низина біля річки (польське pomiąg – обмір, вимір)
Поміст	– підлога
Попиван	– “священна” гора гуцулів; гуцульська назва гори Піп Іван, або Чорної гори.

Гора Піп Іван – одна з найвищих вершин Українських Карпат. Її висота над рівнем моря – 2022 м. Гора знаходиться на Чорногірському Хребті у межах полонини, яка мала назву Гропа.

Піп Іван, як і багато інших карпатських вершин, у гарну погоду при прозорому повітрі відкриває довкола у радіусі до 50 км мальовничі краєвиди. З гори видно пік Стіг (на державному кордоні з Румунією), гори Смотрич і Вухатий Камінь, долину річки Черемош, багато українських і румунських сіл, особливо увечері, коли добре видно вогники електричного освітлення вулиць і садіб. На відстані близько 20 км розташована г. Говерла.

Гора Піп Іван має тверде кам'яне осердя, між камінням зростають трави, серед яких багато рідкісних червонокнижних рослин.

На горі Піп Іван колись було велике слов'янське язичницьке святилище і на ній уночі 7 липня на Івана Купала розпалювали найбільшу ватру в Карпатах.

Назву Чорна гора пов'язують із опришком Олексою Довбушем, який, за легендою, на цій горі убив самого чорта і від цього гора почорніла.

Походження назв Попиван та Піп Іван мають кілька версій, зокрема:

1) безводна кам'яна гора постійно п'є, попиває воду з довколишніх рік (Б. Скаврон, 2003);

2) на горі постійно дмуть, по-гуцульськи “попівають” (співають) вітри (М. Гаврилюк, 2007);

3) гора була святим місцем для давніх слов'ян-язичників, а на горі був осідок їхнього верховного бога. На свято Івана Купала й досі сюди приходять чимало го-рян, палять ватру і забавляються. З приходом християнства горі дали ім'я Івана Хрестителя, по-простому Попа Івана (Б. Скаврон., 2003);

4) у гуцулів побутує багато чуток і легенд про міфічних Попа та Івана;

5) гора подібна на священика у рясі (М. Гаврилюк, 2007);

6) священик Іван на свято Івана Купала на горі збирав цілюще зілля (М. Гаврилюк, 2007).

Гора Піп Іван найбільш відома величною і дивовижною будівлею – військовою обсерваторією, яка була збудована за Польщі у 1936-1938 рр. і отримала назву “Білий слон”.

“Білий слон” – унікальна кам’яна високогірна споруда, пам’ятка історії, архітектури та будівельної культури України і Польщі. Офіційна назва споруди – Астрономічно-метеорологічна обсерваторія ім. Маршалка Пілсудського Варшавського університету. На центральному вході будинку висіла табличка з написом польською мовою: “Imenia marsz. I. Pilsudskiego Observatorium meteorologiczno-astronomiczne L.O.P.P.”. Останнім часом зустрічається назва будівлі, як “Гуцульська Піраміда”.

Будівництво обсерваторії велось у складних високогірних умовах, які характеризувались сезонністю робіт унаслідок сильних морозів узимку, необхідністю будівництва гірських доріг, низьким рівнем механізації будівельних робіт, необхідністю застосування важкої ручної праці, недосконалістю житла будівельників. Водночас робітники мали високі заробітки. Будівництво здійснювало військово-повітряне відомство Польщі, яке очолював генерал Леон Бербецький.

Походження назви “Білий слон” (по-польськи “бяли слонь”) має багато версій:

- зведена до війни споруда має зовнішню масивність, капітальність і масивність, як у слона (А. Корсунь, 1997);

- зведення споруди супроводжувалось надважкими проблемами (А. Корсунь, 1997);

- реалізація проекту з будівництва обсерваторії польській владі обійшлася у велику суму – майже мільйон злотих, на гору було завезено багато мідної бляхи, телескоп, астрономічні годинники та інші дорогі речі. Завдяки цьому у народі це місце нарекли “Білим слоном”, маючи на увазі його дорожочінність (Н. Андрусечко, 2002);

- за масштабність і красу (І. Дмитрів, 2003);

- обсерваторія мала башту з куполом і зовні нагадувала слона, особливо взимку, коли споруда і гора вкриваються снігом (Б. Яріш, 2002; М. Гаврилюк, 2007; Я. Стадільна, 2011);

- багато чиновників скептично сприймали грандіозне будівництво (Б. Яріш, 2002).

У вересні 2011 року Президенти України і Польщі включили проект відновлення астрономічної обсерваторії “Білий слон”, розроблений Прикарпатським та Варшавським університетами, до “Дорожньої карти українсько-польського співробітництва на 2011-2012 роки”.

Поплавець	– пліт (засіб пересування на воді)
Попружка	– жіночий пояс з грубої кольорової пряжі; крайка
Попуканий	– тріснутий
Порекло	– прізвище
Порічки	– червона смородина
Портиниці	– штани з домотканого полотна
Порхавка	– порхнявка; висушений гриб-дощовик
Послонити	– постелити
Постальони	– айстри
Постарати	– придбати
Постерунок	– поліцейський відділ (пост) (польське)

Постоли	– старовинний тип взуття, який добре вписується у гірські умови пересування; м'яке селянське взуття з цілого шматка шкіри без пришивної підошви, яке звичайно носили з онучами, прив'язуючи до ніг мотузками
Потати	– розтанути, зникнути; піти під води
Потахнути	– осісти
Поташ	– поташ, луг, сода.
Поташ добувають із золи бука. За часів Австро-Угорщини (1774-1918 рр.) у Карпатах було збудовано і працювало багато заводів-поташарень, де спалювали малопродуктивні дерева. Поташ і золу відправляли до Австрії та Чехії. У золу додавали речовини, які утворювали засіб для миття посуду. Місцеві селяни золу насипали у воду, настоювали і в цьому настої прали білизну. Настояна вода була жирна (по-місцевому – масна) і мала пральні властивості, як у мила (А. Данилюк, 2008).	
Поте	– пташка, птах
Поті, поточина	– потічок
Потрафіти	– зуміти (польське potrafić – зуміти)
Почесне	– дарунки, що їх підносить молода під час весілля рідні молодого
Правити	– будувати (колибу)
Праник	– дерев'яна дошка з ручкою, яка використовується для прання білизни на потоці
Працата	– праправнуки, діти правнуків
Претінація	– корчма
Прецінь	– адже, усе-таки
Преч	– геть
Претати	– збирати, нагромаджувати
Прийти знати	– відвідати
Прилука	– поляна посеред гірських лісів
Примівник	– ворожбит, знахар
Принежда	– лиха погода
Приріхтувати	– приготувати, підготувати
Присадиба	– земельна присадибна ділянка
Присліп	– 1) поле, поляна між лісом; 2) перевал, сідловина; 3) долина, заслонена з двох боків горами; 4) власна назва гори
Приспа (призьба)	– невисокий земляний насип вздовж стін хати знадвору
Причандалля	– набір дрібних деталей
Приштрямувати	– причепурити

Прірва	– глибоке провалля; глибока яма в болоті
Пробутчик	– той, з ким приємно проводити час
Променад	– прогулянка
Промоція	– відпочинок, туризм
Пропір	– місце під землею, у якому в горах протікає вода (діалектне, гуцульське)
Простогін	– добре провіюване місце
Пруг	– шов, рубець
Пруня	– слива-венгерка
Пряшник	– веретено з напрядженими нитками
Пструг	– форель
Публіка	– у розумінні сором, ганьба, поговор; про жінку негідної поведінки; людина без характеру
Пуд	– страх (<i>напудився</i>)
Пуделко	– коробочка (польське <i>rudelko</i>)
Пудно	– страшно, лячно
Пужалко	– руків'я батога
Пужіти, пужяти	– лякати
Пукати	– стукати
Пукнути	– тріснути, лопнути
Пульверок	– полувеер (англійське <i>pull over</i> – тягни вверху)
Пулярос	– гаманець (польське <i>pulares</i>)
Пулярчик	– гаманець
Пурець	– задавака
Пурця показати	– втерти комусь носа, зробити щось
Путерія	– сила, міць
Путня	– відро. Молдавське путинэ “кадіб”, румунське putina “кадіб, чан, діжка”
Пуцар	– чистильник взуття, одягу
Пуцверінок	– людина малого зросту, що веде себе зухвало
Пуцувати	– чистити, начищати, завзято ретельно чистити (пуцують чоботи), чистити до блиску
Пушка	– рушниця; крихта, дрібка; пучка
Пущині	– остання неділя м'ясниць (перед постом)
П'юрник	– пенал

Р

Рагуль	– невихований, недалекий і позбавлений смаку чоловік
Радирка	– гумка для стирання
Разовий хліб	– чорний хліб (польське <i>razowiec</i>); хліб, спечений з борошна грубого помолу
Райци	– міцні сталеві ланцюги, спеціальний пристрій на санях для гальмування (німецьке)
Рамаття	– дрантя
Раптівка	– раптовий короткочасний дощ, злива
Раст	– первоцвіт
Раташ	– стежка, витоптана вівцями
Рати	– частини. <i>Сипати йому на рати (по частинах)</i>
Ратуша	– будинок міської управи
Рахвочка	– полонинське причандалля
Рахівка	– сувенірний виріб з дерева
Рахманин	– дуже чесна і порядна людина
Рачині	– термін отелитися корові
Ребібія	– кінцева зупинка метро у Римі.

Відома тим, що поруч з нею знаходиться площа, на якій щоденно збираються українці, які шукають роботу в Італії. Свого роду це неофіційна біржа пошуку роботи, “живий ринок безробітних” (В. Гродецька, 2012).

Реверенда	– ряса
Ревчік	– рівчак
Редек	– процес – період випасання овець на полонинах, який триває від їх весняного виходу на гірські пасовища до повернення у господарства і на ферму
Рейвах	– метушня, гвалт, шум, гамір. <i>Рейвах, піднятий навколо заборони рубати ліс</i> (з газети)
Рейтки	– штани галіфе
Рестарація	– ресторан
Ретівка	– дерев’яна посудина
Ретішки	– витка грубша нижня частина в пахах сардака
Рєд	– порядок
Ригель	– горизонтальна коротка балка, розпірка, затяжка в будівельних конструкціях (німецьке <i>Riegel</i> , буквально – засув, запор)

Риж	– рис
Ризи	– жолоб, частина зруба, виготовлена з кругляка для спуску згори зрубаного лісу (дерев) до штабеля; жолоб для спуску деревини з лісосіки до водозбірника
Ризувати	– спускати деревину хвойних порід (смерека, сосна, ялиця)
Ринва	– жолоб, трубчатий водовід для скиду води з даху будинку
Ринка	– низька каструля
Ринський	– грошова одиниця
Рипа	– стрімкий схил гори, зсув, ущелина, урвище, стрімка кам'яниста дорога, кам'янистий ґрунт; високий стрімкий берег ріки, стромина, стрімка урвиста скеля, яр, вирва, калюжа (румунське гіра – обрив, прірва, провалля)
Рипс	– вовняна матерія, якою покривали меблі
Рихтувати	– готувати
Ріншток	– стічна канава вздовж дороги, вулиці
Рінь	– піскуватий берег річки
Рінь (щебінь, зарінок)	– піщано-гравійна суміш на берегах річки
Ріпа	– картопля.
У високогірному селі Лазенщина Рахівського району Закарпатської області у давнину казали, що тут родяться тільки “ріпа, біб та й діти”.	
Ріпарі	– виноградна лоза (Закарпаття)
Ріплянка	– старовинна колючавська трава (с. Колочава на Закарпатті)
Ріхлик	– потяг. Чеське слово “ріхле” означає “швидко”
Ріще	– ломачця, сушник, хмиз
Роваш	– палка, на якій робили насічки для визначення кількості спилених лісорубом дерев
Ровер	– велосипед. Фірма “Rover”
Ровінь	– рівне поле або сіножать у горах біля річки або потоку
Рогатка	– шлагбаум, перекладина через дорогу
Роглик	– рогач
Рожен	– розколина
Розсипати	– розсипати сипучі матеріали, розлити рідину
Розвитатися	– розпрощатись

Розгорнутися	– роздягнутися
Розказ	– наказ, команда
Розкіл	– повернення худоби з полонини, яке супроводжується обрядами
Розкур	– залишок змеленого збіжжя, який віддають мельникові. Розкур становить до 10 % від ваги зерна, який привезли до млина
Розноокий	– косоокий
Розпарцелювати	– розділити земельну площу на ділянки
Розсіш, росіш	– розгалуження, місце злиття двох річок, роздвоєний потік
Розсоха	– дерево з двома вершками; роздвоєний потік; розгалуження русла річки
Розтока	– місце роздвоєння основного русла річки; водяний потік, що відокремився від основного русла; місце розгалуження або перетину доріг, вулиць; роздоріжжя, перехрестя
Розтоки	– мальовничі гірські села на карпатських схилах над р. Черемош в межах Івано-Франківської та Чернівецької областей.

У давнину мешканці називали своє село “Тиси”, “Тисина” – за назвою дерева, яке колись було найбільш поширене у карпатських лісах. За часів Австро-Угорщини тис продавався французьким промисловцям для виготовлення вишуканих меблів, особливо при інтарсії – викладенні візерунків. Згодом весь тис вирубали, “розточили” найдорожче карпатське дерево, а село назвали “Розтоки”. Французи прославились на весь світ своїми меблями “Мебель “Буль” (Тиси. Газета “Час”, 2006, 30 березня, ч. 13 (4189).

Карпатський ягідний тис, який у давнину був нарівні із золотом, у природному середовищі зростає на правому схилі р. Прут неподалік (14 км) міста Коломиї у ботанічному заказнику загальнодержавного значення “Княздвірський”. Площа території заказника – 208 га, площа тисового лісу – близько 70 га, кількість тисових дерев – 23 тисячі.

Розфляцкати	– розляпати, розхляпати
Розчіхнути	– розламати, розщепити
Розшіньканий	– розщеплений, розхристаний
Розкрижовка	– розпилювання круглого лісу на частини довжиною 1, 3, 6 м для навантаження на машини
Розшпінканий	– розстебнутий
Роксолана	– славетна українська жінка, Настя Лісовська (~1506-1558), яка під час татарського набігу приблизно 1520 р. була захоплена у полон. Стала дружиною турецького султана Сулеймана II Великого, Пишного.

Європейські історики звуть її Росса, Русса, Рокса, Роксоляна, тобто українка (Роксолянція – одна із прадавніх назв України).

Народилась у Західній Україні – у містечку Рогатин (за іншою версією – у містечку Чемерівці) у сім'ї священника Гаврила Лісовського. Вважається, що у Насті було інше ім'я – Олександра. У гаремі султанша мала прізвисько Хассекі Гуррем, що означає “Та, що сміється”, “радісна дружина”.

24 жовтня 1999 р. в Івано-Франківську відкрито пам'ятник землячці Роксолані (Насті Лісовській).

Романсувати	– мати любовний зв'язок
Ромоток	– шматина-пов'язка
Рондель	– виварка, велика кругла посудина
Ропа	– 1) нафта; 2) сукровиця; 3) солоня вода
Ропавка	– жаба-ропуха
Ропші	– ропуха, жаба
Роскаль	– заступ, штикова лопата, рискаль
Ростока	– відгалуження від основного русла річки; заросле місце, з якого бере початок декілька потоків
Рудавина	– сліпий дощ – дощ при незахмареному сонці, який може розпочатись без грому і блискавки. Вважається, листя рослин всихає, якщо потрапить під рудавину (“Руда – з'їсть”)
Ружі	– троянди
Румбарбар	– ревінь
Румигати	– жувати
Румненок, рум'ян	– ромашка лікарська
Рунтати	– тривожити, сіпати, тягати, перевертати, зрушувати тощо
Рубцак, рупцак	– рюкзак (німецьке Rucksack); наплічник
Рура	– труба
Русини	– так віддавен на Закарпатті називало себе місцеве населення.

Закарпатський історик ХІХ ст. І. Орлай переконливо довів, що термін “русини”, як і “русичі”, “роси”, “руські”, походить від назви “Русь”. На його думку, русини мають родоплеменну спільність з київськими русичами (М. Вегеш, 1991).

Руский	– росіянин; російський
Руське воєводство	– у писемних пам'ятниках ХVІ й частково ХVІІ ст. територія сучасної Галичини (П. Кралюк, 2011)
Рута	– рідкісна карпатська квітка.

У горян є повір'я – якщо дівчина знайде заповітний цвіт червоної рути, буде щаслива в коханні. “Червона рута” – назва ансамблю Чернівецької обласної філармонії. У 1970-х роках у цьому ансамблі працювала Софія Ротару – найвідоміша народна артистка.

Рушта – решітка в печі, через яку падає попіл

Ряд – порядок

С

Савтирі – Псалтир

Саджавка – водойма-копанка, ставочок, де розводять рибу чи вимочують коноплю (праслов'янське)

Сакрамент – назва обрядових актів у католицькій церкві

Сакрементська твоя була – лайка

Салаш – місце на полонині, де будували колибу й кошару

Салби – коштовна прикраса Буковини, прикраса зі срібних та золотих монет, яку заможні господині надягали на сімейні та храмові свята

Сальцисон – зельц

Саля, салі – зала

Сама – гадка, думка

Самотужка, самотуга – дерев'яні сани з голоблями, ручні сани для сіна, дров тощо

Сарака – бідолаха, бідний, сердяга

Сардак – рід верхнього теплого короткого сукняного одягу; гуцульська куртка

Саура – місцевий матеріал для підсипання доріг

Свалява – місто на Закарпатті.

Назва Свалява пов'язано зі словом сіль, яку здавен видобували у цьому районі. У вересні 2012 року місто Свалява відзначило 776-ту річницю від дня першої письмової згадки. Під час святкування цієї річниці було відкрито пам'ятник відомому вченому, “батькові відродження болгар”, уродженцю села Тибава Юрію Гуці-Венеліну (1802-1839). У Сваляві є школа, яка носить ім'я першого президента Чехословацької республіки Томаша Гарріґа Масарика.

Свербивуска – свербивус, плід шипшини має зернятка з колючими волосочками. Саме через них пішла старовинна назва рослини – свирбивус

Свиняк	– послід свині
Свитер	– светр (німецьке Sweater)
Свіже молоко	– кисле молоко
Свіжина	– свіже м'ясо; гостина зі свіжого м'яса після того, як зарізали свиню
Світлі	– варені бурячки із тертим хріном
Сволок	– символізує в гуцульській оселі міцність. Щоб він мав силу – його розписували орнаментом
Сегельба	– згарище; випалене або вигоріле місце у лісі
Сегорішний	– цьогорічний
“Селиська співанка”	– фестиваль пісні у с. Нижнє Селище Хустського району на Закарпатті.

У с. Нижнє Селище 2004 року почала працювати приватна сироварня, на якій виробництво сирів проводиться за швейцарськими технологіями. Завдяки будівництву сироварні село отримало новий водогін.

Сервус !	– Здоров ! Вітаю !
Середульший	– другий поміж трьох; між старшим і молодшим (<i>Мирось – мій середульший брат, Владзьо – старший</i>)
Серен	– наст, обледеніла снігова кора
Сибірковий	– смушковий
Сивний	– рясний (про плоди)
Сигла	– смерека, густий смерековий ліс
Сигота, сігота, сигут	– старе русло річки
Сидіти	– мешкати, проживати
Сикавка	– помпа, насос
Сикірація	– страхування майна
Сикса	– доносчик
Симбриля	– заробітна плата
Синяк	– чортів гриб, дідьча губа, ригач – отруйний гриб
Сипати	– сипати; лити (про рідину)
Сировиці	– соляна ропа, що витікає з джерела
Синтерунок	– медичний огляд, відбір до військової служби
Сичужна закваска, сичужний розчин	– розчин ферменту, який беруть із шлунку молодого телятка, котре п'є лише молоко. Використовується на полонинах для виробництва бринзи
Сікавниця	– шатківниця

Сікса	– хижа прісноводна риба; люта жінка
Скансен	– музей під відкритим небом.
До скансенів належить Закарпатський музей народної архітектури і побуту в Ужгороді, де зведені старовинні дерев'яні обійстя, церква – пам'ятка дерев'яного зодчества, споруджена 1777 року у с. Шелестові Мукачівського району і перевезена до скансену 1974 року.	
Скапцаніти	– погіршитися на вигляд, стати негарним, непривабливим
Скіпка	– мала тріска
Скірувати	– спрямувати
Склеп	– крамниця, магазин, лавка (польське sklep); могила на цвинтарі, у якій спочиває вся сім'я (свідчення приналежності до заможного прошарку населення)
Скленка	– пляшка
Скобитати(си)	– лоскотати(ся)
Скоки	– пороги у гірській ріці; трамплін
Скомета	– бануш
Скором	– молочні і м'ясні продукти, заборонені під час посту
Скорух	– горобина
Скрипей	– хрящ-молочник, умовно їстівний гриб
Скрут	– поворот
Скупіндра	– жадібна людина, скнара
Слабий	– хворий
Слава Іссу (Слава Ісусу Христу)	– вітання мешканців Карпатського регіону
Слатина, сировиця	– насичена солями вода, що витікає з гірських солоних джерел
Сливовиця	– самогонка зі слив на Закарпатті
Слив'янка	– алкогольний напій
Слиж	– в'юн, вугор (риба); струг (рід риби у Черемоші)
Сліпак	– трава молочай, що має жовті квітки; налив, чиряк на тілі
Слоїк, слойок	– скляна банка
Слота	– дощова погода, сльота, мряка
Слуп	– стовп
Слутий	– каліка
Смага	– біда, нещастя; раптова хвороба
Смерека	– ялина. Румунське bradet – смерековий ліс, ялинник.

Смерека – краса та живий символ Українських Карпат. На смерекові ліси припадає до 40 % лісових хащ. Осмолодський лісгосп – найбільший на Прикарпатті.

У старі часи колишніх Австро-Угорщини та Радянського Союзу, починаючи з 1837 і до 1960-х років, карпатські зруби масово засаджувались альпійською (австрійською) ялиною (по-місцевому смерекою), яка не зовсім годиться для умов регіону.

Останнім часом спостерігається масове всихання старих смерекових лісів. Через брак доріг у цих лісах не могли бути проведені санітарно-оздоровчі заходи. Древа захворіли на так звану кореневу губку.

Водночас якість карпатських лісів не має рівних у світі. Ялиця та ялина дають найкращу у світі деревину.

2011 року Україна вперше дарує ялинки Ватикану, які були встановлені на Різдвяні свята на площі Святого Петра та в Апостольському палаці. Це ялинка висотою 30 м із Рахівського району Закарпатської області та 43 білі ялиці із Львівської області.

“Смерічка” – назва вокально-інструментального ансамблю м. Вижниці у Чернівецькій області (заснований у 1966 р.), де солістами були легендарні Назарій Яремчук та Василь Зінкевич. Керівник цього колективу – Левко Дутковський, обдарований самодіяльний композитор (родом із селища Кути Косівського району Івано-Франківської області).

Смеречина – ялинник.

У колибах шар смеречини служив постіллю лісорубів.

Ольга Слоньовська – професор Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника говорить, що народна мораль категорично забороняє рубати живі, зелені дерева. Хвойні дерева тільки тоді людині приносять добро, коли вони живі й коли їм від людини нема загрози. Зі зрубаних гілок ялини здавна робили вінки для покійників, а гуцульське слово “смерека” спільнокореневе зі словом “смерть”. Навіть зрізана й поставлена в кімнаті хвойна гілка здоров’я мешканцям помешкання не додає, а забирає їхню життєву силу (В. Югов, 2010). Місцеве населення використовує смеречину для встелення дна ям і бургів та покриття овочів і фруктів, закладених для зберігання на зиму. Це покриття має бактерицидний ефект. Колючі голки хвої нібито стримують гризунів.

Сміттяний – нікчемний

Смоляк – жандарм; прізвище

Смушок – шкурка, хутро новонародженого ягняти, каракуль

Сніговиці – тепле зимове взуття з грубої тканини

Сніжниця – 1) снігопад з дощем; 2) дрібний лід, який пливе річкою; 3) перший сніг

Сночі – вчора ввечері

Снувати – змотувати клубки ниток з мотовила

Совма – 1) гуртом; 2) прямо, просто

Совпел, сомпель – бурулька

Сойфер – п’яниця

Сокотитися	– берегтися, шануватися
Сокотити	– берегти
Солодушка	– журавлина дрібноплідна
Солодке молоко	– свіже молоко
Солонина	– сало
Солотвина	– багнувате місце; багновище, мочарі
Софіт, суфіт	– стеля (італійське soffitto)
Софія	– гадюка чорна; гадина
Спацер, спацір, шпацір	– прогулянка (німецьке spazieren, польське spacerować – гуляти, прогулюватись)
Спирати	– боронити, заборонювати, зупиняти
Спіж, спіжі	– чавун
Сплавачка	– старий спосіб сплаву розсипної деревини по воді
Сподні	– штани, брюки (польське spodnie)
Спуза	– попіл, пил
Спузар	– люди, яким на полонині довіряли стежити за вогнищем
Срібна Земля	– Закарпаття. Ніби срібні прикраси, білі хмарки та тумани часто лягають у долинах та межі горами. В епоху Середньовіччя Закарпаття називали Трансильванією
Ставник	– постійний робітник на лісосплавній греблі
Стадар, стадник	– пастух коней
Станіслав, Станіславів	– стара назва міста Івано-Франківська.

Перша письмова згадка про місто Станіслав була у 1641 році. Свое ім'я місто дістало від імені Станіслав, за однією версією Станіслава Потоцького, за іншою – Конецпольського. У Білозерському районі Херсонської області є с. Станіслав, яке розташоване на березі Чорного моря.

Станч	– клопіт; робота
Стариган	– старша людина (зневажливе)
Стариня	– батьки
Стація	– станція (польське stacja)
Стебник	– приміщення для зимівлі бджіл
Стевхати	– швидко з'їсти
Стин	– овечий табір (на Буковині)
Стіб	– сніг, що випав
Стіг	– стіг (сіна)

Стілниця	– спеціальна дошка для розтачування тіста
Стовп	– весільна сорочка молодої (буковинська весільна атрибутика)
Столець	– стілець
Сторцом	– у вертикальному положенні, сторч
Страдж	– диво (на іконі)
Стратити	– змарнувати час
Стрибки	– місцеві жителі і інші, які після Другої світової війни добровільно йшли у загони НКВД, які боролися з українськими повстанцями, бандерівцями, так звана “народна міліція”. Походить від російського ястребок, ястребки
Стрик	– вуйко
Стрих	– горище
Стрільба	– рушниця
Стрім	– деревина на острівцях після повені
Стріха	– нижній край солом’яної покрівлі, який звисає над стіною; покрівля будівлі (<i>вода капає зі стріх</i>)
Струнець	– плетений калач
Струнка	– пропуск, отвір, через який пропускається по одній вівці на місце їх доіння
Стручень	– випечений з білої муки ромбовидний, довжиною до 50 см виріб, своєрідний коровай, який несуть на весілля
Студенець	– холодець
Студений	– холодний, замерзлий
Студінь	– холод, мороз
Студня, студні	– глибока криниця
Сугак	– шевський ніж, схожий на шило
Судник	– дерев’яний посуд
Сус	– житель гір; той, що веде дараби
Сусіха	– кочерга
Сутич	– місце, де сходяться плоти, смуги лісу тощо; стик; смітник, сміттезвалище
Сутки	– вузька дорога, загороджена по обидва боки
Сухоти	– туберкульоз
Сушениці	– сушені фрукти
Сце	– ссе. <i>Ласе теля дві матки сце (прислів’я)</i>

Т

Тайстра	– вовняна торба для харчів, яку носять через плече, торба на плече (молдавське)
Талба	– частина лісосплавної дараби, довжина якої співпадає з довжиною цілого дерева
Таляр	– австрійські гроші
Тама	– гребля, загата
Тано	– дешево
Таріль	– тарілка (польське talerz)
Тарниця	– старовинна назва сідла, дерев'яне сідло
Тартак	– лісопильня, лісопильна рама, пилорама
Татарів	– місцевість у верхів'ї р. Прут, поблизу селища Яремча, на якій розташована зона магнітного розколу.
Перебування у цій зоні сприяє очищенню людського організму від радіонуклідів. В урочищі Женець знаходиться дача В.А. Юценка, третього президента України (2005-2010 рр.).	
Татіко	– тато (молдавське)
Таця	– піднос
Тачівка, тачілка	– качалка для розтачування тіста чи прасування білизни
Ташка	– торбина, яку носять через плече (німецьке Taschen)
Тварь	– обличчя
Твіньки	– чоловічі труси
Тевхати	– жадібно і багато їсти; вдаряти, бити, з силою кидати
Теленити	– говорити про щось монотонно, набридливо
Телинка, тилинка	– музичний інструмент – довга дудка, сопілка із суцільними стінками; сопілка без отворів
Теньгій	– товстий, грубий
Теплиця, тепличка	– природне джерело, у якому вода не замерзає
Теребівля	– місце, розчищене від зарослей. На Закарпатті протікає річка Теребля, права притока Тиси
Теребіш	– ділянка лісу, очищена від чагарників
Теребліні, тереблінка	– підготовка ділянки для посадки лісу
Таркатий, таркатий	– строкатий, рябий, барвистий, різнобарвний

Терпіла, терлила, тертіла	– 1) речі, спорядження, приготовлені для лісоруба або пастуха, що йде в полонину; 2) навантажена торба, бесаги, якими перевозять вантажі на коні в полонину; 3) вантаж, мішок на плечах
Терло	– місце нересту риби
Терміті	– терміття, відходи від переробки льону, конопель
Тернівка	– настоянка на горілці (міцній самогонці), в основі якої лежать плоди терену; лікувальний напій при кишкових інфекціях
Терх	– в'юк, вантаж, який перевозять на спині коня
Терчіники	– деруни, плячки з тертої картоплі
Теслиця	– металевий інструмент для вироблення корита, жолоба. Має вигляд сапи
Тестамент	– заповіт
Тете	– тітка
Течка	– сумка (грецьке тека – сховище, вмістилище; німецьке Taschen – сумка)
Тиблі	– дерев'яні кілки, які використовуються при будівництві гуцульських осель (гражд)
Тирлаш	– крига на ріці
Тирлигач	– поганий музикант, переважно скрипаль
Тирса	– висока жорстка лісова трава
Тіжка, кіжка	– вагітна; важка
Тімувати (кімувати)	– пам'ятати. Походить від тяма, тямити
Тіпати	– виготовлення полотна при допомозі тіпальниці з льону чи коноплі
Тлум, товпа	– натовп
Тлумачити	– пояснювати (польське tłumacz)
Тлустий	– товстий
Тобівка	– чоловіча шкіряна сумка, оздоблена металом
Товти	– вірмени, купці, що скуповують вівці
Тогідний	– минулорічний
Токан	– гаряча густа напарована страва, делікатес
Толока	– поле, що служить пасовищем
Толока, клака	– гуртова робота; безоплатна безкорислива гуртова допомога працею
Томна	– пасовище (полонина), на якому восени тримають отару

Томнатик	– полонина поблизу села Селятина Путильського району Чернівецької області
Топорище	– дерев'яний держак (рукоять) сокири
Торєбка	– торбочка, сумка, сумочка (польське <i>torebka</i>)
Тори	– слід лиж (польське <i>tog</i> – шлях, дорога)
Трак, трач	– тирса (польське <i>trak</i> – лісопилля, пилорама)
Трапета, трепета	– осика
Трафити	– потрафити, поцілити
Трафний	– грішний
Трафунок	– випадок, пригода (польське <i>traf</i>)
Трачині	– трачиння, тирса
Трачка	– лісопилля
Трембіта	– стародавній гуцульський музичний інструмент, який використовується як сигнальний засіб для повідомлення сусідніх сіл про важливі події: наближення ворогів, похорони, весілля, уродини, наближення колядників, вихід на полонину і повернення додому. Звук трембіти доноситься понад 10 км.

Трембіта – конусоподібна труба завдовжки 3,25 м. Діаметр вхідного отвору – 3 см, кінцевого – 25 см. Виготовляють трембіту з сухого дерева – смереки, краще з громовиці, тобто з тієї, в яку влучила блискавка. Дерево для трембіти сушать на повітрі впродовж кількох років під впливом вітру, дощів, снігу, сонця, морозу, спеки. Висушене дерево розрізають вздовж і видовбують в обох половинках рівчак. Тонкі стінки забезпечують високу якість звуку, але тонку трембіту легко зламати. Половинки складають і міцно стискають обручками. Обручки виготовляють із гнучких смерекових віт. Нині для зручності роблять складані трембіти, частини стуляють і обкручують берестою.

На вхідній тонкій частині трембіти встановлюють мундштук, який роблять з явора. Яворове дерево має солодкий присмак, приємний для губ. Водночас трембітарі практикують перед грою в отвір інструмента заливати горілку або гаряче молоко.

На виготовлення трембіти витрачається 1,5-2 місяці часу. Вартість однієї трембіти – 1000 грн. (2011 р.).

Незважаючи на нові засоби зв'язку, трембіта не втратила своєї актуальності, стала служити мистецтву. 1980 року трембітарі з села Річка Косівського району Івано-Франківської області виступали на Олімпійських іграх у Москві. Останнім часом трембітарів стали кликати на народні свята, фестивалі. Трембіти відкривали виступ Руслани Лижичко на “Євробаченні” 2004 року.

Трепінник	– їстівний гриб-підосичник або Бабка червона
Трепці	– літнє взуття; босоніжки
Тресунки	– спеціальні ланцюжки, приєднані до трубки люльки, щоб надати люльці красивої блискучої форми

Тріло, трійло	– отрута
Трудний	– втомлений, натружений
Трускавки	– полуниці
Трусь-трусь-трусь	– вигуки, якими підкликають кролів
Трут	– мох із стовбурів старих смерек
Тручати	– штовхати
Тугота	– криза
Турлаш	– льодохід; затор льоду на річці
Турма	– отара
Туск	– жаль, туга, смуток
Тюрбан	– головний убір

У

Убраня	– 1) одяг; 2) костюм (польське ubranie)
Увихатися	– наполегливо, енергійно працювати; дуже швидко робити, квапитися з роботою
Ув'ядати	– упадати на силах
Угузок	– мішок, наповнений зерном або будь-чим, який несуть на плечах
Уйоші	– піджаки (угорське)
Україна	– держава у центрі Європи.

У мовах індоевропейських народів є слова “кран, крун, крен”, які означають “журавель”, де к(о)р - “дитя Сонця”, ан - “небо”, тобто “небесне дитя Сонця”, “по-сланець Сонця”. Давньогрецький історик Геродот наводить скелотську (скіфську) легенду про те, як предки скелотів – журавлі прогнали з Наддніпрянщини пігмеїв. У цій легенді відбулося витіснення нашими предками з території України низькорослих північних племен мисливців, яке сталося після відступу льодовика. Відтоді, певне, й стала називатися наша земля У-кранія, У-країна, У-крайне, тобто “земля предка-журавля”. По-іспанському Україна так і називається – Укранія, по-французькому – Укрэн, по-англійському – Юкрейн (Олександр Мокровольський).

Умразити	– образити, спалювати
Умшляк	– компрес. <i>Поклади умшляк на голову</i>
Упрів	– спотів
Урда, вурда, вурдінка	– зварене кисле молоко, сиворотка
Урльоп	– відпустка (німецьке Urlaub, польське urlor – відпустка)
Уталювати	– вміщати

Ф

Файка	– люлька
Файкувати	– курити
Файний	– красивий, гарний, добрий (німецьке <i>fein</i> – тонкий, прекрасний, витончений; прекрасно, чудово, здорово)
Файно	– гарно, прекрасно, чудово, здорово
Фальча	– у гуцулів міра поверхні землі (приблизно 114 сотих). Фальча – одиниця виміру площі сільськогосподарських угідь, що дорівнює 14322 кв.м (за іншими джерелами – 263)
Фамілія	– родина
Фана	– прапор
Фант	– застава
Фантана	– криниця (молдавське <i>фынтына</i>)
Фантувати	– описувати майно за несплату податків
Фаріон	– ошуканець, інтриган
Фарнути	– схопити
Фаска	– дерев'яна діжка з прямими стінками (квасити капусту, буряки)
Фасувати	– розділяти, видаючи щось, виділяти за нормою
Фасулі	– квасоля
Фатка	– рибальська сіть
Фацирити	– красти
Фашині	– молоді гілляки (переважно смерекові), які застосовують для укріплення берегів (на кашіці)
Фашиння	– гілля, лоза
Фая	– сильний вітер з дощем
Фелега, фелєджі	– старий, зношений верхній одяг, драна свитина
Фелелувати	– ручатися (за когось)
Фелєр	– вада; хиба
Фелічіта	– слова з пісні про наших заробітчан в Італії
Ферділь, фергіль	– міра сипкових речовин, що дорівнює 10 кг
Ферії	– перерва у навчанні, канікули
Фертик	– кінець, готово; досить, баста, по всьому (німецьке <i>fertig</i> – готово)

Ферфлєшя	– фляга, баклага
Фестини	– свято, день народження, фестиваль
Фестунок	– замок, фортеця, тюрма
Фештер	– лісничий
Фист, фест	– дуже сильно. <i>Фист моцний – дуже сильний</i>
Фицкати	– брикати, бити задніми ногами
Фівкати	– свистати, посвистувати
Фіглі, фіглі-міглі, фрашки	– 1) жарт, витівка; 2) хитрощі (польське figla, figle-migle)
Фїїн	– хрещеник
Філина	– похресник чи похресниця
Філіжанка	– чашка (кави) (польське filizanka)
Фільварок	– панський маєток із господарчими будівлями
Фін (фінок)	– хрещеник
Фіра, фура	– віз, хура, повозка, підвода (польське fura)
Фіранки	– занавіски, гардини (польське firanky)
Фірас, фірос, фірес, фіріс	– лісопильня, тартак, пилорама
Фірман, фурман, хурман	– їздовий; візник, що править кінним екіпажем, найчастіше найманим (польське furman)
Фірштак	– широка дорога на схилі гори
Фіфа	– гонориста, чванлива дівчина, кокетка; <i>зневажл.</i> легко-важна дівчина
Фіфак	– несерйозна людина; самовпевнений, гордий парубок
Фіфола, фуфела, фелиця	– завірюха, хуртовина
Фіцігорний	– кокетливий
Фіш	– риба (німецьке Fisch). У Німеччині поширене прізвище Фішер (рибак)
Фіякр	– бричка, карета, кінний екіпаж
Фладдер	– шлюз (ворота) на лісосплавній греблі, через який пропускається вода та плоти
Флецаквка	– дощова погода (польське sflaczec – дрябліти; <i>переносно</i> розкиснути, розм’якнути)
Флєшка	– пляшка

Флорен, таляр, дукати	– австрійські гроші
Флояра, флоєра, флюєра, фрела	– басова сопілка, довга сопілка без денця
Фляки	– нутрощі (польське flaki)
Фол	– опалі голки хвойних дерев
Форин	– головний
Фортуна, фуртуна	– негода; сильна буря, град, заметіль
Форшус, форшуш	– завдаток
Фос, фоса	– канава, рів, рівчачок, штучно прокопане русло (польське fosa)
Фостач	– великодня гра, в якій молоді люди ловляться за руки і біжать навколо церкви чи по якійсь площі. Керівник гри час від часу робить різні рухи в сторону, унаслідок чого останній у ряду (хвості) гравець відлітає за інерцією, не втримується на ногах і падає
Фраєр	– самовпевнений хлопець, задавака (польське frajer – наївна людина, простак)
Фрай	– воля
Фрас	– чорт
Фризієрня	– перукарня (польське fryzjer – перукар)
Фризура	– зачіска (польське fryzura)
Фріча	– страва (польське frykasy – делікатеси)
Фугар, фугівник	– фуганок
Фудульний	– зарозумілий; гордовитий
Фундоя	– закуток, глушина (румунське fund – дно; глибина)
Фундувати	– жертвувати на щось гроші і платити за когось
Фунт	– міра ваги, 453,59 г
Фураж	– 1) плата за випас худоби на полонині; 2) недобір бринзи на полонині
Фурдига, фурдига	– в'язниця, кримінал
Фуркало	– вітряк, паперова іграшка.

Німецька компанія “Фурлендер” виготовляє сучасні вітроагрегати, які поставляються у різні країни світу, зокрема в Україну. У кінці 2011 року біля села Завадів Турківського району Львівської області (басейн річки Стрий) відкрили вітрову електростанцію, створення якої реалізується у складі екологічного проекту української компанії за участю австрійських інвесторів (Газета “Голос України”, 2011, 15 листопада, № 214, Б. Кушнір).

Фурфурія	– тарілка (молдавське)
Фус	– осад (польське fussy)
Фустка	– хустка, хустина, косинка (польське chustka)
Футерко	– куртка (німецьке Futter – підкладка одягу)
Фушкати, фурети	– кидати

Х

Хавка	– рот, який забагато говорить
Хайдер	– гармидер, галас
Халаш	– курінь
Харапутно	– негарно, непривабливо
Хасиди	– представники поширеної в сучасному юдаїзмі течії хасидизму.

На Прикарпатті колискою релігії хасидів було м. Косів Івано-Франківської області, у якому проживав засновник і вчитель хасидизму, великий святий і віщун єврейського народу Ізраель бен Елізер (1700-1760).

Ізраель вивчав священні книги, мандрував, як Сковорода. Десять 1730 року він прийшов у Карпати, оселився у печері поблизу р. Черемош у районі – між селами Тюдовом і Великим Роженем Косівського району, де молився і медитимував.

1736 року зійшов до Косова і почав проповідувати нове розуміння Бога, за що йому дали ім'я Бель-Шем-Тов (скорочено Бешт), що означає по-єврейськи “учитель Божого імені”.

Перші громади хасидів виникли у Косові і Кутах. Їхні обряди були дивними, набували форми танців у супроводі співу та цікавих розповідей. Хасиди вважали, що наймилішими Богові є радість. Біля померлого вони влаштовували веселі забави, навіть танці.

Релігійний проповідник Ізраель помер 1760 року у містечку Меджибожі на Поділлі (М. Городенко, 1999).

Хлоп	– чоловік
Хльо	– фамільярне звернення у циган
Хляча	– негода
Ховсько	– слизько
Ходаки	– саморобне взуття, подібне до постолів, переважно з грубої гуми
Хожений	– бувалий
Холєрник	– шибеник (про дитину)
Холошні	– чоловічі штани з домотканого кольорового сукна

Хорімний	– сінешний (від сіни)
Хороми	– сіни, нежитлове приміщення у хаті, кімната, через яку входять у дім, а потім з неї у житлові кімнати
Хорувати	– хворіти
Хотар, готар	– границя, межа
Хосен	– користь
Хохати	– спеціально дихати на щось (наприклад, на руки, вікно)
Хохол	– 1) чуприна; оселедець; 2) з татарської мови – син неба; 3) українець (у мові росіян)
Храбуст	– 1) залишки листя капусти, рідше будь-яких інших городніх рослин; 2) осот; 3) грядка після збору капусти
Храм	– релігійне свято на честь якогось святого або релігійної події; храмове свято
Храмати	– кульгати
Храп	– охота
Храпа	– замерзла або засохла грудками земля
Хрещатик	– 1) урочище поблизу села Нижне Селище на Закарпатті; 2) село на пагорбах поблизу р. Дністер у Заставнівському районі Чернівецької області, яке знамените тим, що туди люди йдуть на прощу
Христинин	– людина; християнин
Хробак	– черв'як (польське robak)
Хрома	– міра довжини, яка дорівнює довжині пальців
Хрум, хрунь	– свиня; переносно груба, підла людина. На Галичині – виборець, який на виборах до австрійського парламенту продавав свої голоси за хрум – за гроші, землю, посаду, горілку, ковбасу
Хрунь	– 1) підла людина; 2) запроданець
Хруставка, трускавка, хруцкавка	– рід великих черешень
Хурдигарня	– тюрма
Хурут	– вірменська приправа.

Хурут містить листочки петрушки, солеру, кріп, даргон чи вірменський корінь (тархун), кисляк, сметану, сіль. Суміш кілька днів прокисає, а потім вариться у мідній мисці чи баняку, поки не загусне, як каша. З цієї кашки ліплять пірамідки, викладають на дощечку і дають просохнути. Хурут натирають на терці і засипають у бульйон для ганджабура.

Ц

Цалівка	– дошка товщиною близько 1 дюйма
Цаль	– 1 дюйм, 25,4 мм
Цапіна, цапина, ципіна, сопіна, сапіна	– знаряддя праці лісоруба, важіль, дерев'яний держак із залізним наконечником; спеціальний гак на держаку для перетягування колод; кайло.
У цапіни дерев'яний держак трохи товстіший і довший, ніж у лопати. Наконечник масивний, утворює разом із держакком тупий кут, що дає змогу виконувати інструменту функцію важеля і легко переміщати деревину.	
Цара	– чужий край, країна; ходити царами – ходити світами
Царина	– 1) околиця, край села; 2) місцевість за селом, де пастих збирає худобу; 3) необроблюване, поросле травами поле; 4) сіножать, пасовище, город, більший кусок поля; пасовище, що знаходиться далеко від хати (румунське <i>tarina</i> – нива, поле). Засіяне поле (І. Франко); 5) ліс, гай, місце, де випасають худобу (М. Лесюк)
Царинка	– обгороджений шматок поля або сіножаті; невелика галявина в лісі; сінокіс при садибі
Царок	– господарська будівля для переробки і зберігання молочних продуктів на скотарських стоїщах на полонинах
Цвик	– цвях з широкою головкою (польське <i>swiek</i>)
Цвинтар	– кладовище (грецьке – місце спочинку)
Цвібак	– бісквіт по-львівські
Цвікати	– дорікати кому-небудь
Цвіклі	– проварені протерті столові буряки з хроном
Цвіковий буряк	– червоний буряк
Цебрик	– дерев'яна діжечка
Цекоти	– кам'яні розсипи на полонинах
Цендра	– вапняк
Церета, церата	– клейонка (польське <i>cereta</i>)
Церковці	– церкви на сільських присілках, менші від основної
Цепати	– капати; доїти корову, козу тощо
Цибуліник, цібуліник	– житель селища Кути Косівського району Івано-Франківської області; кутський цібуліник.

Жителі селища Кути спеціалізувались на вирощуванні цибулі, яка йшла на продаж. Цьому сприяла низка факторів: родюча земля, вологий теплий клімат, роботящі люди.

На Західній Україні існували спеціалізовані райони по вирощуванню промислової городини: Стрийський – капусти, Заліщицький – ранніх помідорів, Кутський – цибулі та ін. (Енциклопедія українознавства, 1993, Т. 2, с. 417).

Циганити	– випрохувати, видурювати що-небудь
Цизорик	– кишеньковий ніжик. <i>Будеш ходити, як цизорик</i>
Цилта, цильта	– брезент
Цимбали	– музичний інструмент.
Іван Кавацюк – відомий цимбаліст України (родом із села Мишин на Івано-Франківщині). Його мелодією щодня починає свої передачі радіо Ватикану. Іван Кавацюк грає на родинних цимбалах, яким понад 100 років. Його гру слухали у багатьох країнах світу. У 1989 році разом з Оксаною Савчук створили дует “Писанка” (Н. Будна, 2011).	
Цимбра	– кімната сторожа
Цимбрині	– верхнє кільце кріплення криниці над поверхнею землі
Цимброванки	– дерев’яні зруби – кріплення берегів річки (польське <i>sembrowac</i> – обшивати досками; викладати, облицьовувати каменем і т.п.)
Цинівка	– металева посудина для пиття води
Цисе	– це (<i>цисе озеро</i>)
Цитри	– музичний інструмент
Цитрина	– лимон, цитрусові (польське <i>cytryna</i>)
Цирікнутися	– податися назад
Цирка	– мережка білим шовком на вишиванках
Цібере	– напівготове сливове повидло на Закарпатті
Цівка	– тонкий струмінь води, або якої-небудь рідини. Польське <i>sewka</i> – канал
Цікавий	– працьовитий, справний, енергійний
Цімбори	– друзі (Закарпаття)
Цімес	– найкраще, найсмачніше, перший сорт
Цінгер, ціньгер	– спусковий курок (польське <i>cyngiel</i> , німецьке <i>Finger</i> – палець (на руці)
Ціньгер	– стрілка годинника (М. Лесюк) . Німецьке <i>Zunge</i> – язик, язичок
Цісаний	– тесаний (польське <i>ciós</i>)
Цісар, цесар	– назва імператора Австро-Угорщини

Цісарська дорога	– дорога з Відня до Чернівців; дорога Коломия-Яблунів-Косів-Кути
Ціхо	– тихо (польське <i>ciśno</i>)
Цокатися	– на Великдень стукатися вареними яйцями- писанками
Цоркати	– стукати
Цота	– дрібниця. <i>Ані на цоту</i> – ні на йоту, ні на один крок (польське <i>cał</i> – дюйм)
Цофнутися	– податися назад (польське <i>sofas</i>)
Цуг	– 1) потяг, поїзд, залізниця (німецьке <i>Zug</i>); 2) протяг (тягне цуг)

У західному регіоні перший потяг (“цуга”) прибув до Львова з Відня 4 листопада 1861 року. Залізниця, якою рухався потяг, була названа іменем герцога Карла-Людвіга. Вона мала протяжність 97,5 км. Швидкість руху потягу не перевищувала 25 кілометрів на годину. Потяг мав назву “Ярослав”, складався з двох вагонів і 4 візків.

Потяг “Львів-Чернівці” почав курсувати з 1 вересня 1866 року. Тривалість у дорозі – 12 годин.

Цугні	– вуздечка
Цугундер	– тюрма (німецьке <i>Gefängnis</i> – тюрма)
Цукати	– зацукровані фрукти (польське <i>sukati</i> , з італійської <i>succade</i> , від латинського <i>sucus</i> – сік)
Цукриця	– цукровий діабет
Цурік	– команда коневі “назад” (німецьке <i>zurück</i> – назад, зворотно)
Цурканка	– верхній одяг
Цьонька	– свиня, свинка
Цьоця	– тітка (польське <i>ciocia</i>)
Цюпа	– темний льох, каземат, тюремна камера
Цюцюрубка	– рід лисичок (гриб)
Цятка	– крапинка, крапка, плямка, плямочка (польське <i>setka</i> , <i>siarpi</i>)
Цятки	– бісер

Ч

Чардаш	– запальний танець
Чвертка	– половина
Чвог	– дерев’яний жолоб, по якому зі схилів гір спускають деревину для недопущення руйнування і ерозії ґрунту

Челядина, челідина,	
чилідина, чілідина	– жінка
Чемері	– кості; спина; чемері стерти – зробити масаж
Чемеч	– дерев'яний черпак
Чепіль	– старий ніж
Червак	– черв'як
Червінка	– розвільнення, понос
Червона рута	– гірська рослина, рододендрон Кочі, рододендрон східнокарпатський або миртолистий.

Вічнозелений чагарничок, зростає на субальпійських та альпійських луках поміж зарослями жерепу на висотах 1600-2050 м, іноді знижується до 1345 м.

Латинська родова назва є сполучення грецьких слів шипшина (троянда) і дерево. Названа на честь австрійського ботаніка Т. Кочі (1813-1866) (Ю. Нестерук, 2003). “Червона Рута” – відома українська пісня, яку натхненно виконує Софія Ротару

Червоний	– червінець, золота монета
Черемош	– одна із найголовніших карпатських річок.

Річка Черемош щедро оспівана поетами і письменниками у народних легендах, піснях і переказах. За результатом досліджень Мирослава Габорока (2003, 2010), існує багато гіпотез щодо походження назви річки: від слова черемшина – “дикий часник” (С. Гравець); від назви дерева черемхи (Ю.О. Карпенко); від латинського *servus mosches*, румунського *de mosc*, що означає “кабарга” – гірський олень (В. Курильчук); як переклад із санскрипту, що означає “бурхливий”, “шумливий” (С. Наливайко, В. Кобилюх); від назви переселенців-волохів, які звалися черемиші (Ю. Гулюк). Водночас походження назви річки від слова черемха заперечує З.Т. Франко. В одному із переказів є більш просте пояснення назви – після паводку через невелику і бурхливу річку можна (по-місцевому мош) легко перейти (через...мош).

Річка Черемош утворюється після злиття двох її приток, які носять назву Білий Черемош та Чорний Черемош.

Після катастрофічної повені 1969 року на Черемоші у районі села Розтоки планувалось побудувати майже 100-метрову за висотою греблю та створити Карпатське море. Але через високу небезпеку утворення селевих потоків та замулення водосховища цей проект не був реалізований.

Черемош Білий	– одна (права) з двох приток, які утворюють р. Черемош.
----------------------	---

У Білому Черемоші вода чиста, прозора, на стрімких кам'янистих ділянках утворює безліч білих пінистих гребінців, які добре видно з гірських схилів і горбів.

Річка Білий Черемош та її окремі ділянки мають інші назви: Біла Ріка, Изворулуй (румунська назва), Перкалаб (від устя потоку Менчіл до устя ріки Сарата). Десь у XVIII-XIX ст. назва Ріка змінилась на Черемош. Румунська назва Изворулуй утворена із слова *izvor* – джерело, початок (ріки).

Черес	– широкий ремінь
Черінь	– у бані

Черкало	– джерело, дерев'яний жоліб, по якому стікає джерельна вода; струмок
Черлений	– червоний
Черниця, черниці, чорниця	– ожина
Черти	– здирати кору з дерева, яке росте
Чертіж	– поляна в лісі, галявина на зрубі
Чеч	– потік (білоруське чэч – проточина, частина водойми, яка не замерзає)
Чечва	– 1) течія; заболочена місцевість; 2) млака, драговина, мокряк. Чечва – одна із головних річок Карпат, ліва притока р. Лімниця
Чеда	– діти
Черес	– широкий чоловічий шкіряний пояс з металевими прикрасами
Чинитися	– удавати, прикидатися
Чир	– борошно, варене з водою; страва (каша) з кукурудзяної муки; лемішка з вівсяної муки
Читура	– поливана банка
Чичва, чіч	– трава на болотистому ґрунті
Чишма, чішма	– джерело з дерев'яним жолобом для напування худоби; взагалі “джерело”, “потічок”. Слово має поширення на сході Чернівецької області
Чілідина	– жінка
Чільце	– відбірне жито; весільний головний убір молодої
Чімхати	– оббивати, обрізати (<i>обчімхати гілки на дереві</i>)
Чіта	– мавпа
Чіта-ріта, маргаріта	– слова веселої пісні
Чічений	– гарний
Чічка	– квітка; все, що гарне
Чокан	– кайло, кирка
Чолони	– бруски, з яких монтувався обід колеса для воза
Чоканувати	– розбивати щось чоканом (киркою)
Чопець	– пристрій, який прикріплюється до взуття лісоруба, щоб ноги не ковзали по колодах
Чопаш, чапаш	– стежка, протоптана людьми або худобою; просіка; вузька гірська стежка, яку витоптали вівці

Чорні хлопці

- так гуцули називали опришків

Чорногора

- найвищий гірський масив Українських Карпат, обмежений долинами рік Чорна і Біла Тиса, Прут і Чорний Черемош та їхніх приток, який розташований у межах Надвірнянського і Верховинського районів Івано-Франківської та Рахівського району Закарпатської областей.

Однією із версій походження назви “Чорногора” є темні і похмурі неосвітлені схили, які можна спостерігати кожного ранку і вечора у сонячну погоду на фоні темних густих смерекових лісів і порослі сосни гірської (жерепу) на полонинах (Ю. Нестерук, 2003).

Чорногора є частиною Полонинського хребта. Найвищі вершини: Говерла (2061 м), Бребенескул (2035), Піп-Іван Чорногірський (Чорна Гора) (2022), Петрос (2020), Гутин Томнатик (2016), Ребра (2001), Мунчел (1998). На горі Пожижевська (1822) знаходиться метеостанція.

Довжина Чорногірського хребта – понад 35 км, середня висота – 1758 м.

Чорногора дає початок річкам Тисі і Пруту – притокам Дунаю та річці Чорний Черемош – притоці Прута.

У Чорногорі є близько двох десятків високогірних озер давньоольдовикового походження: Бребенескул (1801 м – найвище в Україні), Несамовите (Туркульське) (1750 м), Марічейка (1510 м).

“Чорногоро білосніжна, радосте манлива !

Є у мене любка ніжна, як і ти зваблива...” (слова відомої пісні).

Чубри

- молодий смерековий ліс

Чувак

- звалшений баран

Чуга

- знак, який ставлять землеміри

Чугайстер

- чаклун; привид, упир, заросла шерстю людиноподібна істота, яка живе у горах Карпатах.

Чугайстер – лісовий чоловік високого (понад смереку) зросту у білому одязі, який нищить нявок. Харчується переважно мавками – лісовими русалками. До людей відноситься доброзичливо. Інколи виходить до ватри лісорубів, довго сидить біля вогню.

Чуні

- взуття з твердої гуми (вилите, без підшви), з гострим носком, подібне до постолів, яке видавали шахтарям на шахтах с. Ковалівка Коломийського району Івано-Франківської області (М. Лесюк, 2008)

Чупер

- чуприна; вершина гори (польське сурел)

Чурити

- текти, витікати, дзюргати

Чуріти

- текти

Чуркало, чуркальце

- облаштоване джерело води; дерев’яний жолоб, по якому стікає джерельна вода; жолоб для витікання води. В основі слова лежить румунське дієслово *sîogaî* – текти з шумом, витікати

Чуфлинок

- залізний клин з кільцем, пристрій для спускання дерев’яних колод з гори по снігу

Ш

Ша, ціхо	– тихіше (польське <i>sza</i>)
Шагеря	– вид танцю
Шайка	– банда, шайка
Шалапут	– легковажна, непутяща людина; пустун
Шалик	– шарф, кашне (німецьке <i>Schärpe</i> – шарф, польське <i>szalik, Schal</i> – шаль)
Шалюнок	– тонкі дошки, якими оббивають стіни
Шандар	– жандарм, поліціант
Шанець, шанці	– будь-яке штучне заглиблення в землі обабіч дороги (канава, окіп, рів, кювет), рови з насипом.

Слово “шанець” походить від німецького *Schanze* – окіп, земляне укріплення. Шанцями називають кювети обабіч дороги. Молдавське *шанц* – окіп, рів, канава, кювет.

Шанталавий	– неохайно одягнений, у старому одязі; обдертий, нещасний з вигляду
Шарварок, шьирварок	– толока, спільна робота громади з метою благоустрою, упорядкування території тощо
Шарга	– холодний вітер з дощем і снігом; холодна плівка настає після відлиги; завірюха, негода; раптова зміна погоди в обідню спеку (ураганний вітер з холодним дощем, мокрий сніг, град, блискавка) на Чорногірських верхах – селах (Бистрець, Дземброня, Зелена та ін.).

“Шарга” – назва книги новел відомого поета Івана Андрусяка (1999).

Шарудіти	– шуміти
Шатан	– чорт
Шафажі	– довірені особи багатих вірменських купців.

Вперше у торгівлі з’явилися шафажі у XV ст., у XVII-XVIII ст. вони стають головними перевізниками вірменських товарів (Р. Яченко, 2004). Шафажі – це середньозаможна група вірменського населення, спеціальна категорія людей, які були на службі у багатих вірменських купців з Прикарпаття (з Станіславова, Лисця, Тисмениці, Городенки, Снятина, Кут) і відігравала важливу роль в торговельних транзитних операціях. Шафажі складали з багатими купцями письмові угоди і за відповідну плату виконували свої обов’язки. Під час транспортування і реалізації товарів шафажі від імені власника-купця керували караванами, сплачували мито, в дорозі закуповували або продавали товари.

Шахер-махер	– обладки
Шацувати	– оцінювати
Шваби	– німці.

Перші німецькі поселення у Галичині, Буковині та на Закарпатті з'явилися з 50-х років XVIII ст., особливо за часів Австро-Угорщини. Наприклад, у 1782 р. у буковинське село Молодія прибули 1522 особи з Майна і Мангейма. Із поселень німецьких колоністів залишилось лише кілька укрїнсько-німецьких селищ на Закарпатті. На Закарпатті є гірське село, яке має назву Німецька Руська. Німецька – Чорна (Усть-Чорна), Німецька – Мокра (Руська Мокра).

Шваблики	– сірники (на Закарпатті)
Швагро, швагір	– шурин, чоловік сестри, брат чоловіка чи дружини (німецьке Schwieger – батьки чоловіка (жінки))
Швар	– контрабанда, нелегальна торгівля
Швара	– трос; металевий трос; міцний шнурок; високі гострі трави
Шварцувати	– спекулювати
Швіц	– лазня (єврейське)
Шворкати	– чіпати землю взуттям
Шетеймені	– тістечка у ромів Закарпаття
Шиблик	– сучок
Шиги-ригі-дана	– дикі танці
Шина	– рельса
Шинкар	– розпорядник весільного обряду
Шипіт, Шепіт, Шипот	– пороги в річці; джерело, зокрема гірське джерело, з якого витікає вода з шипінням. Молдавське шипот – джерело. Назви гірських населених пунктів Карпатського регіону
Шифа	– корабель (англійське shiph)
Шифкарта	– проїзний квиток на корабель
Шілер	– металева гостра лопатка для корування хвойного крутляка
Шільд	– вивіска (німецьке)
Шінка	– зав'язка на сорочці
Шіпавка, щипавка	– довга жердина для збирання фруктів з дерев
Шіфурка	– шапка (гриба)
Шкамутки	– клапті
Шкарадний	– паскудний, неприємний, некрасивий
Шкібль	– металевий різець для вирізання деревини на трембітах
Шкілка	– ділянка, де вирощують саджанці деревних і кущових рослин; розсадник
Шкіритися	– єхидно усміхатись
Шкрум	– 1) кіптява, запах горілого; 2) прикра людина.

Шкрум – псевдонім Віктора Пашника, мандрівного кобзаря, який їздить з бандурою світом і співає українські пісні. В. Пашник родом з Івано-Франківщини.

- Шлюйфи** – спеціальні сани, які мали пристрої для гальмування – райці (німецьке)
- Шлюс** – все, кінець, завершення будь-якої дії (німецьке Schlus, Schlusse – кінець, закінчення). “Доробимо цю роботу і шлюс”
- Шлюфка** – петля на штанах для ременя
- “Шляг (шляк, шлях) би тебе трафив”** – лайка; побажання наглої смерті.

Цей вислів в академічному словнику вважається діалектичним. Шляг запозичено через польську з німецької мови. Німецьке слово Schlag означає удар (техн.), апоплексичний удар, інсульт (мед.). У “Немецко-русском политехническом словаре” (1979) слово Schlag має 10 значень: “техн. – 1) удар; 2) бой (молота); 3) биение; 4) рубка (леса); 5) лесосека; 6) с.-х. делянка, участок, место покоса, загонка, гон (участок поля), клин (севооборота); 7) горн. сбойка; 8) оборот, виток; 9) свивка (каната); 10) текст “батан”.

- Шмарки** – смаркотиння, соплі
- Шмильц, шмельц** – брухт, непотріб (німецьке Schmutz – грязь)
- Шмір** – мазут, мазь, дьоготь; переносно витівка (дати шміру – вчинити витівку)
- Шмонда** – неакуратна людина, у забрудненому одязі
- Шнайдер** – міцна відбійна стінка на березі річки, яка приймала перший боковий удар плота-бокара і направляла його вниз за течією
- Шнелька** – легкова автомашина (німецьке)
- Шовкарь** – добре прокопчений свинячий окіст з салом, який є невідмінним атрибутом пасхального кошика на Закарпатті
- Шопа, колешні** – магазин; приміщення для господарського реманенту
- Шопа** – повітка, сарай
- Шпанувати** – натягувати
- Шпара** – щілина, тріщина (польське szpara)
- Шпарувати** – економити, берегти, накопичувати (німецьке Sparen)
- Шпас** – жарт
- Шпацір** – прогулянка (німецьке spazieren – гуляти, прогулюватись)
- Шпиталь** – лікарня (польське szpital)
- Шпихлір, шпиклір** – комора; будинок-комора
- Шпера** – лісосплавна гребля
- Шпik** – сало, шпик (німецьке Spek); м’яка субстанція (мозок) в середині кістки

Шпіц	– гострий кінець (ботинка), носок (<i>дати шпіца</i>) (німецьке Spitze – носок (взуття), польське szpic)
Шпіцнамсько	– прізвисько
Шпортатися	– спотикатись
Шприха	– спиця в колесі (німецьке)
Шпулька	– катушка (ниток) (німецьке)
Шпурити	– кинути
Шрайбати	– писати (німецьке schreiben – писати)
Шрам	– шмат
Шрот	– дріб (німецьке Shrot)
Шруба	– шуруп (німецьке Schraube – гвинт, болт, шуруп), гайка
Шрубстак	– лещата (німецьке Schraubstock)
Штаба	– товстий металевий стержень, кусок кутника, швелера (німецьке)
Штаєра	– галопом
Штандари (штандери)	– ніша за піччю
Штандер !	– гра “Стій !” (німецьке). Після крику “Штандер” всі, хто грав, повинні зупинитись. У того, хто не зупинився, кидали м’яч
Штерна	– ордени, медалі, нагрудні знаки
Штим	– дрібні ворсинки, пилюка, порохнява, які наслідують у приміщенні, що тривалий час не прибирається
Штимує, штимувати	– підходить, гарно, до лиця; пасувати
Штільвага	– поперечна штанга у возі з гаками, до яких чіпляються орчики, запрягаючи коня (німецьке)
Штрайблики	– дерев’яні настили, якими вимощували болотисті місця у лісі
Штрайбріхе	– гірська дорога, яка на складних ділянках була укладена круглими дерев’яними колодами
Штрамок	– дуже акуратний хлопець, франт
Штрамуватися	– святково одягтися
Штолї	– шипи на кінських підковах
Штрикати	– стрибати, скакати, кидатися
Штрикнути нурка	– пірнути
Штрубка	– гайка
Штуб	– порохнявий стовбур
Штубак	– нерозумний, тупуватий учень

Штуркати	– штовхати
Штурпак	– пеньок молодого дерева (гуцульське)
Штус	– удар, тумак, стусан
Штуц	– саморобний пістолет
Штуцерний	– хитрий; кмітливий; розумний
Шубер	– заслінка в димоході
Шубуртатися	– копирсатися
Шувар	– найбільший в Західній Україні оптовий аграрний ринок
Шульок	– кукурудзяний качан
Шура	– господарська прибудова, приміщення для господарського реманенту
Шурувати	– терти; їти геть
Шустка	– дрібна срібна монета вартістю спочатку шість, а потім десять австрійських крейцерів (<i>ти що, шустка !; не будь шусткою</i>)
Шутер	– щєбінь (польське szuter); дрібні камінці, гравій, пісок, поміж із камінням шутровий – висипаний дрібними камінцями; вкритий дрібними камінцями
Шутка	– освячена у Вербну неділю вітка лози
Шутровий	– висипаний дрібними камінцями; вкритий дрібними камінцями (німецьке Schotter)
Шутрувати, шутрувати дороги	– посипати щєбенем, вирівнювати дороги, покривати, оновлювати ґрунтові дороги гравієм
Шуфля	– “совкова” лопата (для насипання) (німецьке Scháufel – лопата, польське szufla)
Шух	– штабель дров об’ємом один кубометр
Шухи	– 1) дрова, (рівно складені у стовпчики дрова); 2) букові дрова – колениці довжиною 1 м, які заготовляли у лісах державні робітники; 3) різдвяна страва із буряка; грибів з часником
Шьихта	– зміна (час праці) у шахтарів с. Ковалівка Коломийського району Івано-Франківської області (М. Лесюк, 2008)

Щ

Щєзник	– чорт, щєзник, дідько, біс, нечистий, злий дух.
---------------	--

За деякими дослідженнями, до християнства чорт вважався первісно жрець Чорнобога: людина, наділена великою магичною силою, яку дають їй знання, почерпнуті зі стародавніх книг, написаних тайнописом (*чертами і різамми*) (Войтович В.М., 2002, с. 591).

Щєпавка	– пристрій для зривання яблук, груш
Щіва	– кінський щавель
Щкуритисі	– прижмурюватися
Щовб	– вершок гори
Щовгало (човгало)	– рівчаки на крутій вершині гори. Щовб, щолб – горб, вершина гори, поросла лісом

Ю

Юда	– 1) чорт, злий дух; 2) спокуса; 3) зрадник, підбурювач
Юдити	– підбурювати до незгоди і розбрату
Юсип	– злий дух
Юнаки	– солдати польського війська на Гуцульщині
Юник	– саламандра
Юз	– тормоз

Я

Явида	– нечиста сила; чорт
Яловеча	– безплідна вівця
Ян	– гора у Старих Кутах (присілок Пеньківка), яка знаходиться по дорозі на Косів (колишньому гостинці – Цісарській дорозі).

Назва Ян походить від пам'ятника Святому Янові, який був споруджений польським урядом на місці зруйнованої під час Першої світової війни постаті Святого Івана Хрестителя. Пам'ятник Святому Янові було побудовано на кошти, які виділила багата полька. Вона мала велике горе – її два сини потонули у річці Черемош під час купання. З гори Ян відкриваються захоплюючі краєвиди на село Старі Кути, містечко Кути, місто Вижницю, долину річки Черемош, буковинські гори (Д. Шпак, 1998).

Янькирь, ванькир	– відгороджена частина кімнати (німецьке)
Яр	– 1) глибока вузька западина, яр; 2) глибока долина; 3) потік із стрімкими берегами
Ясик	– подушечка (польське <i>jasiek</i>)
Яскиня, яскіня	– печера (польське)

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК СЛІВ

Гідроніми та слова народної гідроінженерії

альвес,
багна, банська,
баран, бер, бердо,
бокораши, бокори,
болотняк, боня,
бресклий, будник,
бульбона, буркало,
буркут, бутинар,
валило, васервага,
вершадь, вилюля,
віта, вороташ,
вузькоколія,
габа, габіони,
габучити, гаївка,
гамованка, гамора,
гатить, гать, гірське
око, гоц, грегот,
гужварня, гук,
дараба, дрижина,
езар,
завіз, зарва, зарінок,
заталапаний, звір
(ізвір, ізвор, звор,
зворина), зруб,
кадуб, калабан,
карпатські болота,
кашиця, кладка,
клявза, кобилиця,
ковбель, ковбер,
кобур, колодиця,
крокіс, крутіж, кубік,
курбалю, кути,
лотік, луговиння,
маклак, млака,
млинівка, моква,
морське око, мрака,
нора,
перевалка, Перкалаб,
плавиця, плова,
плюта, пструг,
ринва, рипа,
ріншток, рінь,
ровінь, розтока,
розсіш, ростока,
рудавина, рура

саджавка, сикавка,
сировиці, слота,
солотвина, ставник,
стрім, студня,
талба, тама, тартак,
тепличка, теребівля,
терло, трак, трач,
трачині, трачка,
фантана, фатка,
фашиння, фірас,
фладзер, флєскавка,
фос, хляча,
цапіна, цимбрині,
цимброванки,
чвог, Черемош,
чечва, чичва, чіч,
чурити, чуріти,
шанець, шарга,
швара, Шипіт
(Шепіт, Шипот),
шнайдер, шутер

Німецькі

абгемахт, алармово,
анцуг,
аусвайс,
бавор, братрура,
бріхташка,
васервага,
гамора, гембель,
гогель-могель,
зіц,
кальман, кольба,
куфер,
ладувати, ладунок,
люфт, лявфер,
майзель, машингвер,
офензива,
райци, ригель,
рущак,
свитер,
ташка, течка,
урльопп,
файний, фіш,
футерко,
цінгер, цуг, цугундер,
цурік,
шалик, шанець,

шваблики, швагро,
шільд, шлюйфи,
шлюс, шмильц,
шнелюка, шпарувати,
шпацір, шпик, шніц,
шпулька, штриха,
шрайбати, шрот,
шруба, шрубстак,
штаба, штандер,
штільвага, шутер,
шутровий, шуфля,
янькир

Польські

агрєст, андрути,
атрамент,
бавитися, багна,
бадати, бадиля,
бакір, баламутити,
балія, бандера,
баняк, барки, бахур,
бебєхи, бєлькотіти,
бец, бутля,
вакації, валіза,
варіят, вежа, вєльон,
вінєтка,
гербата, гонор,
гміна,
данець, дантист,
дзигарок, дзьоб,
дзьобати,
жвїр,
зупа,
кав'ярня, кант, катєр,
кнайпа, колега,
колянська вода,
корок, краватка,
кредєнс, крєси
всходні, крижі,
лайдак, льорнєта,
мазури,
нарти, нєндза,
огонок, олуфко,
п'єц, пільбер, пляц,
помаранча, помірки,
постєрунок,
потрафити, пулярос,

разовий хліб, сподні,
таріль, тлумачити,
трафунок, торебка,
тори, трак,
фіглі, філіжанка,
фіра, фіранки,
фірман, флєцкавка,
фляки, фоса, фраєр,
фризієрня, фризюра,
фріча, фус, фустка,
хробак,
цвик, цимброванки,
цимбрині, цівка,
цінгер, цісаний, ціхо,
цота, цофнутися,
цукати, цьоця, цятка,
чупєр,
ша, шалик, шпара,
шпиталь, шутер,
шуфля,
ясик, яскиня

Румунські

афини,
березай, бирка, брус
тура, буркут, бутин,
бутинар,
гірстуватий, горшка,
гропа, грунь, гура,
ігєгул, горган,
дземброня,
залуда,
ізвір,
колиба,
кончєтрари,
копил,
мєнчїл,
мєрцішор, мигла,
негура,
падура,
парцєляції,
пєкла, путня,
рипа

ГЕОГРАФІЧНИЙ ЦЕНТР ЄВРОПИ В УКРАЇНІ

Часто інформацію сприймають механічно, на віру і сильно не задумуються стосовно її достовірності. Інколи користуються застарілими відомостями, неточними, досить спірними, а то й зовсім неправильними чи необґрунтованими положеннями, які мають спотворений науковий зміст. Саме так сталося із багатьма доволі поширеними, але насправді помилковими уявленнями, твердженнями та сентенціями, зокрема такими, як найродючіші у світі українські чорноземи, зловісна відьма-омела, безглузда меліорація та інші. Спробуємо внести ясність стосовно одного із численних і поширених сьогодні спірного твердження – розташування географічного центру Європи (ГЦЄ).

В Україні вважається, що європейський “пуп” знаходиться на мальовничому маєстаті Закарпаття поблизу гірських населених пунктів Рахів Ділове і Костилівка. Цей центр визначив у 1885 р. один талановитий італійський інженер-геодезист, який працював на будівництві вузькоколійки і його визнали географи колишньої Австро-Угорщини. Зафіксували цю важливу подію у 1887 році на географічному з'їзді у Відні. Цього ж року за допомогою геодезичних приладів географічний центр було знайдено на місцевості. Він виявився на околиці селища Ділового, за 5 кілометрів на схід від цього населеного пункту, обабіч дороги на Рахів. Його географічні координати: 47°57' північної широти та 24°12' східної довготи.

На місці знаходження Закарпатського географічного центру Європи було встановлено невеликий білий кам'яний стовп – геодезичний знак. На його поверхні зроблено напис на латинській мові: “*Locus perennis dilicentissime cum libelle librationis, que est in Austria et Hunqaria confecta cum mensura gradum meridionalum et paralleloumier um Europaea... MDCCCLXXXVII*”. У перекладі з латини напис має такий зміст: “Це постійне, точне і вічне місце, що визначено спеціальним апаратом зі шкалою меридіанів і паралелей в Європейській системі широти і довготи, виготовленим у Австро-Угорщині у 1887 році”. Нині цей центр має два знаки: перший невеличкий кам'яний стовп австрійських часів, а другий – довга і висока Г-подібна кам'яна стіна 1973 року будівництва, перед якою старчить металевий пластинчатий стовп у вигляді перевернутого хреста.

Загалом на території колишньої Австро-Угорщини було встановлено близько двадцяти стовпів, які були призначені для проведення наукового експерименту з визначення географічного центру Європи на основі астрономічного методу (за допомогою зірок на небі). Очевидно, що ці знаки стали помилково сприйматися за географічний центр Європи. Особливо цьому сприяє те, що латинські написи на стовпі “Цей знак встановлений

для визначення географічного центру Європи” для багатьох туристів залишається часом незрозумілим.

Водночас з 1865 року у Німеччині на території землі Баварії стоїть кам'яний стовп-знак центру Європи, яка на той час була ще без Росії. Баварський центр знаходиться поблизу кордону з Чехією. “Свій” центр Європи має Словаччина. Він знаходиться неподалік історичного міста центральної Словаччини Кремниця, на верхівці гори Крачуле. ”Прага – географічний центр Європи”, ”Чехія – серце Європи” – це відомі географічні перифрази. Загалом пражани жартують, що ГЦЄ на Староміській площі Праги, в кафе чи барі.

У 1989 році, через 102 роки після Віденської конференції, вчені Інституту географії Франції визначили нове розташування географічного центру Європи. За їхніми розрахунками цей центр знаходиться у Литві, вздовж автотраси Вільнюс-Утена на відстані 23 кілометрів на північ від столиці. Французька академія наук видала уряду цієї країни документальне підтвердження цього факту – паперовий сертифікат, на основі якого Інститут землевлаштування Литви запропонував, не гаючи часу, встановити на обочині автотраси, відповідний пам'ятний знак, що було успішно зроблено.

У 1994 р. львівські вчені Я.Кудлик та В.Грицевич на основі серії детальних розрахунків визначили, що центр материкової Європи знаходиться в Білорусі поблизу с.Ворняни, на північно-західній окраїні республіки. За умови врахування віднесених до Європи морів цей центр зміщується взагалі на простори Балтійського моря, до околиць естонського острова Хіумаа. Визначення львівських дослідників признали відомі рівненські географи і екологи Коротуни, які помістили нові дані у підручники для студентів вищих навчальних закладів. Українські вчені, як патріоти, ймовірно шукали географічний центр Європи в Україні, але, як справжні вчені, вони засвідчують його місцезонаштування на території Білорусі.

Щодо географічних координат центру Європи, то їх визначають трьома способами. У 1995 р. українські вчені О.І.Бейдик і М.Падун дали ще три центри Європи з приведенням їхніх географічних координат:

1. Материковий – $54^{\circ}43'$ пн.ш. і $26^{\circ}05'$ сх.д., коли межа Європи проходить вздовж берегової лінії материка, далі по Уралу, річках Урал, Кума, Манич, Дон.

2. З близькими островами – $54^{\circ}36'$ пн.ш. і $24^{\circ}04'$ сх.д., коли до території Європи, визначеної першим способом, включено всі близькі острови, в тому числі Великобританію та Ірландію з водними просторами між ними, морськими затоками тощо.

3. Європа в цілому – $59^{\circ}09'$ пн.ш. і $21^{\circ}23'$ сх.д., коли її граничну межу на заході, півночі та півдні проведено схематично з включенням усіх дале-

ких островів (Ісландії, Шпіцбергена, Землі Франца-Йосипа, Нової Землі) та водних просторів між ними.

Геодезичний знак біля с.Ділове Рахівського району Закарпатської області має координати 47°57' пн.ш. і 24°57' сх.д.

Уважний розгляд карти Європи і найпростіші креслення дають підставу стверджувати, що з визначенням центру Європи як у минулому, так і недавно, в окремих випадках явно допущена концептуальна помилка. Зокрема переміщення центру на периферійну частину європейського материка до берегів Балтійського моря, як це зробили французькі вчені, сильно порушує логіку і сенс його пошуків. Адже основу Європи складає материк, осьова лінія якого приблизно проходить через Лісабон-Мадрид, Тулузу, Ліон, Берн, Прагу-Відень, Варшаву, Мінськ, Москву, Нижній Новгород, Перм. Очевидно, що саме на середньому відрізку цієї лінії має знаходитися геометричний центр Європи.

Якщо схематизувати материкову Європу до трикутника, основа якого проходить вздовж Уралу, а вершина знаходиться в Атлантичному океані поблизу берегів Іспанії, тоді геометричний центр трикутника припадає на болота Полісся. Аналогічні результати виходять при схематизації території Європи до трапеції. Важливо, що в усіх випадках схематизації у межі розрахункових контурів потрапляє понад 90% території Європи. Окремі варіанти схематизації дають розташування центру Європи на Україні, у верхів'ях річки Прип'ять, в районі озера Світязь. Цікаво, що саме в цьому районі проходить границя Головного Європейського вододілу між басейнами Чорного і Балтійського морів.

Отже, географічний центр Європи за розрахунками, які не позбавлені серйозних вад, знаходиться за межами України – десь поблизу кордону Білорусі і Литви. Він виявився зміщеним приблизно на 700 кілометрів на північ від відомого закарпатського центру Європи. Водночас, центр Європи має право знаходитись в Україні, але вже не на Закарпатті, а у верхів'ях річки Прип'ять поблизу кордонів Білорусі, Польщі і України.

Загалом нині налічують понад 200 центрів Європи, які за різними методиками визначали географи. Про головні, стереотипні і неординарні центри Європи навіть є фільм, який зробив польський режисер Станіслав Муха. Очевидно викликали б певну зацікавленість і центри Європи на картах геніального вченого Леонардо да Вінчі, які на початку 2005 р. були виставлені в Академії Лінсеї в Римі.

Зважаючи на високу умовність розрахунків, що зумовлено надзвичайно складною геометричною формою континенту та наявністю островів, а також враховуючи туристичні запити, на наш погляд, доцільно говорити про існування різних центрів Європи:

- на Закарпатті – перший в історії, історичний;
- на березі озера Світязь – український, найбільш наближений до точного центру, який коли-небудь ще буде визначений;
- у Білорусі – центр, визначений львівськими географами;
- у Литві – центр, визначений французькими вченими;
- в Естонії – центр великої Європи, яка включає Ісландію, Нову Землю та прилеглі морські акваторії.

Безумовно, робити це необхідно із відповідними застереженнями і поясненнями. Варто зауважити, що визначені різними авторами окремі центри Європи знаходяться майже на однаковій широті – близько 24°-25° на захід від Гринвіцького меридіану. Виходить, що “вісь” Європи, так би мовити її “Гринвіч”, проходить заходом України. Саме тут знаходиться нульова риска поділу Європи на схід і захід.

Таким чином, Україна є центральноевропейською державою і має стратегічно вигідне (центральне, транзитне) географічне розташування на теренах Європи. Цей фактор безумовно сприятиме її соціально-економічному розвитку.

ПЕРШИЙ ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКУ – У КАРПАТАХ

Карпатський край вирізняється не тільки своєю неповторною красою, горами, лісами, полонинами і краєвидами. Тут чи не на кожному кроці є якась особлива місцина, цікава історія чи легенда. Серед них Сокільська гора, що на Косівщині Івано-Франківської області.

На крутому лівому березі Черемоша, між селами Тюдів і Великий Рожен, у 1862 році було споруджено пам'ятник-обеліск Тарасу Шевченку, який претендує на визнання його першим у світі пам'ятним знаком поету.

За твердженням місцевих краєзнавців, вшанувати Великого Кобзаря вирішили свідомі місцеві жителі. Вони вибрали особливе і помітне місце – високу скелю, яка нависає над річкою. Вузька стрічка дороги над берегом – єдиний шлях через неприступний гірський хребет. Майстри-каменярі змурували шпильастий знак, принесли до нього велику кам'яну брилу і викарбували на ній слова: “Борітеся – поборемо, Бог нам допоможе. Тарас Шевченко. 1862”.

У 1930 році, за часів Польщі, ця унікальна споруда була знищена. Але залишилося фото, зроблене польським туристом 1911 року. Пам'ятник Тарасу Шевченку на цьому місці було відновлено у 1990-му. Шевченко постав у бронзі, на повний зріст. Його зосереджений і суворий погляд спрямований на схід, до Дніпра, у серце України, на батьківщину.

Спорудження пам'ятника Кобзареві у цьому місці могло мати ще й таке пояснення. Прадід Шевченка по материній лінії Іван Бойко був родом з Карпат. Відомий шевченкознавець Павло Зайцев зауважує, що прізвище Катерини Бойко вказує на походження з карпатських верховинців, які прийшли на заробітки в родючий край, на Черкащину.

Газета “Голос України”, 2002, 23 листопада

ПРОБЛЕМИ ПОВЕНЕЙ І ПАВОДКІВ

НАУКА ПРОТИ СТИХІЇ

Для забезпечення відповідних умов проживання та господарської діяльності, стабілізації екологічної ситуації у повенебезпечних районах Карпат необхідно створити багатофункціональні комплекси, основу яких становлять будівельні, агролісомеліоративні та небудівельні заходи.

У нашому інституті [Інститут гідротехніки і меліорації, з 2011 р. – Інститут водних проблем і меліорації НААН] проведено системні науково-дослідні роботи щодо регулювання повеней, руслових процесів та берегоукріплень, здійснюється науковий супровід та забезпечення державної “Комплексної програми захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів і сільськогосподарських угідь в Україні у 2001-2005 роках та прогноз до 2010 року”, розробляються нові елементи протиповеневої системи. Зокрема, у 1999-2000 рр. розроблено принципово нові конструкції протиповеневих дамб і водосховищ з неперервно-дискретним регулюванням річкового стоку. Доповнення загальновідомих заходів запропонованими новими технічними елементами і конструкціями дозволить, на наш погляд, істотно підвищити ефективність та надійність протиповеневого комплексу в Карпатах.

Газета “Україна і світ сьогодні”, 2000, 14-20 жовтня, № 41

ПРОТИПОВЕНЕВИЙ ТУНЕЛЬ ПІД КАРПАТАМИ

Увічній боротьбі з повенями людство винайшло багато високоефективних і надійних заходів, серед яких – будівництво захисних дамб для обвалування русел річок, створення штучних водосховищ, регулювання русел, лісозбереження, заліснення, агротехнічні і протиерозійні заходи для затримання поверхневого стоку на водозборах та ін.

Оригінальний нетрадиційний засіб захисту від паводків у Карпатах запропонував науковець із Чернівецького державного університету М.І. Кирилюк. Суть його пропозиції полягає в тому, щоб частину паводкових вод, які формуються під час осінньо-зимових повеней на річках Закарпаття, транспортувати (повернути) на територію водозборів правобережних приток Дністра. Саме в холодну пору, коли на Закарпатті проходять паводки, на Дністрі, зокрема в нижній його течії, спостерігається межень, тобто і дефіцит водних ресурсів. Звичайно, як застерігає автор, така пропозиція вимагає глибокого наукового і техніко-економічного обґрунтування.

Дійсно, за даними С.М. Перехреста та інших дослідників, історичні (видатні) паводки на окремих територіях Карпатського регіону відбуваються у різний час: на Закарпатті з його південно-західною експозицією схилів – у холодну пору року (листопад-травень), а на Прикарпатті з північно-східною експозицією схилів – у теплу пору (червень-серпень). Лише інколи, паводки проходять одночасно на протилежних схилах Карпат.

На думку М.І. Кирилюка, ця специфіка (асинхронність) гідрологічного режиму річок Закарпаття і Прикарпаття може бути використана для радикального вирішення проблеми боротьби з повенями.

Зовні ідея перекидання частини повеневих вод з одного басейну в інший виглядає дуже привабливою, адже окремі ділянки русел річок на суміжних водозборах знаходяться відносно близько. Зокрема, відстань між річками Чорна Тиса і Прут у районі населених пунктів Ясиня-Ворохта складає 15 км, Біла Тиса і Чорний Черемош (Рахів і Бистрець) – 36 км, Тересва і Бистриця Надвірнянська (села Усть-Чорна і Бистриця) – 28 км і т.д.

Міжбасейнові перекидання повеневого стоку можливо здійснити двома шляхами: самопливом по гірських тунелях (подібно залізничним) або перекачуванням за допомогою насосних станцій і закритих трубопроводів.

Особливої уваги заслуговує перша пропозиція, оскільки тунелі, окрім пропуску великих паводків, можуть використовуватись як автомобільні підземні магістралі. Такі автостради працюватимуть майже безперервно, закриваючись лише на декілька днів під час катастрофічних повеней та після їх проходження для відновлення пошкоджень і очищення від наносів.

Зрозуміло, що протиповеневі тунелі чи трубопроводи в Карпатах – це складні споруди і, якщо колись вони будуть побудовані, то матимуть вражаючі розміри і напружені режими експлуатації.

Цікаво, що в Карпатах побудовано більше десятка тунелів, головним чином залізничних. Перші тунелі були прорубані у кінці XIX ст. італійськими каменярами, яких сюди запросили австро-угорські власті. Нащадки тих італійців зараз живуть у с. Діловому на Закарпатті.

З світової практики вражаючим прикладом будівництва тунелів у горах є Чіуауа – тихоокеанська залізнична магістраль у Мексиці, на якій створено 99 тунелів загальною довжиною близько 200 км.

Проте варто пам'ятати, що тунелі залишаються небезпечним об'єктом, про що засвідчила, зокрема, недавня трагедія – пожежа в тунелі через гору Кітзетейнхорн в Австрії, внаслідок якої загинуло 160 лижників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилюк М.І. Історичні наводнення в Українських Карпатах /Матеріали міжнародної науково-практ. конференції: Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у карпатському регіоні (повені, селі, зсуви) (21-24 вересня 1999 р.). – Рахів: Поличка “Карпатського краю”, 1999, С.131-137.
2. Перехрест С.М., Кочубей С.Г., Печковська О.М. Шкідливі стихійні явища в Українських Карпатах та засоби боротьби з ними. — Київ: Наукова думка, 1971. – 200 с.
3. Скуратівський В.Т. Посвіт. Художні оповіді, новели. — Київ: Молодь, 1988. – 176 с.

Водне господарство України, 2000, № 5-6, с. 43

ПОВЕНЕВЕ “БАГАТСТВО” КАРПАТ ТА ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВЕНЕЙ

Карпати! Мій рідний край, срібна Земля. Буковина, Закарпаття, Галичина, Івано-Франківщина, Львівщина. Край гордих людей – гуцулів, етнічної групи українців, які проживають в горах, працелюбних, невибагливих, терплячих і мудрих гірських мешканців.

Казкові смерекові і букові ліси, барвисті полонини, пасовища, бурхливі річки і потічки, джерельні мінеральні трускавецькі, солотвинські, буркутьські та ще багато інших вод (понад 300 джерел) та цілюще, чисте повітря – все це складові обличчя чудового творіння природи – Карпат.

Одна із малого числа територій України з осередками недоторканої царини-природи, на якій людство з допомогою організації ЮНЕСКО створило біосферні заповідники – резервати планети.

На жаль, до числа карпатських багатств можна додати ще одне “багатство”, але в лапках – повені на річках. Зауважимо, що в Карпатах часто говорять “повінь”, а в науковій літературі пишуть “паводок”. Карпатський регіон, налічуючи на географічних картах понад 20000 (двадцять тисяч!) річкових звивистих ліній, належить до найбільш повененебезпечних в Україні та Європі.

Повені в Карпатах мають складний генезис та механізм, різні причини виникнення. Однією з головних причин є атмосферні опади (здебільшого дощі), яких тут може випасти до 200-300 мм і більше за добу та 2000-2500 мм за рік. З дитинства пам’ятаю декілька злив, які перетворили сільські старокутські вулиці на каламутні жовті потоки – ріки по коліна. Без опадів повеней в Карпатах не буває. Дощі омивають Карпати з такою щедрістю, що ніби нагадують горам період майже 20 мільйоннорічної давнини, коли на місці гір котив хвилю океан Тетис.

В Карпати дощі приносяться чисельними атмосферними переміщеннями, циркуляціями та циклонами, можливо й збуренням явища Ель-Ніньйо, для яких високі гори зі своєрідною орографією є дійовою перепорою, місцем зупинки і розвантаження.

Відомий український письменник – етнограф Василь Скуратівський вважає, що виникненню небезпечних повеней сприяло хижацьке знищення лісових площ і оголення схилів Карпат (книга “Посвіт”. – Київ: Молодь, 1988, с. 120).

Головним осередком проходження повеней є річки, їх русла та заплави. Гідрологічна мережа Карпат сформувалась близько 5 млн. років тому. За цей період на річках пройшло безліч повеней. Із року в рік мільйони разів дощові води вкривають поверхню гір, стікають бурхливими і каламутними потоками, переповнюють русла, виходять у долину.

Досить часто, приблизно через 20-30 років, дощі випадають у надзвичайно великих кількостях і охоплюють значні території регіону; тоді вини-

кають регіональні повені катастрофічного характеру. У ХХ ст. такі повені відбулися в 1911-1912, 1927, 1947-1948, 1969, 1998 рр.

Вода забирає людські життя, маєтки, врожай, худобу, нівечить береги, дороги, мости і кладки, приносить велику біду в регіон. Валентина Сімкович назвала закарпатську повінь 1998 року золотою (за збитками).

Під час повеней головні річки регіону перетворюються на крупні водні артерії, які за витратами перевищують Дніпро у межень. Повеневий стік Тиси, Прута і Дністра сягає 1000-4000 м³/с.

Швидкість повеневих вод у річках перевищує 3-8 м/с. Ріки несуть великі і страшні води, насичені змитим ґрунтом, русловими відкладами, рештками рослин, дерев та різних речей. Вода легко переносить навіть важке каміння. Цьому сприяє сама природа; згідно закону Ері, вага частинок наносів, які волочаться по дну русла річки, пропорційна шостій степені швидкості потоку. Ріка вже не пливе, а летить з великим шумом, гуркотом і ревом. Дійсно, як писав у 1912 р. Гнат Хоткевич, якась шалена гра шалених сил.

Сьогодні людині ще не під силу зупинити великі повені, адаптація до них практично неможлива. Важко визначити час їх проходження. Сильні дощі і зливи носять непередбачуваний раптовий характер. Відсутні засоби і механізми для регулювання погоди. Природні сили залишаються значно потужнішими, ніж людські.

Проте, як свідчить багатовіковий досвід, ряд повеней можливо завбачити, відрегулювати, безболісно провести, пристосовуватись до них, пом'якшити їх шкідливий вплив. Для цього будують водосховища і дамби, регулюють русло, формують протиповеневі комплекси в межах річкової мережі і водозбірного басейну.

Успішний захист від повеней можна здійснити лише за умови вирішення проблеми регулювання повеней на загальнодержавному рівні. У зарубіжній економічній літературі навіть існує спеціальний термін – проблема “фрірайдера”: люди можуть користуватись суспільними благами (регулювання повеней, національна оборона, наука, боротьба з шкідниками), але не несуть ніяких витрат на їх виробництво, їх забезпечує державний сектор через систему податків (Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика. – Київ: Хагар-Демос, 1993. – с. 100).

Засади обачливості, виваженості та мудрості вимагають якнайшвидше здійснити максимум можливих постповеневих та превентивних заходів. Не треба покладатись на твердження, що “блискавка чи бомба не може двічі вдарити в одне і те саме місце”. Повені в Карпатах вічні, як і самі Карпати. Треба ретельно дослідити, впевнено братись за цапіни, кріпити береги, будувати дамби, греблі, гамованки, кашиці, мости, підпірні стінки тощо. Час для праці настав.

ЗАХИСТ ВІД ПОВЕНЕЙ – ПОЧЕСНА СПРАВА

У квітні 1875 р. в австрійській столиці відбувся історичний пуск води річки Дунай в нове русло. Цією подією завершилися важливі протиповеневі роботи, які вирішили проблему захисту від повеней м.Відень.

Раніше русло Дунаю описувало навколо міста величезну дугу. Майже щорічно навесні та восени річка розливалась і затоплювала низинні райони столиці. Особливо великі затоплення спостерігались під час повені у 1862 р. Ця повінь спонукала до розробки різних варіантів захисту. Але остаточний вибір випав на проект спрямування русла шляхом будівництва 7-кілометрового каналу. Внаслідок спрямлення в річці збільшився похил дна, зросли швидкості і відповідно знизились рівні води. Траса штучного каналу пройшла по території міста і на цій ділянці швидко виникли живописні вулиці-набережні, які вже понад 100 років прикрашають столичне місто.

Вибір варіанту захисту і гідрологічне обґрунтування каналу здійснив відомий світовий вчений, засновник сучасної геології Едуард Зюсс (1831-1914). Він використав досвід будівництва Суецького каналу, на відкритті якого приймав участь як дослідник.

Крім протиповеневого проекту за ініціативою Зюсса був здійснений ще один водний проект: забезпечення Відня питною водою. Вчений дослідив чисті водні джерела в Альпах і запропонував їх воду подати у місто 100-кілометровим водоводом. Води високогірних джерел потекли в місто по каналу з кам'яною кладкою і акведуками, подібними до римських. Водоподача з каналу складала 138 тис.км³ за добу. В місті був споруджений спеціальний фонтан, висота підйому струменя в якому сягала 50 м.

За виконання надзвичайно важливих гідротехнічних проектів із водопостачання і захисту від повеней міста його жителі проголосили Едуарда Зюсса почесним громадянином міста і вибрали депутатом парламенту. На площі Шварценберга йому споруджено пам'ятник, а фонтан досі називають "Водою Зюсса".

Література:

Пиннекер Е.В. Почетный гражданин Вены / Природа, 1989, № 6, с. 126-128.

Савчук Д. Захист від повеней – почесна справа // Водне господарство України, 2002, № 1-2, с. 63

ЕЛЬ-НІНЬЙО – ПОТУЖНИЙ ПРИРОДНИЙ ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ПОВЕНЕЙ ТА ПІДТОПЛЕНЬ

У світовій науковій та науково-популярній літературі накопичилось багато інформації про виразне і незвичайне метеорологічне явище, так зване Ель-Нінью – Південне коливання (El Nino – Southern Oscillation, ENSO) – утаємничений, загадковий природний феномен Тихого океану, збурювач погоди на величезних територіях в різних кінцях планети, винуватець багатьох кліматичних екстремумів, водних і безводних стихій, зокрема надзвичайно інтенсивних дощів, повеней, підтоплень, потеплінь, посух, снігопадів, похолодань та суворих зим.

Природа і фізика виникнення Ель-Нінью добре вивчена зарубіжними вченими, але залишаються не зовсім розкритими окремі аспекти цього явища. До причин його виникнення відносять сукупну діяльність атмосфери, Світового океану, обертання Землі та переміщення географічних полюсів планети.

Інформація про Ель-Нінью, маючи перш за все пізнавальне значення, набуває практичного інтересу, виходячи з того, що одним з чисельних осередків, де це явище зумовлює істотний вплив на кліматичні умови, є помірні широти північної півкулі, у тому числі європейський континент. Існують припущення, що Ель-Нінью зумовило аномально високі температури і опади на всій території України у січні-лютому 1998 р. та сприяло розвитку надзвичайного підтоплення у південному та південно-східному регіонах. Можливо, повинь на Закарпатті у листопаді 1998 р. була наслідком прояву рештків Ель-Нінью 1997-1998 рр.

Останнім часом цьому явищу приділяється велика увага. Йому присвячено багато публікацій в науковій літературі, Веб-сторінках Інтернету, періодичних і навіть релігійних виданнях. Відомості про Ель-Нінью увійшли в нові підручники із географії та загального землезнавства. Про нього пишуть відомі журнали – Ньюсуік, Нешнл джіографік, Шпігель, Природа, Наука і суспільство та ін. Його згадують у своїх доповідях відомі політичні діячі, наприклад, державний секретар США Мадлен Олбрайт на форумі “День Планети” 21.04.1998. Ель-Нінью присвячено кілька науково-популярних фільмів, які транслює телеканал “Discoveri”.

Назва Ель-Нінью походить від іспанського слова El-Nino, яке означає “немовля-хлопчик”. Це явище має також інші назви синоніми: південне коливання, гойдалка, тому що проявляється у приєкваторіальній частині південної півкулі у вигляді теплої течії, “святе немовля”, “різдвяне дитятко” (зовнішній індикатор явища — теплі води досягають берегів західного узбережжя Південної Америки звично 25 грудня, тобто на різдвяні свята). Внаслідок значного випаровування в атмосферу під час Ель-Нінью його порівнюють з Сонцем, тому

що з надр Тихого океану вивільняється стільки енергії, що її змогло б виробити тільки Сонце або близько 300 тисяч АЕС разом взятих.

Отже, Ель-Ніньйо – це гігантська океанічна тепла течія у приекваторіальній частині південної півкулі планети, яка супроводжується виразним метеорологічним явищем з однойменною назвою.

Сутність явища Ель-Ніньйо полягає у періодичному різкому підвищенні температури поверхні Тихого океану в екваторіальних широтах, яке супроводжується суттєвими, іноді екстремальними, кліматичними змінами як у самому районі утворення (Тихому океані) так і за його межами.

На відміну від постійної теплої течії Гольфстрім Ель-Ніньйо виникає періодично, кожні 2-9 років (переважно 3-5 років) і триває на протязі 1-3 років. Періоди Ель-Ніньйо чергуються з періодами Анти-Ель-Ніньйо, “головні Ніньйо” і “малі Ніньйо”. У цей час відбуваються гігантські переміщення океанічних, а також і атмосферних мас із однієї екваторіальної частини в іншу. Під час Ель-Ніньйо поверхнева західна морська течія змінюється на східну. Величезні маси теплої води переміщуються з районів південно-східної Азії до Південної Америки.

Періоди охолодження води на західному узбережжі Південної Америки, які спостерігаються після проходження Ель-Ніньйо, називаються Ла-Нінья (у перекладі з іспанської “маленька дівчинка”). Вони також мають сильний вплив на погоду, зумовлюючи особливо густу хмарність і дощі в Китаї і Японії.

Фізика явища Ель-Ніньйо полягає у наступному. Явище утворюється внаслідок ослаблення існуючого західного екваторіального потоку вітрів на висоті 200 гПа. У звичайні роки при хорошому розвитку субтропічного антициклону в північній півкулі в східній частині Тихого океану вздовж узбережжя Південної Америки відмічається потужний потік холодних океанічних мас до екватору. В результаті в екваторіальних і субтропічних широтах формуються відносно холодні, у порівнянні з іншими аналогічними областями на земній кулі, маси води з температурою 20-22°C.

Напередодні Ель-Ніньйо відбувається послаблення антициклонів у північній півкулі над східними районами Тихого океану і винесення холодних океанічних мас до екватора по східній периферії антициклону вздовж берегів Чілі і Перу. В результаті послаблюються вітри-пасати, антипасати та апвелінг, зміщуються до полюсів субтропічні максимуми. Одночасно послаблюються вітри і морські течії на екваторі. Сонце починає інтенсивно прогрівати поверхневий шар застійних вод океану. Тоді настає період Ель-Ніньйо. На протязі 1-2 років температура води підвищується на 4-5°C, досягаючи 27°C.

Підвищення температури океану сприяє збільшенню випаровування води з поверхні океану у 3-5 разів. Так, якщо при температурі океану 20-22°C випаровування складає приблизно 1 мм вологи, то при температурі $\geq 27^\circ\text{C}$ –

4-5 мм. В атмосферу вивільняється величезна енергія – до 450 млн МВт.

Підвищене випаровування зумовлює розвиток конвенції, хмари закривають небо і в екваторіальній частині випадають рясні опади, а разом з тим зменшується подальший радіаційний прогрів поверхні океану і температури води на екваторі. Ель-Ніньйо вгамовується і припиняє своє існування до чергового виникнення через деякий час.

На завершальній стадії явище Ель-Ніньйо супроводжується великими опадами у центральній частині Тихого океану, що зафіксовано на островних метеорологічних станціях. Під його вплив також підпадають екваторіальна частина західного узбережжя Південної Америки (в Колумбії і Перу), Північна Америка (західне узбережжя США і Мексики), а також Японія та інші регіони. На період високих значень температури поверхні океану (закінчення Ель-Ніньйо) припадають максимум багатьох метеорологічних характеристик, зокрема опадів. Такими, наприклад, були 1958, 1964, 1970, 1973 рр.

Тепла течія Ель-Ніньйо, подібно до Гольфстріму, впливає на кліматичні умови у багатьох регіонах планети. Вона приносить зливові дощі в Перу, Колумбію, Еквадор, Мексику, США, а також на східне узбережжя Південної Америки (Уругвай та прилеглі регіони) в екваторіальну частину Африки (Конго, Заїр, Танзанія, Уганда, Кенія та ін.). При сильних дощах ці регіони вражають повені. Одночасно в багатьох інших регіонах спостерігається тепліша або сухіша погода, зокрема в південно-східній Африці, на Мадагаскарі, в Індії, країнах південно-східної Азії, Австралії (північ та південний схід), Японії, США і Канаді, Бразилії (на територіях, прилеглих до узбереж Атлантичного океану).

Явище Ель-Ніньйо в значній мірі впливає на кліматичні умови помірних широт північної півкулі, у тому числі європейського континенту. В період розвитку Ель-Ніньйо взимку виникає можливість для безперешкодного виносу вологи і тепла з океанів і формуванню аномально теплих зим, а влітку це призводить до застою сухих повітряних мас над континентами і виникнення засух. Під час же Анти-Ель-Ніньйо знижується температура північної півкулі.

Вважається, що Ель-Ніньйо є причиною високої планетарної температури, яка спостерігається останні 20-30 років. Воно впливає на річний хід концентрації CO_2 , яка залежить від розчиненості CO_2 у морській воді різної температури.

Початок Ель-Ніньйо фіксується деякими зовнішніми ознаками та провісниками, які спостерігаються на західному узбережжі Південної Америки. В Перу та Еквадорі вода піднімається на висоту до 60 см, її температура збільшується на 6-8⁰С, зникає риба, яка мігрує з масами холодної води в інші регіони, збільшуються популяції теплолюбивих креветок та ін. Скорочується рибний промисел. В районі Еквадору зникає сардина, анчоуси, скорочуються вилови ставриди, камбали, інших видів.

Явище Ель-Ніньйо відкрито порівняно недавно. Близько 100 років тому моряки помітили періодичні потепління води поблизу берегів Перу. Свідчення про руйнівні наслідки від повеней і посух, які могло викликати це явище, знаходяться в глибинах історії досить багато.

У середовищі вчених-археологів існують припущення, що катастрофічний прояв Ель-Ніньйо, який призвів до загибелі високорозвиненої цивілізації інків, відбувся близько 1100 років тому на території Південної Америки. При цьому нищівної руйнації зазнали і зрошувальні канали, які складали основу існування цивілізації.

Перша історична згадка про руйнівні наслідки Ель-Ніньйо в Перу припадає на 1525 р. До проявів цього явища відносять період 1789-1793 рр., під час якого загинуло 600 тисяч осіб в Індії та виник сильний голод в Південній Африці.

Ель-Ніньйо ХХ ст. вивчені більш детально. Складено кілька каталогів проявів цього явища та інших вторинних кліматичних екстремумів, які інколи сприймаються за Ель-Ніньйо. За період 1900-1987 рр. виділено 18 спарених періодів з проявами явища Ель-Ніньйо та Анти Ель-Ніньйо.

Одним із помітних проявів Ель-Ніньйо була аномально сильна зливова повінь у столиці Перу – Лімі у 1925 р. Тоді у районі, де практично не буває дощів (звично тут випадає в середньому 37 мм опадів за рік), а міста не мають зливової каналізації, водостічних каналів і зливостоків, випали величезні опади, які затопили населені пункти, зруйнували залізниці і знесли мости. Подібні водні стихії, але меншої сили, відбувались тут і у 1891, 1918, 1940, 1949, 1957 рр.

Кілька аномально потужних Ель-Ніньйо зформувалось в останні 20 років: 1982-1983, 1990-1995, 1997-1998 рр. Ель-Ніньйо 1982-1983 рр. супроводжувалось руйнівними повенями в південно-західній частині Еквадору, північно-східній частині Перу та в кількох інших районах.

На період Ель-Ніньйо 1997-1998 рр. припадає кілька кліматичних аномалій та стихійних явищ на території Європи, в тому числі в Україні: повені в Європі (1997 р.), багатосніжна зима (1996-1997 рр.), тепла зима, весняні опади і надзвичайне підтоплення на півдні України (1998 р.), повінь на Закарпатті (1998 р.).

Істотний вплив явища Ель-Ніньйо на кліматичні зміни у планетарних масштабах вимагає детального його вивчення. Для цього в районі його розвитку існують острівні метеорологічні станції, неплавні буї з датчиками для вимірювання температури океану на глибину до 500 м та характеристики вітру (70 буїв). Для виявлення конкретного впливу Ель-Ніньйо на ту чи іншу територію планети необхідно встановити наявність кореляційних зв'язків між окремими метеорологічними показниками в зоні розвитку Ель-Ніньйо та на території досліджень, отримати розгорнуту картину проходження атмосферних процесів

на земній кулі на протязі тривалого часу. Звичайно, що подібні дослідження можливі лише на міжнародній основі з залученням вчених багатьох країн. Поглиблені знання про Ель-Ніньйо, завдяки наявності певних ознак і ритмів його прояву, мають надзвичайно важливе значення з точки зору складання сценаріїв (моделей) довгострокового прогнозу виникнення повеней, засух та інших кліматичних екстремумів, попередження руйнівних наслідків, завчасної підготовки та коригування ведення народного господарства, зокрема рибного, водного, сільського.

Література

Ромашенко М., Савчук Д., Решетова О. Ель-Ніньйо – потужний природний чинник виникнення повеней та підтоплень // Водне господарство України, 2000, № 5-6, с. 37-40.

ПРИЧИНИ ПОВЕНЕЙ ТА ПІДТОПЛЕНЬ І ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАХИСНІ ЗАХОДИ ДЛЯ РІЗНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

День Уряду з проблем повеней і паводків відбувся 14 січня 2003 р. У своєму виступі Голова Верховної Ради Володимир Литвин підкреслив необхідність визначення глибинних причин повеней. Дійсно, лише правильно встановивши діагноз, можна вилікувати хворобу.

У цьому важливому питанні не можна припуститись помилок як це сталося із визначенням причин катастрофічних повеней на Закарпатті у 1998 та 2001 рр. Тоді в основному причиною вважались вирубка лісів, будівництво дамб із піску, неправильна забудова, а насправді в результаті поглибленого аналізу виявилось кілька десятків причин природного та природно-техногенного характеру.

У Карпатах, як і в будь-якому регіоні, без дощів повеней не буває. Верховинці кажуть, що в горах “один день блисне, а сім кисне”. На фоні дощів та надмірного зволоження ні ліс, ні полонини, ні сільгоспугіддя, ні інші площі на схилах не здатні утримати мільярди тонн води. Тут за кілька днів і навіть за добу може випасти 200-300 мм атмосферних опадів, часто на перезволожену або мерзлу землю, а також у період різкого потепління та інтенсивного сніготанення. Тоді вода стікає зі схилів, як по асфальту, і 90-95% опадів потрапляє в низини та переповнює русла річок. Це і є найголовнішою причиною повеней.

Мало згадувалось і про таку важливу причину, як надзвичайно небезпечні прориви водозахисних дамб, які зумовлювали величезні катастрофічні затоплення у задамбовому просторі. Тоді вода по вікна, а то й по стріхи будинків одночасно затоплювала по 5-6 сіл з околицями. Саме внаслідок проривів дамб, а до того ж проривів водосховищних гребель стали катастрофічні затоплення під час великомасштабної повені у Західній Європі у серпні 2002 р., у Франції на р.Рона в районі міст Авіньйон та Оранж у вересні 2002 р. Прориви дамб і гребель, недостатня потужність протиповеневої системи стали причиною величезних матеріальних збитків та людських жертв.

Наші дамби недосконалі, місцями з кріплень дамбових схилів і мокрого підніжжя викрадено каміння і металеві сітки, схили поросли деревами, коренева система яких розщільнює ґрунт і може створити зосереджену фільтрацію при високих рівнях. Поверхню дамб перерізають численні дороги до русла річки, внаслідок чого на дамбі утворюються поглиблення, через які можуть прориватись повеневі потоки. В окремих селах дамби потребують нарощення висоти у відповідності з новими історичними рівнями. Їх необхідно постійно доглядати з дотриманням чинних правил і інструкцій

експлуатації. Мокрі схили належить укріплювати, міждамбові території і русло – прибирати від наносів, вирівнювати, кріпити біологічним способом, а якщо потрібно, то і інженерно регулювати, щоб не допускати небезпечних звалів потоків і руйнування дамб.

Будівництво дамб з піску. Піску в руслах річок Карпат дуже мало, і дамби з нього не будують. Правильніше говорити про дамби з річкового алювію, по-місцевому з шутру (дрібних камінців). У всьому світі дві третини гребель і дамб будуються саме з місцевих матеріалів, тому при будівництві дамб цей матеріал застосовувався. В той же час необхідно погодитись з критикою стосовно недостатньої міцності таких дамб, недосконалої їх конструкції, слабких кріплень схилів тощо. Адже за дві катастрофічні повені на Закарпатті у 1998 та 2001 рр. мали місце понад 30 проранів на нових і старих дамбах.

Забудова. Звичайно кожному будівництву передуює аналітична робота, враховується емпіричний досвід, громадська думка і поради старожилів. Люди ніколи не селяться там, де небезпечно, але вони добре знають, що вода в Карпатах – страшна сила. Такий повеневразливий та зсувонебезпечний регіон. Річка Тиса та її головні притоки давно обваловані водозахисними дамбами і завдяки цьому прирічкові території як у нас, так і в сусідніх країнах не тільки заселені, а навіть перенаселені. Проте більшість поселень у Карпатському регіоні туляться до річок, незважаючи на постійну повеневу небезпеку.

Ще одна причина розвитку руйнівних повеней у Карпатах – це недосконалість і некондиційність наявної протиповеневої системи, відсутність протиповеневих водосховищ. Враховуючи велику екологічну вразливість гірських територій та дефіцит землі, ми пропонуємо будувати у верхів'ях річок невеликі водосховища з порожніми ємностями, які автоматично без участі людини, регулюватимуть будь-яку повінь. Два таких водосховища вже чверть віку захищають від повеней окремі території Садгірського району м. Чернівці. Повеневразливі прирічкові села доцільно обвалувати дамбами з автомобільними дорогами на гребені, а у заплавах влаштувати поперечні дамби-траверси класичного типу. У відсіки на полях можна пустити частину повеневого стоку для його тимчасової акумуляції за допомогою самопереливних ділянок на існуючих вздовж річок дамбах. Запропоновані та класичні заходи дадуть змогу істотно підвищити надійність протиповеневого захисту і поліпшити загальну повеневу ситуацію в регіоні.

Підтоплення земель та сільських населених пунктів. Спочатку варто підкреслити найважливіші положення.

1. Підтоплення у науковому розумінні – це виключно техногенне явище, яке полягає у різкому підйомі підземних вод, обводненні раніше сухих

грунтів, наближенні ґрунтової води до поверхні землі і затопленні підземного простору з фундаментами будинків, підвалами, інженерними комунікаціями, корінням дерев і рослин, підземною фауною. Підтоплення має місце на низьких територіях вздовж водосховищ і каналів, на зрошувальних системах і прилеглих до них землях, у населених пунктах з аварійними системами централізованого водопостачання, поливними землями, газонами і вулицями, на промислових підприємствах з “мокрими” технологіями виробництва.

Техногенне підтоплення взагалі не повинно мати місця. До речі, у зарубіжній літературі навіть не зустрічається такого терміну, як “підтоплення”, хоча це й не означає, що його там немає. Наприклад, в Індії і Пакистані, де знаходяться найбільші у світі зрошувані масиви, засолення та перезволоження винесені у ранг національного лиха. Здавна добре відомо: починаючи будь-яку господарську діяльність, треба подбати про мінімізацію втрат і відведення надлишкових вод, збереження природної дренажності. Хоча перші великі зрошувальні системи: Інгулецька, Краснознам’янська, Північно-Кримська спочатку будувались без інженерно-захисних систем, тобто без колекторно-дренажної мережі, без дренажу. Канали прокладались у земляному руслі, без протифільтраційних облицювань. Держплан викреслював з кошторисів рядок “Дренажні роботи”, “Протифільтраційні облицювання каналів”. Внаслідок такого “господарювання” у критичному стані опинилось багато міст і сіл Півдня України: Каланчак, Скадовськ, Красноперекопськ, Джанкой, Нижньогірськ, Леніно та інші населені пункти, а також зрошувані землі та прилеглі до них території. Тоді проблема підтоплення постала дуже гостро. Після виступів громадськості, на цю тему були зняті документальні фільми, а українська письменниця Валентина Єрмолова навіть розглянула проблему підтоплення у романі “Планета Вода”.

У зв’язку з підтопленнями терміново почали здійснювати захисні заходи, наприклад, на Північно-Кримському каналі передбачили створення колекторно-дренажної мережі у другій черзі зрошення. У подальшому жодна зрошувальна система не будувалась без дренажу.

2. Підтоплення буває також і природним; масово воно проявляється у гумідній (вологій) зоні, але тут підтоплені території належать до категорії “перезволожені землі і болота”. Таких масивів в Україні близько 5 млн.га, або 8% території. Багато підтоплених територій на заплавах річок, днищах балок, на подах і блюдцях замкненого типу. Їх тисячі по усій Україні, особливо на Поліссі та Півдні України, у підніжжя схилів, і навіть на схилах у вигляді смужок-поясів чи локальних виклинювань ґрунтового потоку.

В українській мові є багато слів, які означають природне підтоплення територій: болото, левада, багно, мочар, чаплі, поди і подинки. Слово

“под” з турецької – “болото”. Тисячі замкнутих подів і степових блюдець знаходяться на Півдні України, особливо на Херсонщині. Про підтоплення свідчать назви окремих населених пунктів: Водяне, Подове, Озерне, Лебединка, Журавлівка, Зарічне, Заозерне...

Як техногенне, так і природне підтоплення, істотно виявляється і зростає за масштабами під час тривалих вологих періодів, після аномально великих опадів, у постповеневі періоди на затоплених територіях.

За законами природи періодично відбуваються кліматичні флуктуації (коливання), тобто чергування дощових та сухих періодів у межах як окремого року, так і в багаторічному розрізі.

Періоди з надмірними опадами належать до числа найпотужніших чинників підтоплення. Суттєво можуть ускладнити ситуацію і аномальні опади на локальних територіях, які неодноразово мали місце на Півдні України.

Необхідно дуже обережно ставитись і ретельно перевіряти будь-яку інформацію щодо підтоплення, тому що це явище має скритий характер, і його масштаби важко виявити. Зараз у нас немає достатньо засобів моніторингу підтоплення. Спостережневі гідрогеологічні свердловини для вимірювання глибини залягання ґрунтових вод розташовані дуже рідко: на 100 га площі припадає менше однієї свердловини. Істотно скоротились обсяги інструментальних вимірів. Сольові зйомки ґрунтів проводяться один раз на 5 років, а в окремих місцях зовсім не проводяться. Основний критерій підтоплення – середньобагаторічна критична глибина ґрунтових вод – повинен визначатись для кожної конкретної площі, що досі не зроблено.

Обсяги підтоплення за даними гідрогеолого-меліоративних експедицій на початок і кінець поливного сезону не відображають об'єктивно картину підтоплення: потрібно знати стан у середині поливного сезону, особливо у травні-червні, оскільки у ці періоди обсяги тимчасових підтоплення істотно зростають.

Ось чому вирішення проблеми підтоплення необхідно розпочати з моніторингу земель та періодичних обстежень інженерно-захисних систем. На нашу думку, необхідно виділяти 3 види підтоплення: явне, приховане і потенційне. На явно підтоплених землях необхідно проводити невідкладні заходи, а на інших площах – запобіжні і профілактичні.

На сільськогосподарських угіддях явні (візуальні) ознаки підтоплення виявляються при глибині залягання ґрунтових вод 0,5-1,5 м. За таких умов починає рости очерет або на поверхні землі з'являються солі, пониззя заповнюються водою, на схилах виклинюється вода, розм'якшуються ґрунти.

При глибині 1,5-3,0 м підтоплення не має явних ознак; його можна визначити лише за допомогою спеціальних бурових свердловин та шляхом контролю засолення ґрунтів і ґрунтових вод.

Для запобігання розвитку процесів техногенного і природного підтоплення в Україні на великих площах створено потужний дренажний комплекс та водовідвідну колекторну мережу. Пільдери, дренажні та осушувальні системи у розрахунковому режимі захищають від підтоплення майже 4 млн. га земель. Ці території, можна вважати, вже виведеними з категорії підтоплених та перезволожених земель. Зважаючи на капітальний тип дренажу, його великий будівельний ресурс та можливість довготривалої експлуатації, одна із основних задач – забезпечити належну експлуатацію, збереження, в окремих випадках тимчасову консервацію інженерно-захисного дренажного комплексу. Не припустиме влаштування сміттєзвалищ у дренажних колодязях на руслах колекторів, викрадання бетонних кілець і плит на дренажних спорудах. На жаль, підтоплення має місце в Україні. За окремими оцінками, воно тією чи іншою мірою безпосередньо стосується більше третини населення (близько 16 млн.чол.), а опосередковано, як платників податків, і всього населення. Ліквідація наслідків, запобігання, профілактика та утримання систем захисту від підтоплення коштує надзвичайно дорого: на ці цілі лише Дніпропетровській області потрібно понад 1 млрд. грн., Херсонській – 3, а Україні в цілому – 10 млрд. грн.

На Півдні України має місце підтоплення окремих територій населених пунктів внаслідок стихійного зрошення на присадибних ділянках. Наприклад, у с.Шкуринівка (Загорянівка) на Херсонщині воду для поливу забирають із зрошувального каналу за допомогою чисельних саморобних сифонів. Територія села вкрита мережею земляних каналів, якими вода подається на городи. За таких умов зрошення підтоплення в селі неминуче. Часто для поливу використовується питна вода з водопровідної мережі.

Для запобігання розвитку процесів підтоплення в населених пунктах пропонується організація поливів за межами поселень, на їх околицях. Для цього доцільно на зрошувальних системах з інженерним чи природним дренажем виділити населенню земельні ділянки для вирощування картоплі, овочів, культур на зелений корм. При цьому зберігається цілісність меліоративної системи, колективно і ефективно використовується дощувальна техніка. Приклади такого господарювання подекуди вже мають місце. Для поливу в селах біля дому, якщо це необхідно, варто переходити на влаштування закритих міні-систем краплинного або дощувального зрошення які не допускають значних втрат води.

Серед техногенних чинників підтоплення виділяються: погіршення технічного стану та недосконала експлуатація інженерно-захисних систем дренажу і водовідведення на низьких водосховищних узбережжях, зрошуваних та осушуваних масивах; недосконале водокористування та фільтраційні втрати води при зрошенні і водопостачанні; зниження природної дре-

нованості річок та інших елементів гідрологічної мережі внаслідок господарської діяльності, особливо через надмірну акумуляцію стоку у ставках; відсутність єдиної інженерної системи вертикального планування територій та каналізації зливових вод; недостатня протяжність та незадовільний стан колекторно-дренажної водовідвідної мережі.

Автор протягом багатьох років вивчав проблему підтоплення у різних регіонах України і пропонує звернути найпильнішу увагу на загрозу підтоплення Херсонщини. Цей край має найбільший зрошувальний клин, майже півмільйона гектарів земель. Це капітал нашої країни, який вже не можна використовувати без належного утримання та модернізації існуючих систем захисту від підтоплення. Зрошувальні канали, які перерізають Херсонщину, місцями як решето пропускають воду на підземну фільтрацію (особливо Краснознам'янський). У кожному селі поливаються городи; хоча і зменшилось, але існує велике зрошення. Все це є передумовою підтоплення на Херсонщині.

Нині на Херсонщині катастрофічне становище з дренажами та системами поверхневого водовідведення. Ще з радянських часів залишилась недобудованою дренажна мережа на Каховський зрошувальній системі, до річч найбільшій у Європі (223 тис.га). На цій системі 45 тис. га поганого дренажу, а вже зараз потрібно майже 150 тис. га капітального дренажу. На зрошувальних системах 70-80% дренажу мають насосне відкачування дренажного стоку і є електричними, тобто залежать від подачі електроенергії, яка, як відомо, незадовільна. До того ж, дренажні насосні станції і свердловини пошкоджені, електродріт та інші металеві частини розкрадені, значна частина вертикального дренажу або законсервована, або ліквідована.

Необхідно якнайшвидше визначитись щодо вертикального дренажу: це понад 1000 свердловин глибиною 30-40, а місцями і 80 м. І нашими, і російськими вченими доведено, що цей дренаж екологічно шкідливий, енерговитратний, може викликати на узбережжях інтрузію (вторгнення) морських вод, втягує у водообмін глибинні горизонти засолених вод.

Горизонтальний дренаж скидає в 10 раз менше дренажної води, ніж вертикальний, при однаковому ефекті захисту від підтоплення; до того ж вертикальний дренаж не відводить поверхневого стоку із затоплених територій. Вважаємо, що слід поступово переходити на горизонтальний дренаж, спочатку на дешевший – розріджений, по днищах балок, а згодом – на нормальний розрахунковий.

Інститутом ІГіМ УААН на основі багаторічних спостережень, обстежень стану великої кількості зрошувальних систем та населених пунктів на зрошуваних землях запропоновано ряд проектів модернізації існуючих дренажно-скидних систем Херсонщини. Для їх реалізації необхідно розро-

бити нові технології будівництва глибокого дренажу з урахуванням рівнинного характеру територій, поширення глибоких подів та високих берегів на Сиваші, а також з прив'язкою до висотного положення існуючого дренажу. Оновлений дренаж дасть змогу повноцінно використовувати величезні масиви зрошення без розвитку негативних процесів підтоплення та деградації довкілля.

Висновки. Для вирішення складних повеневих і природоохоронних проблем необхідно сповна використати наявний в Україні потенціал, зокрема у космічній та авіагалузях. Фахівцям водного господарства та інших спеціальностей терміново потрібні картографічні матеріали, детальні топоплани русел річок, зсувонебезпечних ділянок землі, лісових масивів і зрубів. Зокрема, у Карпатах налічується понад 30 тис. річок, кілька тисяч зсувів, значні площі порушених лісів. Для оцінки фактичної ситуації та гідромодельовання необхідно здійснити аерофотозйомку усього Карпатського регіону і на її основі виготовити сучасні карти. Аерофотозйомку також необхідно здійснити на озері Сиваш та у його басейні, у гирлі Дунаю, на дніпровських водосховищах. Аерофотоматеріали у поєднанні з космічним моніторингом територій дозволять здійснювати контроль екологічної ситуації на цих унікальних природних та природно-технічних системах.

Необхідно докорінно змінити механізм реалізації існуючих загальнодержавних програм щодо запобігання розвитку процесів шкідливої дії вод в Україні з терміном реалізації їх до 2010- 2030 рр., які не мають достатнього фінансового забезпечення. Доцільно формувати реальні короткотермінові програми на кожні 2-3 роки і розглядати їх на парламенті двічі: при схваленні та при звітності про їх виконання. Такі Програми можливо буде виконувати у повному обсязі, оперативно вносити до них зміни і враховувати нові наукові досягнення.

Один зарубіжний вчений-психолог висловив гіпотезу, що люди виявляють велику цікавість до катастроф і катаклізмів, тому що самі вони знаходяться в цей час на сухому місці, в теплі, на дивані, з газетою в руках чи біля телевізора. Хочеться думати, що це хибна гіпотеза, і більшість нашого загалу щиро співчуває і поділяє всі труднощі людей, які потерпають від катастрофічних повеней та підтоплень. Україна має великий інтелектуальний потенціал аби вивести свої території із розряду підтоплених та повеневразливих.

Д.Савчук, канд. техн. наук, зав. відділу Інституту гідротехніки і меліорації УААН // Водне господарство України, 2004, № 1-2, с. 38-42.

СТИХІЮ ПРИБОРКАЮТЬ?

Карпати вже вкотре за останнє десятиріччя нагадали про себе масштабною повинню. Цього року стихія забрала людські життя, багатьох залишила без майна і даху над головою. Проблеми знайшли відгук не лише в Україні, а й за її межами. Люди тут живуть і бояться, що наступного року лихо знову прийде з гір.

Карпатський регіон, де налічується понад двадцять тисяч річкових звивистих русел, належить до найбільш повененебезпечних як в Україні, так і в Європі в цілому. Повені в Карпатах мають складний генезис, механізм та різні причини виникнення. Однією з головних причин великого водного навантаження є атмосферні опади (здебільшого дощі на тлі бурхливого сніготанення), яких тут може випасти до 200-300 мм і більше за добу та 1000-1500 мм і більше за рік.

Без опадів паводків у Карпатах не буває. Дощі тут приносяться численними атмосферними переміщеннями, циркуляціями та циклонами. Багато фахівців стверджують: виникненню небезпечного збільшення води сприяло хижацьке винищення лісових площ і оголення схилів Карпат. Дощові води стікають з гір, переповнюючи долини й русла річок. Доволі часто, приблизно раз на 20-30 років, випадають рясні дощі на значній території регіону. У цей час виникають регіональні повені катастрофічного характеру. У XX столітті їх було шість, але інколи ці стихійні явища проходять з інтервалом у два-три роки і навіть 10-15 днів (1947-1948 роки).

Вода забирає людські життя, завдає великих матеріальних збитків. Так, наприклад, 1998 року вони становили 800 млн. гривень, а кількість людських жертв сягнула 18 чоловік. Сьогодні людині ще не під силу зупинити великі потоки, повна адаптація до них практично неможлива. Поки що залишається важко визначити час їх проходження. Проте, як свідчить багатовіковий досвід, ряд повеней можна передбачити, пом'якшити їхній шкідливий вплив.

Успішний захист від них можна здійснити лише за умови піднесення цієї проблеми до загальнодержавного рівня. Засади обачливості, виваженості та мудрості вимагають якнайшвидшого запровадження максимально можливих постповеневих та превентивних заходів. Не можуть бути допущені дії за принципом “ блискавка не може двічі вдарити в одне і те саме місце”. Повені в Карпатах вічні, як і самі Карпати. Треба ретельно дослідити проблему, впевнено братися за її розв'язування, укріплювати береги, зводити дамби.

Проблему регулювання стихії в Карпатах, на Закарпатті та Прикарпатті необхідно розв'язувати по-новому: потрібно створити єдиний протипове-

невий комплекс, який складається з системи гідротехнічних, агролісомеліоративних та структурних (нетехнічних) заходів. Свое слово мають сказати аварійно-рятувальні служби, фахівці з надзвичайних ситуацій, водогосподарники, автодорожники та ті, хто здійснює післяповеневі відновлювальні роботи. У Карпатах досі немає запасних протиповеневих водосховищ.

Особливе значення належить лісозбереженню та лісовідновленню, адже ліси – потужний регулятор води. Повинні запрацювати новітні інформаційно-вимірювальні системи моніторингу метеорологічної ситуації. Слід згуртувати зусилля вчених різних установ, створити національний та регіональні центри дослідження природних катаклізмів на базі профільних науково-дослідних лабораторій та обласних університетів. Для поглибленого вивчення повеней важлива роль належатиме фізичному (гідравлічному) та комп'ютерному моделюванню. В єдиному протиповеновому комплексі заходів чільне місце має посідати екологічне виховання. Цьому сприятимуть видання відповідної науково-популярної літератури, створення документальних фільмів, пропаганда через пресу, радіо, телебачення. Коли ж це робити, як не тепер ?

Газета “Урядовий кур’єр”, 2001, 4 жовтня

ОЗЕРО СИНЕВИР – ПРИРОДНЕ ПРОТИПОВЕНЕВЕ ВОДОСХОВИЩЕ У КАРПАТАХ

Серед багатьох відомих способів боротьби з повенями єдиним радикальним є регулювання повеневого стоку за допомогою водосховищ на річках. У Карпатському регіоні цей ефективний напрям не здобув належного розвитку. В той же час на території Карпат високо в горах тисячі літ існує озеро, яке може служити природним аналогом протиповеневих водосховищ. Як свідчать лімнологічні дослідження (лімнологія – розділ гідрології, який вивчає озера і водосховища), на цьому озері постійно відбуваються саморегулюючі процеси перехоплення, акумуляції та поступового відведення повеневих вод.

Мова йде про озеро Синевир, яке розташоване на високогір'ї у Міжгірському районі Закарпатської області. Це справжня перлина карпатського краю (подібно до озера Ріца на Кавказі), екзотично привабливий, неповторно красивий куточок природи.

Озеро Синевир (інша назва “Морське око”) – це невеличке за площею, але глибоке гірське озерце. Площа його водного дзеркала 4-7 га, глибина до 24 м, висота над рівнем моря 989 м. Озеро знаходиться серед гір у верхів'ї басейну річки Теребля на одному із її струмків – Синевирському потічку. В озеро впадають 4 струмки – Озерний, Полонинський, Смерековий та Клівський. Вода з озера витікає через підземний отвір у вигляді джерела, яке стікає до річки Тереблі.

Озеро Синевир утворилось у глибоку давнину, приблизно 10000 років тому, за часів післяльодовикового періоду. Причиною його виникнення став гігантський зсув гори Красної, внаслідок якого гора перегородила струмок і утворила природну греблю. У перекриті улоговину з потоків натікала вода, і виникло безстічне водосховище. З часом вода знайшла фільтраційні ходи у тілі гори-греблі, встановилась рівновага між притоком та витоком, стабілізувався рівень води в озері. У такому стані озеро існує вже тисячі років.

Синій вир озера, в який зачаровано дивляться мешканці та туристи, може служити основою для назви озера. Але є й інша версія. У походженні назви лежить романтична легенда про палке кохання багатії дівчини на ім'я Синь та бідного легеня Вира. Майнова нерівність стала на перешкоді кохання. Слуги багатія вбили юнака, а тіло скинули в ущелину і завалили на замовлення родичів важким камінням. Стоячи над ущелиною, Синь довго оплакувала свого коханого, і з її сліз утворилося озеро, яке затопило долину. Посеред озера, на місці, де лежав юнак, виник острівець.

Водозбірний басейн озера охоплює схили лісистих гір, які захищають його від вітру та забруднення, створюють сприятливі санітарно-біологічні

умови. Завдяки цьому вода в озері тиха, чиста, прозора, смачна, прохолодна, багата на кисень, майже не забруднена хімічними інгредієнтами. Тому в озері водиться форель – цінна прісноводна риба, представник сімейства лососевих, яка мешкає у гірських річках і озерах, здебільшого лише чистих. Для розведення форелі на озері створено форельний інкубатор.

Озеро Синевир має свою особливість – влітку, коли воно міліє, на ньому посередині з'являється острівцець, який нагадує зіницю ока. У періоди сильних дощів та весняного сніготанення на струмках озера виникають повені, які зумовлюють підйоми рівня води, знесення з гір твердих частинок ґрунту і рослинності, поступове замулення дна озера.

У свій час була здійснена невдала спроба зупинити обміління озера шляхом припинення природного витoku з нього води. Для цього була збудована дамба-загата. Згодом цю неприродну споруду зруйнувала сама природа – вода прорвала дамбу, і саморегулюючий процес відновився. Проте проблема замулення озера залишається невирішеною. Захистити озеро, як свідчить світовий досвід, можливо шляхом створенням вище озера ставків-уловлювачів твердого стоку, які перехоплюватимуть більшу частину наносів, і посадити кущі.

Використовуючи принципи біоніки – науки, яка вивчає особливості будови та життєдіяльності організмів для створення нових приладів, механізмів, систем і вдосконалення існуючих – та пильно придивившись до навколишнього середовища, можна зрозуміти, що озеро Синевир служить природним аналогом спеціальних протиповеневих водосховищ, які мають резервні ємності для прийому, накопичення та поступового скидання повеневих вод. Природа ніби підказує вірний шлях для розв'язання складної проблеми регулювання повеней у Карпатах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скуратівський В.Т. Посвіт: Художні оповіді, новели. – Київ: Молодь, 1988. – 176 с.
2. Патиківський Ю. Море серед гір / Урядовий кур'єр, 2000. – 1 серп.
3. Нежиховский Р.А. Наводнения на реках и озерах. – Гидрометеиздат, 1988. – 184 с.

Водне господарство України, 2001, № 1-2, с. 25-26

А ГАТКИ СТАЛИ Б У ПРИГОДІ ...

23-27 липня минулого року Прикарпаття зазнало катастрофічної за своїми наслідками повені. Ми, двоє пенсіонерів, які колись як фахівці мали причетність до карпатських лісів, а певною мірою – і до річок (один працював заступником директора Вишницької лісосплавної контори, другий – інженером в Івано-Франківському проектно-конструкторському технологічному інституті Мінліспрому тодішньої УРСР), спостерігали за небувалим паводком на Черемоші в районі с. Рибного, смт Кут нашої області і м. Вишниці сусідньої Чернівецької. Рівень води в річці піднявся більш як на шість метрів. На фотознімку зафіксовано, як виглядав Черемош між Кутами і Вишницею 25 липня 2008 р. Протягом днів, коли лютувала стихія, пройшло кілька хвиль паводку. Вода наробила багато біди – про це всі ми добре знаємо.

Гадаємо, руйнівну енергію розбурханої ріки вдалося б значною мірою нейтралізувати, а отже, і зменшити масштаби заподіяної повинню шкоди, якби у верхів'ї Черемоша до наших днів збереглося регулювання його стоку за допомогою відповідних споруд – гамованок, гребель. Адже у післявоєнні роки кілька десятків лісосплавних гаток використовували для того, щоб відвести зайву воду у невеликі водосховища й накопичити її в кількості, що дозволяла у потрібний час сформувати штучний паводок для лісосплаву, – рівень води в мілководній річці піднімали майже на метр (у районі Вишниці).

Як відомо, просто Черемошем цю найбільшу притоку Пруту називають від того місця недалеко від села Устеріків, де зливаються Білий і Чорний Черемоші. Для водного режиму трьох річок характерний весняний паводок, викликаний таненням снігів у горах. Цієї пори досить довго стабільно тримався високий, але не надміру (бо його регулювали системою гаток), рівень води, що був сприятливий для сплаву лісу. Швидко піднімається в Черемошах вода також улітку внаслідок сильних злив, хоча цей літній паводок і короткочасний. Недовгою була і торішня повінь, але стільки лиха встигла заподіяти людям, котрі легковажно відмовились від придуманих нашими предками і перевірених віками водорегулювальних споруд.

У давні часи система гамованок, гребель з невеликими водосховищами діяла увесь рік, за винятком окремих зимових місяців. Накопичену воду використовували для сплаву зі схилів гір заготовленої деревини. Нині у пам'яті людей залишилися лише спогади про екзотичну професію відважних плотогонів (бокорашів). Адже остання дараба карпатського лісу пропливла Білим Черемошем 30 років тому, 11 серпня 1979-го. Після того водорегулювальні споруди розібрали, і річка ввійшла у своє звичне русло. Влітку вона

міліє, а навесні і під час злив переповнена бурхливими водами, які з люттю кидаються на кам'янисті береги.

Черемош – одна з найбільш потенційно енергетичних карпатських річок. Якби відновити колишні лісосплавні гатки та й в інших зручних для цього місця створити паводкорегульовальні водосховища, то система їх дала б змогу не тільки зменшити силу повеней, а й збудувати на річці малі ГЕС. Ті гатки також приваблювали б туристів, котрі мандрують мальовничим Прикарпаттям.

Можливо, дехто з читачів предметно зацікавиться нашими пропозиціями щодо того, як можна регулювати паводки на гірських річках за допомогою споруд, які в давні часи будували наші діди й прадіди. Тож ми додали до свого листа схему розміщення колишніх водозбірних і плотопрпускних гамованок у басейні р. Черемошу, схеми порогів на цій річці, а також на Білому й Чорному Черемошах. Для ознайомлення з ними звертайтеся в редакцію “Галичини”.

Ярослав Вакалюк, Микола Савчук. Сміт Кути Косівського району // Газета “Галичина”, 2009, 28 липня, № 109.

НОВА ПОВІНЬ, НАДРАННІ ГРИБИ

Останнім часом ми дедалі частіше стикаємося з погодними й природними аномаліями. Нову повінь викликали на Черемоші сильні дощі, які пройшли з 18 по 21 травня. Різко піднявся рівень води в гірській річці. І хоча цей паводок за його масштабністю й негативними для енергетиків, комунальників, окремих приватних господарств наслідками слава Богу не порівняти з липневою повінню 2008 року, все ж бурхливі хвилі Черемоша місцями зруйнували береги, знесли гравійні перегородження новоствореного – після тієї катастрофічної повені – русла. Вода розлилася в бік побудованих дамб, залишаючи на них гілля, пні, короткий кругляк та сміття.

Зовнішньою ознакою кліматичних і природних змін у нашій місцевості є й аномальні “викиди” грибів. Зокрема, торік я знайшов їх у лісі в перші дні грудня. А в травні нинішнього року всюди – поблизу Косова, Тюдова, Великого і Малого Рожинів, Старих Кут – з'явилися підосичники. Ці гриби гуцули називають три пітниками і вони зазвичай масово “кидаються”, як у нас кажуть, у серпні й вересні.

Савчук М. Нова повінь, надранні гриби // Газета “Галичина”, 2010, 3 червня, № 78-79.

ЗАХИСТ ВІД ПАВОДКІВ – ВАЖЛИВА ДЕРЖАВНА ТА МІЖНАРОДНА СПРАВА

Українські, Лісисті Карпати, Карпатський регіон - один із найбільш вразливих у світі щодо проявів шкідливої дії вод, зокрема повеней і паводків, підтоплення, перезволоження та зсувів ґрунту. Це зумовлено перш за все його особливістю, своєрідністю. В регіоні до 75 % територій займають гори, 40- 50 % - ліси, 3 % - полонини. У вологі роки атмосферних опадів випадає 1500-2500 мм, тобто в 2-3 рази більше, ніж на рівнинних територіях України. Часом протягом доби, півдоби або навіть і кількох годин їх може випасти 150-300 мм.

Особливо поширені в регіоні повені (паводки), які значно порушують умови життєдіяльності та завдають значних матеріальних збитків. Вкрай важкими були наслідки катастрофічного паводку 23-27 липня 2008 року, під час якого загинуло 38 осіб, а матеріальні втрати сягнули понад 4 млрд. грн.

Захист населення Карпатського регіону від паводків відноситься до особливо важливих державних завдань. Для його успішного розв'язання розроблена цільова державна програма. У грудні 2008 року на засіданні урядового Комітету з питань економічної політики під головуванням Першого віце-прем'єр-міністра України Олександра Турчинова підтримано проект постанови Кабінету Міністрів України *“Про затвердження державної цільової програми комплексного протипаводкового захисту в басейнах річок Дністер, Прут та Сірет”* (газета “Урядовий кур'єр”, 2008, 20 грудня, № 240).

Питання боротьби з паводками також перебуває в центрі уваги ряду Європейських інституцій, зокрема Ради Карпатського Єврорегіону, який об'єднує прикордоння п'яти країн - України, Угорщини, Словаччини, Румунії, Польщі. Спільне розв'язання екологічних та соціально-економічних проблем у Карпатському регіоні входить у плани Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи, під егідою якого у лютому 2009 року на Закарпатті відбудеться міжнародна науково-практична конференція (газета “Голос України”, 2008, 13 грудня, № 239).

Дмитро Савчук // Водне господарство України, 2008, № 6, с. 7

КАТАСТРОФІЧНА ПОВІНЬ У ПОЛЬЩІ 2010 РОКУ

У період 16 травня – 20 червня 2010 року на річках Вісла і Одра у Польщі спостерігались катастрофічні повені, які охопили Малопольське, Сілезьке, Підкарпатське, Нижньосілезьке, Мазовецьке, Люблінське та інші воєводства [9-14]. Загалом зазнали затоплення території у 14 із 16 воєводств.

Повені спричинили тривалі сильні дощі. Місцями на півдні Польщі упродовж лише однієї доби випала двомісячна норма опадів. На річках і водосховищах країни різко піднялись рівні води, зокрема на р. Вісла у районі Кракова – на 308 см вище від критичного, у районі Варшави – на 202 см (до позначки майже 800 см).

Високі рівні води у річках спостерігались протягом 3-4 днів і більше. На багатьох ділянках річки з водозахисними дамбами-валами рівні води наближались до їхніх гребенів. Унаслідок цього послаблені частини валів місцями не витримали натиску води, вали прорвали і вода майже миттєво затопила задамбований простір. Ширина проранів сягала понад 50 м.

Повені 2010 року у Польщі носили катастрофічний характер. Унаслідок повеней загинуло 24 людини, зазнали затоплення території 2157 населених пунктів, у воді опинилось близько 100 тис. будинків, із зони затоплень евакуйовано понад 30 тис. чоловік. Затоплено понад 550 тис. га територій. Повеневими водами змито посіви та ґрунти на полях. Завдано шкоди близько 1400 підприємствам. Знищено близько 300 км автомобільних доріг та 70 км залізничних колій. Покинуто затопленими тисячі автомобілів. Тимчасово закрито 120 шкіл і дитячих садків. Знеструмлено десятки населених пунктів. На схилах активізувались зсуви. Виникла загроза прориву греблі Влоцлавек (Центральна Польща) на р. Вісла, збудованої у 1964-1968 рр. В Освенцимі через затоплення закрито музей на території колишнього нацистського табору смерті, терміново евакуйовано його архів. На берегах р. Вісла значних затоплень зазнали Краків, Сандомир, Сокольніки, Плоцьк, на р. Одра – Рацібож, Вроцлав та ін. (рис.). У потерпілих регіонах країни оголошено надзвичайну ситуацію. Матеріальні збитки від повені склали понад 2,5 млрд. євро.

Україна, яка у липні 2008 року сама потерпіла від катастрофічної повені, одна з перших країн висловила співчуття з приводу стихійного лиха та надала гуманітарну допомогу сусідній Польщі. Уряд України виділив 5 млн. грн. допомоги для подолання наслідків повені. До Польщі було направлено 2 українських рятувальних загони чисельністю 68 чоловік та 27 одиниць техніки (пожежні насосні станції високої потужності та спеціальні автомобілі). Українські рятувальники працювали на відкачуванні води у Сандомирі, Наткові та Тарнобжегу.

Масштабні затоплення територій під час повеней у Польщі 2010 р. зумовили тривалі сильні дощі і зливи, високі рівні води у річках і водосховищах,

підпір приток великими річками, прориви дамб обвалування, недостатня кількість протиповеневих ставків і водосховищ, забудова повневрозливих територій та ряд інших факторів.

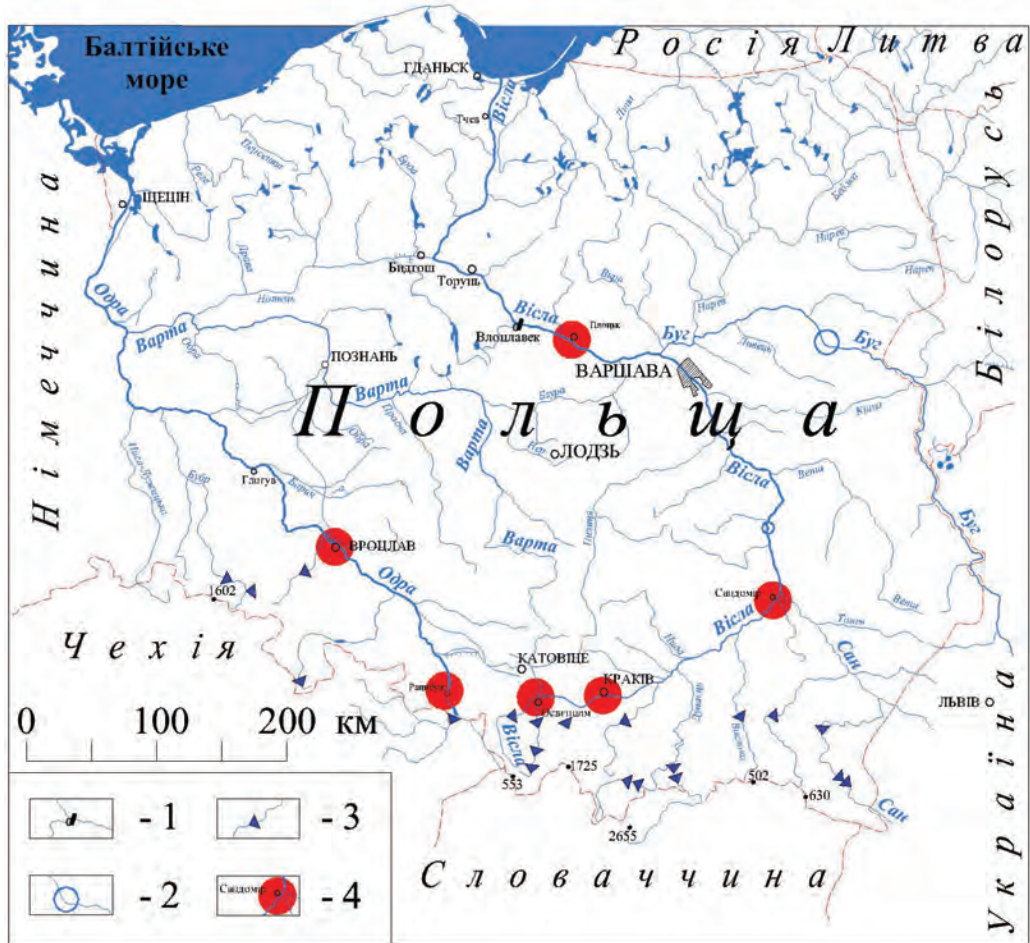

Рис. Схема річкових систем Польщі:

1 - гребля Влоцлавек; 2, 3 - рівнинні та гірські водосховища; 4 - райони значних затоплень 2010 р.

Однією із основних причин масштабних затоплень територій під час повеней є прориви водозахисних дамб (валів), створених у XIX-XX ст. уздовж берегів річок. На р. Вісла прориви сталися у населеному пункті Свинар (проран шириною 50 м), у Кракові (3 прориви дамб), у районі Плоцька (біля 100 км до північного заходу від Варшави), на р. Одра – у м. Вроцлав та ін. Прорив дамби у районі Плоцька, який стався 21 травня 2010 року, призвів до затоплення те-

риторії понад 23 населених пунктів та евакуації 2,5 тис. чоловік. Існують версії, що причиною проривів водозахисних дамб є порожнини, ходи і нори, вириті тваринами (бобрами, водяними норицями, мускусними пацюками), які послабили насипи ґрунту [10].

Серед причин затоплень територій є низька зарегульованість повеневого стоку річок [1, 2, 3, 6]. У 1950-1960 рр. передбачалось створити на Віслі 7-9 водосховищ, з яких у 1964-1969 рр. побудоване лише одне найбільше – Влоцлавек (З. Бабинський, 2003) [2]. Згідно програми комплексного освоєння 1980 року [3], річку Віслу повинні були перекрити 30 великих гребель з 23 ГЕС, які запобігли б розвитку повеней. У подальшому, не зважаючи на часті повені, цей напрямок не отримав підтримки у екологів і не розвивався. У той же час повенезахисний каскад водосховищ набув значного поширення на Дунаї, Волзі, Дніпрі. Як показав набутий досвід, у тому числі досвід пропуску водопілля на Дніпрі у 2010 році, захист від повеней за допомогою водосховищ виявився ефективним, не зважаючи на значні затоплення та підтоплення територій.

За висотою підйому рівнів води повинь 2010 року була одна з найбільших за останні 150 років повеней. У період надзвичайно великої повені у 1884 р. вода у р. Вісла у районі Варшави піднімалась до позначки 852 см, у липні 1997 року – 700 см.

Загалом основні річки Польщі – Вісла та Одра – є доволі повеневразливими [3, 4, 7]. У ХХ ст. у басейні Вісли великі та катастрофічні повені спостерігалися у 1908, 1913, 1924, 1925, 1934, 1938, 1940, 1947, 1958, 1960, 1962, 1970, 1972, 1973, 1974, 1979, 1980, 1982, 1983; 1987, 1997, в басейні Одри – 1903, 1924, 1930, 1938, 1940, 1941, 1947, 1953, 1965, 1977, 1980, 1997. У ХХІ ст. повені сталися 2001 (24-30 липня), 2002 (1 вересня), 2006 (2 квітня), 2009 (18-19 липня).

За останні 15 років особливо великими і руйнівними були повені у 1997 та 2001 рр. Унаслідок повені у липні 1997 року загинуло 56 осіб, евакуйовано 140 тис. чоловік, затоплення зазнали понад 800 сільських населених пунктів та 90 міст, 690 тис. га земель [17-18]. Повинь 24-30 липня 2001 року спостерігалась у південних і східних районах Польщі [8, 15, 16]. Вийшли з берегів річки Вісла та Одра. Зазнали затоплення значні площі. У Варшаві затоплено вулиці вздовж Вісли. Із зони лиха евакуйовано понад 12 тис. осіб. Щонайменше 25 осіб загинуло. Загальна сума збитків від повені становила біля \$ 700 млн. Характеристики повеней за останні десятиріччя на річках Вісла і Одра висвітлені у роботі З. Кундзевича (Дослідницький центр екології сільського господарства і лісу Польської академії наук) [4].

Таким чином, у травні-червні 2010 року у Польщі сталася регіональна катастрофічна повинь, яка за висотою підйому рівнів води та наслідками була однією з найбільших за останні 150 років. Однією із основних причин масштабних затоплень прирічкових територій стали прориви водозахисних валів-дамб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авакян А.Б., Салтанкин В.П., Шарапов В.А. Водохранилища. – М.: Мысль, 1987. – 325 с. (Природа мира).
2. Бабинський З. Деградація дна долини Висли і проблема його відновлення в світє опыта Австрії на Дунає. – Восемнадцатое пленарное міжвузівське координаційне совєщання по проблемє ерозійних, руслових и устьєвих процесов (г. Курск, 28-30 октября 2003 г.): Доклади и краткие сообщєния. – Курск: 2003, с. 79-80.
3. Дзиковський А., Плиско Н. Судьба “королевы” // Земля и люди, 1980: Популярный геогр. ежегодник (Ред. – сост. Р.С. Митин, Е.В. Мухина). – М.: Мысль, 1980, с. 178-180.
4. Міжнародний симпозиум НАТО по проблемє екстремальних гідрологічєских явлєний // Водні ресурси, 2007. Том 34, № 3, с. 375-376.
5. Орошєние и осушєние в странах мира. Под общ. ред. Е.Е. Алексєєвского. – М.: Колос, 1974. – 527 с.
6. Ромащєнко М.І., Савчук Д.П. Водні стихії. Карпатські повєні. Статистика, причини, регулювання / За ред. М.І. Ромащєнка. – К.: Аграрна наука, 2002. – 304 с.
7. Januch Grochulski. Ochrona przed powodzią w programie kompleksowego wykorzystywania zasobów wodnych dorzeczy Wisły, Odry i innych rzek // Gospodarka wodna, 1979, nr 10-11, 313 с.
8. Бабич Д. Стихия унесла жизни 50 человек // Газєта “Факты и коментарии”, 2001, 31 июля.
9. Варшава борється з Віслою // Газєта “Голос України”, 2010, 27 травня.
10. Винуватці повенєй у Польщі – бобри і пацюки! // Газєта “Голос України”, 2010, 27 травня.
11. Ковальова В., Бородюк Н., Процишин В., Шот М. Європа під водою // Газєта “Урядовий кур’єр”, 2010, 26 травня.
12. Козловський І. Паводок у Польщі: можлива третя хвиля // Газєта “Голос України”, 2010, 16 червня.
13. Козловський І. Повінь пішла на спад // Газєта “Голос України”, 2010, 27 травня.
14. Мороз М. Польща захлинулась. Цьогорічна повінь стала найбільшою за останні 160 років // Газєта “Експрес”, 2010, 27 травня.
15. Паводок у Польщі минає, збитки – залишаються // Газєта “День”, 2001, 2 серпня.
16. Повінь у басєйні Вісли // Газєта “Голос України”, 2001, 1 серпня.
17. Потульська Н. Потоп глазами очевидца // Газєта “Всеукраїнские ведомости”, 1997, 26 июля.
18. Рушковський А. Перед стихией и канцлєры бессильны // Газєта “Киевские ведомости”, 1997, 24 июля.

Савчук Д., Бабіцька О., Котикович І., Гнатюк Р. // Водне господарство України 2010, № 4, с. 41-43

НОВІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ПАВОДКІВ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

Серія повідомлень у другій половині 2011 року про катастрофічні наслідки затоплення територій північно-східного узбережжя США унаслідок псевдотропічного шторму "Айрін", вереснева повінь на півдні Пакистану вкотре вимагають задуматись про стан справ з проблем затоплення і підтоплення територій в Україні. Нагадаємо, що у США від серпневих повеней 2011 року загинуло щонайменше 40 осіб, повені завдали шкоди будинкам, де проживає більше 3 млн. осіб, знеструмлено понад 5 млн. будинків. У Пакистані внаслідок повені постраждали 5,3 млн. людей, зруйновано понад 1 млн. будинків, загинуло більше 1000 осіб, втрачено значну частину врожаю, спалахнула загроза епідемії лихоманки денге, тифу та малярії.

В Україні один із найвразливіших повенями, паводками та затопленнями є Карпатський регіон. Цей регіон є одним із найбільш уразливих у державі щодо проявів шкідливої дії вод, зокрема повеней, паводків, затоплень і підтоплень населених пунктів та сільськогосподарських угідь, водної ерозії, перезволоження та зсувів ґрунту.

Високу повенево-паводкову активність у регіоні зумовлюють перш за все триада факторів: інтенсивні атмосферні опади, круті схили, густа мережа річок. У регіоні на протязі однієї доби може випасти 150-300 мм атмосферних опадів, що у 3-5 разів більше ніж на рівнинних територіях України. Гори займають близько 65 % території. Тут протікає понад 30 тисяч річок, які є основним осередком розвитку повеней і паводків. Перезволожені площі займають понад 1 млн. гектарів, еродовані землі – 985 тис. га (близько 30 % сільгоспугідь), глинища і галечники – 50, яри – 30 тис. гектарів. У регіоні закартовано близько 3500 зсувонебезпечних ділянок, з них 2000 давніх та 500 активних, які у вологі періоди стохастично, досі ще слабопередбачувано, то на одному, то на іншому схилі активізуються.

Унаслідок негативного прояву повеней, зсувів, водної ерозії ґрунтів та інших чинників понад 600 населених пунктів отримали спеціальний статус гірських територій, який передбачає певні пільги і преференції для населення, зокрема підвищені пенсії.

Аналіз наукової літератури, періодики та інших джерел (опрацьовано кілька тисяч газетних публікацій місцевого та центрального рівня, наукові звіти, монографії, автореферати дисертацій, статті, фото річок та паводків, відеозаписи тощо) показав, що карпатські водні стихії мають складний генезис, поліпричинний характер розвитку, значну частоту та велику шкодочинність та вимагають глибокого осмислення і науково обґрунтованих програм протипаводкового захисту.

За останні 20 років у Карпатському регіоні сталося понад 100 руйнівних повеней і паводків різної сили, від яких сумарні збитки склали близько 10 млрд. гривень, і найприкріше, загинуло більше 100 осіб. У середньому щорічно на різ-

них територіях регіону виникає 4-6 руйнівних повеней і паводків. У 2010 році упродовж двох місяців (з 10 травня до 10 липня) практично на одних і тих же територіях у Івано-Франківській області спостерігалось 3 паводки, у Чернівецькій області – 5 паводків катастрофічного характеру.

За даними проведеного моніторингу встановлено, що фактична статистика водних стихій, а відповідно і загрози, є значно вищими ніж ті, які випливають з аналізу гідрометеорологічної та гідрологічної інформації. Адже нереально поставити на кожному водному басейні та руслі річки спостережні станції та пости та зафіксувати ними усі дощі і паводки.

Очевидно, що значна частота та шкодочинність катастрофічних та руйнівних наводнень зумовлені глобальними змінами клімату, надрозрахунковими витратами та рівнями води та зростанням техногенного впливу (надмірні рубки лісу, неконтрольований вибір піщано-гравійної суміші з русел річок, прориви та руйнування водозахисних дамб і гребель, забудова заплав тощо).

Водночас природний чинник залишається досить потужним. Про це промовисто свідчить статистика водних стихій за XVI-XX століття, складена професором-істориком Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича Василем Ботушанським (газета “Буковина”, 2010, 17 серпня). Давні, так би мовити доіндустріальні повені у порівнянні із сучасними мали подібну частоту, а місцями були навіть більшими і неперевершеними досі.

Повені та паводки в Карпатах носять локальний та регіональний характер. Але найбільшим епіцентром лиха є малі річки та населені пункти у їхньому басейні. Кожне село, селище і місто регіону мають одну-дві і більше малих річок, які часом несуть більші загрози ніж великі річки. Інколи небезпечними стають навіть вулиці, якими під час інтенсивних дощів стікають поверхневі води.

Гірські річки і потічки з рівнем води у межень (безпаводковий період) горобцеві по коліна, як образно колись написав Олесь Гончар, у повінь перетворюються на дикого звіра. Їм властива велика турбулентність течії, висока кінетична енергія та транспортувальна здатність потоку. Важко піддається уяві, що швидкість підйому рівня води у річці за годину сягає майже 1 м (за добу – 1,5-3,5 м), а швидкість течії – 3-8м/с. Вода в річці піднімається буквально на очах.

Бурхливі потоки малих річок мають неабияку силу, вони зрушують з місця і легко несуть “камінці” масою у кілька тонн, руйнують усе, що зустрічається на їхньому шляху, несуть рештки деревини та різне сміття, які скупчуються перед мостами, створюють підпори води, підсилюють затоплення і загострюють перебіг повеней. До річч, лише на багатьох малих річках влаштовується кілька сотень містків, мостів, переходів та кладок. У липні 2008 року біля м. Косів на Івано-Франківщині від тиску паводкових вод річки Рибниця розсипався, як картковий будинок, капітальний кам’яний міст-красень 1965 року будівництва. Значний “внесок” у це зробили і вибір гравію з русла річки, і скупчення на опорах мосту деревини і наносів.

Населені пункти, які розташовані на берегах великих річок, мають подвійну небезпеку – як від великих, так і від малих річок. Наприклад, у селі Нижній Вербіж Коломийського району Івано-Франківської області крім однієї із головних річок Карпат річки Прут несуть повеневу загрозу три малі річки: Лючка, Сопівка та Пістинька. У місті Чернівці території затоплюють Прут, Задубрівка, Шубранець, Мошків, Клокучка та інші.

Значних затоплень також зазнають рівнинні слабостічні території, перекриті насипами доріг без водопропусків та не оснащені системами зливової каналізації і дренажу. Туди стікають поверхневі води, які не маючи виходу, формують зони затоплень.

Істотно інтенсифікують паводки і підтоплення невпорядковані ставки на малих річках. На багатьох ставках практикується підняття рівнів води для створення комфорту риби. Але такий захід шкодить людям: зменшуються протиповеневі ємкості, під час повеней проривають греблі, формуються руйнівні повеневі хвилі та підтоплюються оселі. Багато ставків постаріли, замулились, їхні водопропускні споруди не готові до пропуску паводків.

У повеневі та постповеневі періоди істотно загострюється санітарно-епідемічна ситуація, забруднюються верхні підземні горизонти води та криниці, затоплюються каламутною водою території водозаборів питної води, які часто розташовані на заплавах водонасичених територіях.

Специфіка та складні природно-господарські умови гірських районів, їхня висока заселеність та особлива туристично-рекреаційна цінність, невідворотність, значна частота та велика шкодочинність водних стихій вимагають приділяти Карпатському регіону підвищену увагу.

Важливу роль для розв'язання складних і соціально важливих водних проблем регіону відіграють державні цільові програми, зокрема комплексного протипаводкового захисту в басейні річки Тиси у Закарпатській області на 2002-2006 роки та прогноз до 2015 року (постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2001 року № 1388) та в басейнах річок Дністра, Пруту та Сирету (постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2008 року № 1151).

Розроблені програми передбачають створення цілісного (єдиного) надійного багатофункціонального протиповенево-протипаводкового захисту територій, який враховує особливості регіону і включає комплекс інженерно-технічних, гідротехнічних, агролісомеліоративних та організаційно-структурних заходів.

Розвиток протиповенево-паводкового комплексу за цими програмами здійснюється на основі аналізу паводко-повеневих ситуацій, особливо катастрофічної 2008 року, результатів обстеження стану водних об'єктів і гідротехнічних споруд у посткритичні періоди, урахування вітчизняного та світового досвіду, використання басейнового принципу та інтегрованого управління водними ресурсами, впровадження новітніх досягнень у галузі регулювання паводків та повеней.

На нашу думку, необхідно кардинально змінити стратегію протипаводкового захисту і внести корективи в існуючі державні програми. Паводки 2010 року

виразно засвідчили нагальність ретельного впорядкування, регулювання, гідротехнічного оснащення малих річок та їхніх басейнів. Першочергова меліорація малих річок дасть змогу зменшити наслідки паводків та захистити населені пункти, а відповідно і полегшити регулювання стоку на більших річках.

Державна програма комплексного захисту грудня 2008 року, не зважаючи на солідне наукове обґрунтування, основну увагу зосереджує на головних річках Карпат, яких у регіоні налічується близько 40. Ця програма надто затратна – 31,5 млрд. гривень. Очевидно її чекає доля минулих програм, які у нинішніх соціально-економічних умовах не могли фінансуватись у повному обсязі. При її реалізації виникне комплекс проблем зі створення та експлуатації передбачених програмою кількох десятків гірських водосховищ та рівнинних заплавної акумуляційних ємкостей, так званих польдерів, які вимагають вільних земель, які у регіоні на вагу золота. Після їх створення збільшиться загроза прориву дамб та гребель. Запасні ємкості також потрібні сусіднім державам і будувати їх очевидно необхідно у складчину, що також не передбачено програмами.

Аналогічна картина і з сучасними автоматизованими вимірювально-інформаційними системами спостережень АВІС “Тиса” та АВІС “Прикарпаття”, на які покладають великі надії розробники і реалізатори програм. Сьогодні вже звучать переможні реляції типу “від паводку захищатиме комп’ютерна система”. Але насправді ці системи не регулюють паводки. Вони необхідні для вивчення умов формування погоди і паводків, складання прогнозів та оповіщення населення про небезпеку. Але добре відомо, що катастрофічні паводки залишаються непередбачуваними сучасною наукою і практикою. Водночас населення регіону без особливих попереджень добре знає про небезпеку паводків у дощовий період. Нині наші гідрометеорологи за даними спостережень на метеостанціях практично безпомилково попереджають про ймовірність сильних та дуже сильних дощів, а нові системи є практично експериментальними і ще не достатньо узгоджені із гідрометеорологічними службами.

Аналіз світового досвіду показує, що жодній країні, навіть найбільш високорозвиненій, які крім АВІС мають засоби космічного моніторингу та гідродинамічні моделі, не вдалося захиститись від водних стихій у повній мірі. Лише згадаємо катастрофічні наводнення за останні 10 років у США, країнах Західної Європи, Китаї, Мексиці, Бразилії ... Мудре східне прислів’я говорить, що указом мишей не вигнати, потрібні пастки-мишоловки. Щось подібне можна сказати і про АВІС, хоча, підкреслимо, вони також дуже потрібні у регіоні.

На малих річках необхідно зконцентрувати увагу на розчищенні русла від сміття і наносів, кріпленні берегів, впорядкуванні ставків, посиленні регулювання стоку, відведенні поверхневого стоку та дренажу підземних вод на слабостічних та безстічних територіях, безпечному пропуску паводків.

При розчищенні русел та кріпленні берегів необхідно створювати умови для безперешкодного пропуску паводків, як це робиться у гірських країнах Захід-

ної Європи за рахунок влаштування більш широких мостів та коридорів, вертикальних залізобетонних та кам'яних кріплень берегів, які не зменшують руслові ємкості. Важливо, що ці роботи можна виконувати і вже в багатьох випадках виконуються за кошти місцевого бюджету та власників садиб.

Необхідно використати наявний великий досвід створення надійних річкових і водозахисних споруд, які тривалий час витримують звичайні та катастрофічні повені і паводки. До цих споруд відносяться мости, перепади, звичайні та лісо-сплавні гатки, берегові кріплення (по місцевому – “кашиці”), які побудовані господарським способом та народним методом з використанням місцевих матеріалів – дерева, каменя і гравію (по місцевому – шутру) та досвіду самобутніх майстрів.

У регіоні є багато прикладів високонадійних річкових протипаводкових гідротехнічних споруд, берегокріплень та мостів, зокрема:

- гідротехнічні споруди вздовж залізниці на відтинку Яремча-Ворохта-Рахів часів Австро-Угорщини з терміном експлуатації понад 100 років, (Галичина, 2010, 22 липня, № 29. Михайло Вишиванюк);

- кам'яний арковий залізничний міст на р. Прут у Ворохті, введений в експлуатацію у 1884 році (Експрес, 2003, 8-15 травня, № 67. Оксана Пахолко) ;

- залізобетонна гребля гідровузла Теребле-Ріцької ГЕС 1950-1955 років будівництва (Урядовий кур'єр, 2010, 26 серпня, № 156. Данило Кулиняк);

- залізобетонні кріплення на річці Чорний Черемош у районі с. Верховина (Галичина, 2009, 21 липня. Дмитро Пилатюк);

- залізобетонний автомобільний міст на пальових опорах через р. Черемош на відтинку дороги Вижниця – Кути, збудований у 1970 р. за проектом “Київсоюздорпроект” (Газета по-киевски, 2008, 2 августа № 174);

- земляна гребля із залізобетонним шахтним водоскидом на протипаводковому ставку на р. Мошків, який забезпечує захист м. Чернівці упродовж 35 років (Погляд, 2010, 26 серпня, № 34. Анна Гаргала). Автор статті Савчук Д.П. є розробником даної конструкції і проекту ставка.

Довготривалій експлуатації та стійкості зазначених захисних споруд сприяло будівництво їх спеціалізованими будівельними організаціями із залученням місцевого населення.

При розв'язанні повенево-паводкових проблем регіону доцільно передбачити використання гідроенергетичного потенціалу річок, який досі мало використовується. На малих карпатських річках доцільно розгорнути будівництво ГЕС, які одночасно захищають від паводків та виробляють екологічно чисту електроенергію. У Європі в межах карпатської та альпійської гірських систем створено десятки тисяч гідроенергетичних об'єктів, у Польщі вже створено і функціонує понад 650 малих ГЕС, у Румунії – 250, з них багато висотою до 100-160 м. У нас – на пальцях порахувати : Теребля-Ріцька, Оноківська, Білинська на річках басейну Тиси на Закарпатті, Завадівська – на р. Стрий на Львівщині, Снятинська – на р. Прут, Верховинська на р. Черемош Івано-Франківської області, Яблонецька – на р. Путила у Чернівецькій області.

Заслугує на увагу ряд нових напрямків та елементів захисту, зокрема:

- реконструкція водозахисних дамб з наданням їм функції автомобільних доріг;

- впорядкування існуючої та розвиток системи ставків і водосховищ на малих річках на основі створення великих порожніх протиповеневих ємкостей;

- реконструкція та розвиток меліоративних (осушувальних) систем для поліпшення умов пропуску та регулювання повеней та паводків, своєчасного осушення та збільшення водоакumuлюючої здатності ґрунтів територій;

- створення запасних ємкостей води для забезпечення населення у періоди затоплення, модернізації систем водопостачання, каналізації та очисних споруд на паводко- та повеневоуразливих територіях.

Доцільно розробити детальні схеми комплексного використання водних ресурсів та протиповенево-паводкового захисту для усіх найважливіших річок Карпат, а найголовніше для малих річок, які протікають через населені пункти. Загальна кількість таких схем може становити декілька сотень, а кількість протиповенево-паводкових ставків з порожніми ємкостями – 2-3 тисячі, на більшості з яких можна передбачити малі ГЕС.

Особлива увага повинна бути приділена на недопущенні переповнення та прориву шламосхвищ та відстійників промислових об'єктів та розвитку екологічних катастроф у районах Калуша, Стебника, Нового Розділу, Солотвина, Мужієва та інших населених пунктів.

На часі добудова гідровузла Стрийського водосховища, яке одночасно виконуватиме водозахисні функції та служитиме джерелом водопостачання м. Львів та інших населених пунктів Львівської області.

Низка водогосподарських та інших об'єктів (малі ГЕС, лісосплавні гатки, млини, водозабори, вузькоколійки тощо) мають високу інвестиційну привабливість у частині розвитку відновлювальних джерел енергії та туристично-рекреаційної сфери.

Необхідно удосконалити та розробити нові законодавчі та нормативно-методичні документи, зокрема:

- закони про статус гірських сіл (зміни), про безпеку гідротехнічних споруд, про страхування приватного майна та сільгоспугідь від затоплень, руйнувань високими водами та зсувів;

- правила експлуатації гірських річок, Дністровського та інших водосховищ, проведення робіт на водних об'єктах (забір руслоутворюючого алювію, ставкового сапропелю, зарибнення, впорядкування ставків тощо);

- положення про паспортизацію річок; облік пошкоджень і руйнувань гідротехнічних споруд унаслідок повеней, паводків, підтоплень та зсувів;

- положення про ліцензії на будівельні роботи з ліквідації наслідків повеней, паводків, зсувів та залучення на них місцевих будівельних організацій та мешканців та ін.

Для посилення впливу працівників водогосподарської галузі на створення водозахисного комплексу, раціональне використання водних об'єктів, здійснення інспекційних функцій та підвищення престижу водогосподарської професії доцільно надати статус державних службовців відповідальним працівникам територіальних облводгоспів та басейнових управлінь та забезпечити їх спеціальною формою одягу, як це має місце у лісовій галузі. Тоді буде видно хто відповідає за воду – одного із найцінніших ресурсів на планеті.

Важливо посилити роль наукових досліджень. Вчені і практики повинні “полювати” за повенями та паводками, вивчати їх перебіг сучасними засобами спостережень безпосередньо на місцях, на власні очі бачити світові арсенали захисту. Важливе значення матиме поглиблене вивчення генезису повеней та паводків та урізноманітнення захисних заходів. Слід відмітити, що останнім часом істотно активізувались наукові дослідження. Опубліковано багато наукових та науково-популярних праць, поміж яких слід виділити книгу про річку Лімницю фахівців Київського національного університету імені Тараса Шевченка під керівництвом професора Олександра Ободовського та зініційовану Івано-Франківською державною адміністрацією книгу “Повінь” про перебіг та наслідки катастрофічного паводку у липні 2008 року. Необхідно широко залучити доробок учених Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, зокрема відкриття щодо прогнозування зсувів та просідання ґрунтів. На часі створення спеціальних стаціонарних та лабораторії. Щодо останніх, слід відмітити, що свого часу у США була створена фізична модель річки Міссісіпі. В Італії нині діє модель розвитку затоплень Венеції.

Варто створити при Держводагенстві басейнові аналітично-координаційні центри що дозволить завершити реорганізацію водогосподарської галузі за басейновим принципом.

Таким чином, аналіз повенево-паводкових ситуацій 1991-2011 років та накопиченого досвіду засвідчив високу уразливість Карпатського регіону та необхідність підвищення рівня захищеності територій, стійкості водозахисних дамб і берегоукріплень та інших гідротехнічних споруд, регулювання стоку річок за допомогою ставків, водосховищ, акумуляційних ємкостей на заплавах (польдерів), відновлення та розвитку малих ГЕС, систем поверхневого водовідведення, дренажу, водопостачання та каналізації з використанням сучасних досягнень науки і техніки.

Створення надійного протиповеневого та протипаводкового комплексу в Карпатському регіоні на новій основі забезпечать мінімізацію збитків від повеней, паводків, зсувів та інших проявів шкідливої дії вод та істотно підвищить рівень безпеки життєдіяльності населення регіону.

Савчук Д. Особливості повеней, паводків та захисту від них у Карпатському регіоні // Водне господарство України, 2010, № 5, с. 46-49.

Фото Миколи Савчука, Дмитра Савчука

Рис. 1 – Фрагменти паводків на р. Черемош у районі м. Вижниця

Рис. 2 – Дерев'яні мости та підпірні стінки – берегоукріплення, так звані “кашиці”. Фото О. Клименка (Голос України, 2010, 24 липня, № 136)

Рис. 3 – Габіони – берегоукріплення на р. Великий Рожен
(ліва притока р. Черемош)

Рис. 4 – Залізобетонні берегові кріплення – підпірні стінки на р. Опір після повені 23-28 липня 2008 р.

Рис. 5 – Залізобетонне берегове кріплення – підпірна стінка з тривалим терміном експлуатації (40 років) на малій гірській річці Потік – лівій притоці р. Черемош у с. Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області

Рис. 6 – Залізобетонні берегові кріплення – підпірні стінки з тривалим терміном експлуатації у районі мостів на малих гірських річках Потік і Виженка – притоках р. Черемош

Рис. 7 – Залізобетонні кріплення на правому березі р. Черемош у районі с. Хорови Путильського району Чернівецької області

Рис. 8 – Спеціальний саморегулюючий протипаводковий став з великими порожніми ємкостями у районі м. Чернівці

Рис. 9 – Фрагмент зсуву у с. Черногузи Вижницького району Чернівецької області, унаслідок якого у липні 2008 р. зазнали руйнування 21 житловий будинок

Рис. 10 – Новий житловий масив, побудований для жителів с. Черногузи Вижицького району Чернівецької області, які потерпіли унаслідок катастрофічного зсуву у липні 2008 р.

Рис. 11 – Зсув у с. Хорови Путильського району
Чернівецької області у липні 2010 р.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

Наукова та науково-популярна література

1. Арсенич П., Пелипейко І. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини. – Косів: Писаний Камінь, 2002. – 280 с.
2. Бабов К.Д., Гузак Л.І., Дмитрієва Г.О. та ін. Національний природний парк “Вижницький”. Природа та лікувально-рекреаційні ресурси // За ред. К.Д. Бабова, О.М. Нікіпелової, М.П. Колотила, В.І. Стратія. – Чернівці – Вижиця: Черемош, 2012. – 128 с.
3. Байрак Я.М., Матола Д.Е. Музей леса и сплава: Путеводитель. – Ужгород: Карпати, 1987. – 44 с.
4. Бедей М.І. Близниці – Драгобрат (флора, рослинність, охорона). – Ужгород: Ліра, 2006. – 108 с.
5. Буджак М. Чільце. – Івано-Франківськ: “Місто НВ”, 2007.
6. Василевський Г.А. Водні багатства Карпат // за ред. К.С. Гавриленко. – Ужгород: Карпати, 1973. – 184 с.
7. Войтович В.М. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
8. Георгиева В. Великий труженик слова // Дошкольное воспитание, 1976, № 12, с. 56-64.
9. Герман К.Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: фонетика, фонологія. – Чернівці: Видавнича спілка “Час”, 1995. – 410 с.
10. Грибов В.А. Синевирское озеро : Путеводитель. – Ужгород: Карпати, 1987. – 34 с.
11. Грушевський М. Ілюстрована історія України з додатками та доповненнями // Укладачі Й.Й. Трояк, В.Ф. Верстюк. Переклад з рос. К.Ф. Саливон. – Донецьк: ТОВ “ВКФ “БАО”, 2010. – 736 с.
12. Гуцульська говірка – українською, польською, російською // Авт. ідеї І.М. Зеленчук, Т.П. Кононенко. – К.: НДІУ, 2007. – 114 с.
13. Гуцульські говірки. Лінгвіністичні та етнолінгвістичні дослідження // Ред. Колегія: Я. Закревська (відп. ред.), П. Гриценко, Л. Коць-Григорчук та ін. Передмова П. Гриценка. Національна академія наук України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів: 2000. – 367 с.
14. Гуцульщина. Перлина Українських Карпат. Альбом // Тексти: Р. Бобринський, Д. Ткачук, М. Луців, Є. Сороханюк, Д. Сороханюк. Ред.. У. Старосольська. – Філадельфія: Українське гуцульське товариство “Черемош”, 1998. – 500 с.
15. Енциклопедія українознавства. Репринтне відтворення видання 1955-1984 років // Гол. ред. В. Кубійович. В 10-ти томах. – Львів : 1993. – Т. 1. – 400 с.
16. Зерова М.Я., Вассер С.П. Їстівні та отруйні гриби карпатських лісів. – Ужгород: Вид-во “Карпати”, 1972. – 128 с.
17. Карпати. Косівський район. 1 : 50000. – Київ: Картографія, 2006. (Карта).
18. Карпенко Ю.А. Топонімія Буковини. – Київ : Наук. думка, 1973. – 238 с.

19. Кротовская Я.А., Гольдберг Б.Н. Учебник польского языка. Изд. 2-е, доп. Учебник для филол. фак. ун-тов и ин-тов иностр. яз. – М.: “Высш. школа”, 1974. – 392 с.
20. Культура і побут населення України: Навч. посібник // В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх, В.Ф. Горленко та ін. – К.: Либідь, 1991. – 232 с.
21. Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат. – Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. – 288 с.
22. Латинська мова: Навч. посібник // А.Г. Ступінська, С.Я. Шарипкін, М.Й. Врублевська та ін.; за ред. А.Г. Ступінської. – К.: Вища шк., 1993. – 255 с.
23. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). – Івано-Франківськ: “Нова Зоря”, 2008. – 327 с.
24. Національний атлас України. – К.: ДНВП “Картографія”, 2007. – 440с.
25. Нестерук Ю. Рослинний світ Українських Карпат: Чорногора. Екологічні мандрівки. – Львів: БАК, 2003. – 520 с.
26. Пелипейко І.А. Косів-Верховина. Путівник. – Ужгород: Карпати, 1972. – 48 с.
27. Пісні Прикарпаття у записах Петра Сверида // Передмова М. Васильчика. Ред. нотного матеріалу І. Миколайчик. – Коломия: Вік, 2011. – 528 с.
28. Покуття. Історико-етнографічний нарис // Автор ідеї та керівник авт. колективу В. Марчук; керівник проекту П. Мелень; гол. ред. А. Королько. – Львів : Манускрипт, 2010. – 456 с.
29. Прибега Л.В. Дерев'яні храми Українських Карпат. – К.: Техніка, 2007. – 168 с.
30. Ревуцький О.М. Путила: Путівник укр. і рос. мовами. – Ужгород: Карпати, 1979. – 64 с.
31. Ромащенко М.І., Савчук Д.П. Водні стихії. Карпатські повені. Статистика, причини, регулювання // За ред. М.І. Ромащенка. – Київ: Аграрна наука, 2002. – 383 с.
32. Семчинський С.В. Румунська мова: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Чернівці: Вид. дім “Букрек”, 2007. – 248 с.
33. Смик Г.К., Грабовський В.Б., Балашов Л.С., Бортняк М.М. Живі смарагди України: Оповіді про рослин. – К.: Молодь, 1990. – 224 с.
34. Соломченко О.Г. Писанки Українських Карпат. – Ужгород: Карпати, 2004. – 238 с.
35. Соломченко О.Г. Сучасні художні промисли Прикарпаття. – К.: Знання, 1979. – 32 с.
36. Сухомозський М.М., Аврамчук М.П. Україна у світі: Енцикл. довід. – К.: МАУП, 2006. – 872 с.
37. Хаггет П. География: синтез современных знаний: Пер. с англ. Под ред. В.М. Гофмана, Г.М. Игнатьева, А.Р. Серебрянного. – М.: Прогресс, 1979. – 685 с.
38. Чак Є.Д. Таємниці слова: Наук.-худож. кн.: Для серед. шк. віку. – 4-те вид., допов. – К.: Веселка, 1991. – 231 с.
39. Чев'юк Ф., Захарчук В. Буковина і буковинці (Про історію краю і життя людей) // Передмова М. Матіос. – Львів : Світ, 2008. – 200 с.

40. Чернівці : Історія і сучасність (Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто). [Кол. монографія] В.М. Ботушанський, С.В. Біленкова, О.В. Добржанський та ін. За заг ред. В.М. Ботушанського. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 586 с.
41. Шубин І. Скелі Довбуша. Бубнище (Використано дослідження В. Грабовецького і Г. Бурнашова). – Львів: АРТЕКС, 2011. – 33 с.
42. Шухевич В. Гуцульщина: у п'яти томах. – Львів: 3 друкарні наукового товариства ім. Шевченка; з “Загальної друкарні” (п'ята часть). – 1901: т. 1, Перша часть, 145 с., т. 1, Друга часть, 318 с.; 1902: Третя часть, 255 с.; 1904: Четверта часть, 271 с.; 1908: П'ята часть, 299 с.

Словники

43. Габорак М.М. Гідронімія Івано-Франківщини: Етимологічний словник-довідник. Видання друге, доп., переробл., уточ. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 564 с.
44. Ганич Д.И.. Олейник И.С. Русско-украинский и украинско-русский словарь. – Киев: Издательство политической литературы Украины /Политиздат Украины), 1990. – 560 с.
45. Грицюк М.А. Словник українських говорів Закарпатської області (Т. I-IV).
46. Гуцульські говірки. Короткий словник // Відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
47. Гуцульсько-український, українсько-гуцульський словник географічних термінів. Посібник керівника Карпатської комплексної загальногеографічної практики. Видання 2-е, доп. // Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – Київ: Видавництво геогр. літ-ри “Обрій”, 2005. – 11 с.
48. Немецко-русский политехнический словарь. 110000 терминов. Составители: Г.М. Бердышев, Л.И. Барон, Н.Ф. Брызгалин и др. Подготовлено при ред. участии изд-ва “Техника”, Берлин. – М.: Изд-во “Русский язык”, 1979. – 863 с.
49. Немецко-русский словарь. 20000 слов. Изд-во 29-е, стереотип. Составители: Н.В. Глен-Шестакова, В.Б. Линдер, А.О. Орлова, И.В. Рахманов. – М.: Изд-во “Русский язык”, 1978. – 528 с.
50. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х частинах. – Київ: 1984.
51. Російсько-український словник. 80000 слів. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. Гол. ред. М.Я. Калинович. Чл. редколегії Л.А. Булаховський, М.Т. Рильський. – М.: ОГІЗ. Держ. вид-во іншомовних і національних словників, 1948. – 799 с.
52. Словарець // В. Шухевич. У кн. : Гуцульщина, т.V. П'ята часть. – Львів: Загальна друкарня, 1908, с. 280-296.
53. Словник буковинських говірок // За заг. ред. Н.В. Гуйванюк; редактори Н.В. Гуйванюк та К.М. Лук'янюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
54. Словник-довідник вживання літери Г. – Львів : Шлях перемоги, 1993. – 16 с.

55. Словник іншомовних слів // За ред. О.С. Мельничука. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1974. – 776 с.
56. Словничок львівської гвари (Листівка). – Львів, 2008.
57. Степчук С. Закарпаття – сплануй і подорожуй: путівник // С. Степанчук. – К.: ДНВП “Картографія”, 2011. – 296 с. (Русинсько-український словник, с. 264-265).
58. Стефюк О. Абетка маленького гуцулятка // Видавець М. Палійчук. – К.: АННА – Т, 2012. – 77 с.
59. Стыпула Рышард, Ковалева Г.В. Польско-русский словарь. Около 35000 слов. – М.: Изд-во “Русский язык”; Варшава: “Ведза Повшехна”, 1975. – 840 с.
60. Тлумачний словник сучасної української мови // Укладачі Л.П. Коврига, Т.В. Ковальова, В.Д. Пономаренко. // За ред. В.С. Калашника. – Харків: Белкар-книга, 2005. – 800 с.
61. Тлумачний словничок гуцульських говірок Верховинського району Івано-Франківської області // Упоряд. Гречук Г.М. – К.: Бланк-Прес, 2012. – 224 с. (Програма Миколи Палійчука “Гуцульська Україна”.
62. Учебный немецко-русский и русско-немецкий словарь // Сост. С.Г. Катаева, Н.А. Яркіна и Т.Б. Постнова. – М.: Просвещение, 1992. – 431 с.
63. Шпак Д. Тлумачний словник топонімів села Старі Кути. – Львів: 1998. – 160 с.

Художня література

64. Басараб В.С. Осідлані гори. Повість у новелах. – Ужгород: Карпати, 1977. – 187 с.
65. Близнюк М. Окрилені гори. – Чернівці: Буковина, 1991. – 95 с.
66. Близнюк С.Г., Сухан Ю.В. Операція “Теребля”. Очерки. – 2-е изд. – Ужгород: Карпати, 1978. – 304 с.
67. Білик І.І. Меч Арея: Роман [Вступ. Слово О. Апанасович]. – 2-ге вид. – К.: Веселка, 2004. – 432 с.
68. Гавучак Я. Дідова сопілка. Поезії. – Косів: Писаний Камінь, 1995. – 64 с.
69. Гавучак Я.Д. Карпатські легенди. – Снятин: Альманах “Покуття”, 1995. – 96 с.
70. Герман Г.М. Червона Атлантида // Ганна Герман; передм. Б. Олійника. – К.: Довіра, 2011. – 303 с.
71. Гнатюк В.М. Казки Закарпаття // Упоряд. І.П. Хланти. – Ужгород: Карпати, 2001. – 382 с.
72. Гоян Я. Таємниця Лесикової скрипки. – Київ: Веселка, 1992. – 119 с.
73. Дем’ян Л.В. Де гори Карпати. Оповідання. Повісті // Упоряд., передм. і прим. В.С. Попа. – Київ: Дніпро, 1985. – 437 с.
74. Дикусаров В.Г. Сорок зоряних, радянських. – Ужгород: Карпати, 1980. – 232 с.
75. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – 456 с.

76. Зеленюк Я. “Гуцульська піраміда” на Попівані // Гуцульський календар, 2011, вип. 16, с. 62-66.
77. Іллеш Б. Карпатська рапсодія: Роман, оповідання // Пер. з угор. – Ужгород: Карпати, 1987. – 566 с.
78. Ковалюк Л. Старокутські етюди. – Львів: Діалог, 1996. – 141 с.
79. Кобилянська О. Обігривай, сонце ... Збірка малої прози: укр. та нім. мовами // Ольга Кобилянська; упорядкув., вступ, ст. та прим. Я.Б. Мельничук; пер. нім. Н.П. Щербань. – Чернівці: Букрек, 2011. – 400 с.
80. Кольберг О. Казки Покуття / Упоряд., підгот. текстів, вступ. ст., приміт. та слов. І.В. Хант; Худож. – оформл. Е.Ф. Медвецька. – Ужгород: Карпати, 1990. – 327 с.
81. Клим Л. Буркутська романса // Гуцульський календар, 2011, вип. 16, с. 34-36.
82. Лепкий Б.С. Твори в двох томах – Київ: Дніпро, 1991. – Т. 1. – Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. – 862 с. ; т.2: Повість. Спогади. Виступи // Упоряд. та автор приміт. М.М. Ільницький. – 719 с.
83. Лицарі волі. Книга перша. – К.: Товариство “Знання України”, 1992. – 240 с.
84. Маковей О.С. Вибрані твори. – Київ: Дніпро, 1979. – 261 с.
85. Матіос М. Вибране // Передмова І. Набитовича. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2010. – 424 с.
86. Мідянка П.М. Марамороський розлом. Поезії. – Ужгород: Карпати, 2011. – 216 с.
87. Назарук О. Роксоляна: Іст. повість з 16-го ст. – К.: Дніпро, 1992. – 271 с.
88. Німець О. Кути. Сторінки з історії містечка. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 78 с.
89. Німець О.Л. Кути та околиці у фотодокументах. – Косів: Писаний Камінь, 2008. – 95 с.
90. Образки з життя. Оповідання, новели, нариси // Укладання, підготовка текстів, передмова, примітки та словник Є.К. Нахлика. – Львів: Каменяр, 1989. – 398 с.
91. Парандовський Я. Алхімія слова // Пер. з пол. Ю. Попсуєнко. – К.: Дніпро, 1991. – 374 с.
92. Петефи Ш. Лирика // Пер. с венг. – М.: Художественная литература, 1973. – 192 с.
93. Пуздровський Є.П. Новели. Оповідання. Спомини. Про життя населення Західної України в 30-х – 50-х роках ХХ століття. – Сімферополь: Н. Оріанда, 2009. – 304 с.
94. Пушик С. Дараби плывуть у легенду. – Київ: Радянський письменник, 1990. – 334 с.
95. Скуратівський В.Т. Посвіт: Художні оповіді, новели. – Київ: Молодь, 1988. – 176 с.
96. Сливинський О.М. Плач флюяри. Роман. – Київ: Радянський письменник, 1988. – 342 с.
97. Українські народні казки: Казки Гуцульщини: в 3-х кн. // Запис., упорядк. і літ. опрац. М. Зінчук. – Львів: Світ, 2003, 2004, 2008. — 384 с. – кн. 1, 312 с. – кн. 2, 328 с. – кн. 3.
98. Холопов Г.К. Путешествие в Буркут. – Л.: Советский писатель. Ленинградское отделение, 1979. – 287 с.
99. Хоткевич Г.М. Избранное // Вступ. Стаття Вл. Россельса. Пер. с укр. – М.: Изд-во “Художественная литература”, 1969. – 638 с.

100. Хоткевич Г. Твори в двох томах. – Київ: Дніпро, 1966. – 535 с. – Т. 1. – 603 с. – Т. 2.
101. Чеховський І.Г. Прогулянка Чернівцями та Буковиною. Історія, перлини архітектури, замські прогулянки, поради туристові. – Київ: Балтія-друк, 2007. – 268 с.
102. Шкурган В. Ади жию // Василь Шкурган. – Чернівці: Букрек, 2011. – 136 с.
103. Шкурган В. Кілько того світа: поезії та новели // Ред. В. Герасим'юк. Передмова В.Герасим'юка. – Косів: 2008. – 240 с.
104. Федькович Ю. Твори. В 2-х т.: Т. 1. Поезія, ч. 1. : Лірика, ч. 2. : Ліро-епічні та епічні твори; Т. 2. Проза. Повісті та оповідання. – Чернівці: Буковина, 2004, 2009, 2010. – 271, 263, 303 с.

Публікації в газетах та журналах

105. Агатій І. Де Бориня круто в'ється // Газета "Буковина", 2010, 17 вересня, № 73.
106. Агатій І. Юрнюк – той, що з гір // Газета "Буковина", 2010, 15 червня.
107. Андрусечко Н. Друге народження "білого слона" // Газета "Голос України", 2002, 11 грудня.
108. Андрусечко Н. У тисовий гай до Княздвору // Газета "Голос України", 2003, 31 травня.
109. Андрухович Ю. Майже на Місяці // Карпати, 2004, № 1, с. 60-63.
110. Арсенич П. Світ слова Миколи Лесюка // Газета "Галичина", 2010, 25 лютого, № 28-29.
111. Бабенко В. Гуцули – рідні діти України // Газета "Урядовий кур'єр", 2005, 8 грудня, № 234.
112. Бабух В. Полонинське причадалля // Газета "Голос України", 2002, 20 вересня, № 172.
113. Балацький В. Фестиваль сиру на Закарпатті // Газета "Буковинське віче", 2004, 23 липня, № 56.
114. Бедзір В. Борнуш Балог – покірний слуга землі // Газета "Урядовий кур'єр", 2010, 21 грудня, № 239.
115. Бедзір В. Кому бринзя до смаку ? // Газета "Урядовий кур'єр", 2010, 15 вересня, № 170.
116. Бедзір В. Лопухів румунською – "брустуре" // Газета "Урядовий кур'єр", 2011, 8 квітня.
117. Бедзір В. Перлина в бокалі // Газета "Урядовий кур'єр", 2010, 23 листопада, № 219.
118. У Малій Доброні славлять перець // Газета "Урядовий кур'єр", 2011, 16 вересня, № 170.
119. Безручко І. Бринза по-кельменецьки // Газета "Голос України", 2011, 4 листопада, № 207.

120. Білоголова О. Як це робиться на Гуцулії // Газета “Голос України”, 2011, 14 січня, № 6.
121. Бойко А. Лайлива грамота від доктора філологічних наук // Газета “Голос України”, 2008, 12 березня.
122. Будна Н. Цимбали – це реліквія, на них грали мій дід і батько // Газета “Молодий буковинець”, 2011, 27 січня.
123. Бурбан В. В полоні вічної краси // Газета “Урядовий кур’єр”, 1996, 2 жовтня.
124. Василюк В. Музыка лийнй // Газета “Правда”, 1983, 7 марта.
125. Василюк В. Песня не знаєт границ // Газета “Правда”, 1976, 8 октябрю.
126. Власенко В. Циганське щастя // Газета “Урядовий кур’єр”, 2011, 18 жовтня, № 192.
127. Власюк К. “Я не могла повірити, що у нього рак”. Перша дружина Назарія Яремчука розповіла “Експресу...” // Газета “Експрес”, 2011, 24 листопада.
128. Вегеш М. “Наш край назавжди залишиться українським!” // Наука і суспільство, 1991, № 12, с. 26-29.
129. Вінтоняк Б. Дерев’яні фортеці у горах // Карпати, 2004, № 1, с. 36-37.
130. Волошина В. Роксолана: велична та історична ... // Газета “Голос України”, 2012, 30 листопада, № 228.
131. Гаврилишин І. Скільки “лопухів” у Лопухові // Газета “Аргумент-газета”, 2004, 10 березня, № 10 (121).
132. Гаврилів Б. Іван Вагилевич і Прикарпаття // Газета “Галичина”, 2011, 3 вересня, № 130.
133. Гаврилів Б. Роксолана таки має документальний портрет // Газета “Галичина”, 2004, 28 вересня, № 131.
134. Гаврилюк М. Гибель “Білого Слона” // Газета “Репортер”, 2007, 13 грудня, № 50.
135. Гавришків У. Лікар ромів із Міжгір’я // Газета “Сільські вісті”, 2011, 3 листопада.
136. Гав’юк Ю. Вірування на Гуцульщині та погляд в історію // Гуцульський календар, 2011, вип. 16, с. 77-78.
137. Галушак М. Четвертий із “Руської трійці” // Газета “Україна молода”, 2011, 7 грудня.
138. Герман К. Свято української писемності // Газета “Буковина”, 2007, 9 листопада, № 86.
139. Гладий Р. В краю Черемошу, який то криво, то рівно пливе поміж горами // Газета “Галичина”, 2003, 7 серпня.
140. Гладий Р. Там, де усміхається Чорногора ... // Газета “Галичина”, 2003, 31 липня.
141. Глібчук В. Де з’явилась Божа Матір // Газета “Гуцульський край”, 2005, 10 грудня, № 50.
142. Глібчук В. Старі Кути: легендарне минуле і цікаве сьогодення // Газета “Гуцульський край”, 2011, 29 липня, № 30.

143. Гончарук І. Щоб не залишились ведмеді лише у Музеї ведмедя ... // Газета "Високий замок", 2011, 17-23 листопада.
144. Городенко М. Вартові Косова // Газета "Галичина", 1999, 4 листопада.
145. Городенко М. Тризуб – загадка віків і народів // Газета "Галичина", 1998, 20 січня.
146. Гродецька В. Тут продаються українці // Газета "Експрес", 2012, 2-9 лютого.
147. Гудзоватий І. А собі дримбу куплю // Газета "Голос України", 2002, 2 серпня, № 139.
148. Гудзоватий І. Підкова на щастя // Газета "Голос України", 2006, 23 серпня, № 156.
149. Гудзоватий І. Чабанському роду не буде переводу // Газета "Голос України", 2007, 13 червня, № 102.
150. Гуцуляк Т., Черкез І., Федунівич-Швед О. Людина, закона в красу слів // Газета "Буковина", 2012, 3 серпня.
151. Давиденко В. Гуцульську вишиванку впізнають у Гімалаях (інтерв'ю В. Козара) // Газета "Урядовий кур'єр", 2009, 30 січня, № 18.
152. Данилюк А. На Королівські водоспади у Гільче приїздять люди, щоб набратись земної і космічної енергії // Газета "Доба", 2008, 26 червня, ч. 25.
153. Деметр Г. Мы цыгане ... // Газета "Правда", 1990, 26 июля, № 207.
154. Деметр Г., Деметр Н. "Природы бедные сыны?" // Газета "Правда", 1989, 15 июля.
155. Десятерик Д. Келія сонця // Газета "День", 2010, 20-21 серпня, № 149-150.
156. Дзюба І. Животворна сила мови // Газета "Урядовий кур'єр", 2007, 1 березня, № 39.
157. Дзюба І. Сучасна мовна ситуація в Україні // Газета "Урядовий кур'єр", 2000, 20 квітня, № 73.
158. Дмитрів І. Рахівські бринзові фестини // Газета "Україна і час", 2003, 3 липня, № 27 (54).
159. Дмитрів І. "Білий Слон" відзначив сумні іменини // Газета "Захід", 2003, 11 грудня, № 50 (273).
160. Доротич М. Гігантська ялинка з Рахова прикрасить Ватикан // Газета "Високий замок", 2011, 17-23 листопада.
161. Драбчук І. Звідки взялися гуцули? // Газета if.ua, 2005, 28 липня, № 17.
162. Друженко В. Шалена гра шалених сил // Газета "Голос України", 2003, 14 січня, № 6 (про книгу "Водні стихії. Карпатські повені", 2002. Автори: М. Ромащенко, Д. Савчук).
163. Дручкова Г. Експедиція на гору Піп Іван // Газета "Гуцульський край", 2005, 13 серпня, № 33.
164. Ємченко О. "Сини неба" // Газета "Урядовий кур'єр", 1996, 2 березня, № 42-43.
165. Загоровська Л. Михайло Тафійчук : "На Євробаченні були мої трембіти" // Репортер, 2007, 1 листопада, № 44.
166. Затишок по-івано-франківськи // Газета "Україна молода", 2011, 7 грудня.

167. Зеленчук Я. “Гуцульська піраміда” на Попівані // Гуцульський календар, 2011, вип. 16, с. 62-66.
168. Зубач В. Карпатське золото // Газета “Україна і час”, 2003, 30 жовтня, № 44 (71).
169. Іванишин І. Кедрова палата митрополита // Газета “Галицький кореспондент”, 2006, 22 червня, № 25.
170. Ілійчук М. Сіль землі Галицької // Газета “Галичина”, 2001, 13 листопада.
171. Ісаченко Л. Аби гусли бринза // Газета “Урядовий кур’єр”, 2003, 25 вересня.
172. Ісаченко С. Незрівнянний світ Назарія Яремчука // Газета “Урядовий кур’єр”, 2011, 1 грудня, № 224.
173. Ігнатенко О. От слов к деньгам (Владимир Зрайко) // Капитал, 1997, № 10, с. 14-16.
174. Каганець І. Замовчуваний народ // Підготував В. Мороз // Газета “Галичина”, 2005, 7 липня, № 98-99.
175. Карачко С. З історії вузькоколійки Північної Буковини // Газета “Буковинське віче”, 2004, 30 червня, № 49.
176. Карпенко О. Повернення Роксолани // Газета “Сільські вісті”, 2010, 18 травня.
177. Качкан В. Світ, якого вже нема ... (Юрій Лесюк) // Газета “Галичина”, 2012, 29 вересня, № 145.
178. Клим Л. Буркутська романса // Гуцульський календар, 2011, вип. 16, с. 34-36.
179. Клименко О. У Карпатах родиться ліс, сіно й діти // Газета “Голос України”, 2010, 24 липня, № 136.
180. Климпотюк М. Полонинська бринза // Газета “Радянська Україна”, 1971, 27 червня, № 147.
181. Кляшторна Н. Колочава // Газета “Дзеркало тижня”, 2003, 1 березня, № 8.
182. Книш Б. Український іконостас роботи Степана Бзунька // Газета “Гуцульський край”, 2004, 20 листопада, № 47.
183. Ковальська О. Ми з тими, хто не з нами. У Провідну неділю поминають померлих // Газета “Експрес”, 2012, 19-26 квітня.
184. Кого будемо пасти ? // Гуцульський календар, 2011, вип. 16, с. 84-87.
185. Ковтонюк О. “Ноу-хау” у боротьбі з водою // Газета “Захід”, 2003, 4 квітня, № 14 (237).
186. Козловський В. “Хоч добрий чоловік, та москаль ...” // Газета “Високий замок”, 2010, 12-18 серпня.
187. Кокіна В. Табір не збирається в небо. Роми живуть на землі // Газета “Урядовий кур’єр”, 2002, 7 червня, № 103.
188. Кокурин С. Цыганское счастье: сказки и были // Газета “Метро”, 1998, 6-12 ноября, № 48 (55).
189. Корсунь А. Чи оживе “білий слон” // Вісник Національної Академії наук України, 1997, № 1-2, с. 93-95.
190. Костко В. Косовская ярмарка // Газета “Правда”, 1975, 20 ноября.

191. Коханець Л. Закарпаття: Міжгірський район. Тут легко дихати, та важко жити // Газета "Голос України", 2007, 31 березня, № 57.
192. Кравчук В. Гірська перлина // Газета "Буковинське віче", 2008, 30 січня, № 7.
193. Кравчук В. Неповторне і манливе // Газета "Буковинське віче", 2004, 2 червня, № 41.
194. Кравчук В. Око в Карпатських горах // Газета "Ва-Банк" (Західно-український тижневик), 2004, 29 липня – 4 серпня, № 30 (172).
195. Кравчук О. Пам'ятки природи Буковинських Карпат // Газета "Час", 2003, 17 липня, ч. 29.
196. Крайній І. "Без гордості за свою націю ми нічого не збудуємо" // Газета "Україна молода", 2011, 1-2 липня.
197. Крайній І. Воскресіння Білого Слона // Газета "Україна молода", 2011, 5 листопада.
198. Крайній І. Карпатський Страдиварі // Газета "Україна молода", 2011, 28-29 жовтня, № 194-195.
199. Крайній І. Повелитель різця // Газета "Україна молода", 2012, 16 квітня.
200. Крайній І. "Таємниці карпатського ворожбита" // Газета "Україна молода", 2010, 22 жовтня.
201. Крайній І. "Щоб Кути не минути, до Косово завернути". Про вірменський слід у Карпатах, опришків, Америку над Черемошем та масажери "по-чорному" // Газета "Україна молода", 2010, 16 квітня.
202. Кралюк П. Звідки пішла Руська земля // Газета "День", 2011, 18-19 березня, № 47-48.
203. Краснодемський В. "Я любив вас усіх ..." // Газета "Голос України", 2011, 30 листопада, № 225.
204. Кульчицький С. Лінія Керзона // Наука і суспільство, 1991, № 11, с. 6-13.
205. Кушнір Б. Карпати повинні зустрічати Олімпіаду-2022 зеленими // Газета "Голос України", 2010, 18 березня.
206. Кушнірук В. Наше лудинє вразило всіх // Газета "Туцільський край", 2011, 26 серпня.
207. Лазоришин І. Долинський пеллетний проект // Газета "Галичина", 2007, 1 грудня, № 181.
208. Лазоришин І. Колиска лісництва. Брошнів-Осада ... // Газета "Галичина", 2010, 11 липня, № 102.
209. Лепша І. Трембіти крилатий звук // Наука і суспільство, 1983, № 4, с. 49-52.
210. Лернер Л. Сьогодні с Вами я, цыгане // Огонек, 1989, № 30, июль, с. 30-33.
211. Лещик О. Українці обирають "сім природних чудес". Прикарпаття пишається своїми водоспадами, горами і вулканом // Газета "Захід", 2008, 13 березня, № 11.
212. Лобарчук О. "Мізунь" виїде на карпатському трамваї // Газета "Урядовий кур'єр", 2011, 8 вересня, № 164.

213. Лобарчук О. Страви з чоловічою енергетикою // Газета “Урядовий кур’єр”, 2011, 26 лютого.
214. Луканська Г. Молоко і “Шарманка” // Газета “Голос України”, 2007, 11 серпня.
215. Лупипсів Д. Чи запрацює Євгуків млин? // Газета “Галичина”, 2011, 11 березня.
216. Малімон Н. Доки гори ще наші...Хто засіхає на Писаний камінь // Газета “День”, 2011, 7 грудня.
217. Малімон Н. Тут являлась Богородиця // Газета “День”, 2011, 2-3 вересня, № 155-156.
218. Маляренко В. Про мову, троянди та білих орлів, або Дещо про забутий символ держави // Газета “Голос України”, 2012, 29 вересня, № 183.
219. Масляник О., Нитка В. Монумент на тлі епохи. Відкрито пам’ятник президенту Гуцульської Республіки // Газета “Голос України”, 2011, 23 листопада, № 220.
220. Мацько Л. “Проти всіх заборон і обмежень”. Михайло Грушевський про українську мову // Газета “День”, 2008, 22 березня.
221. Мельник В., Парипа П. Камені писані // Газета “Галичина”, 2007, 13 листопада.
222. Мисюк І. Соколівчани свято бережуть народні традиції і звичаї // Газета “Захід”, 2011, 6 січня.
223. Мицкан А. Культура чужих “пижиків” і суржиків // Газета “Галичина”, 2005, 19 лютого, № 25.
224. Мороз В. На Чорногорі виросте міжнародний науковий центр // Газета “Галичина”, 2002, 15 серпня, № 123-124.
225. Мудрицька А. Карпатська подорож Католикаса // Газета “Галичина”, 2001, 17 листопада.
226. Музиченко Я. Циганське горе // Газета “Україна молода”, 2008, 9 серпня.
227. Нагірняк В. Сила Могурової скрипки // Газета “Галичина”, 2010, 28 вересня.
228. Нагребецька І. Дзвонить літо в Косові // Газета “Урядовий кур’єр”, 1999, 21 серпня, № 157.
229. Назарчук Д. “Аби-сте були здорові ви і ваша маржина” // Газета “Голос України”, 2007, 16 червня, № 105.
230. Назарчук Д. Гуцули розводять гуцуликів // Газета “Голос України”, 2004, 13 січня.
231. Назарчук Д. Гуцульське слово в покутському місті. Таке можна побачити лише в Коломиї // Газета “Голос України”, 2010, 9 листопада, № 205.
232. Назарчук Д. “Запах карпатської ночі” – у флаконі // Газета “Голос України”, 2008, 9 вересня, № 170.
233. Назарчук Д. Кожен японець хоче піднятись на Фудзіяму, а українець – на Говерлу // Газета “Голос України”, 2005, 3 червня.
234. Назарчук Д. У трембітоньку заграю ... // Газета “Голос України”, 2010, 30 липня, № 140.

235. Назарчук Д. Чарівний край Черемоша і Прута // Газета “Голос України”, 2003, 28 листопада, № 226.
236. Назарчук Д. Яворівська вербівка // Газета “Голос України”, 2009, 8 серпня.
237. Неліна В. Просили тато, мама, і я прошу : прийміть мою вечерю. Святвечірні страви для сім’ї та всієї родини // Газета “ Україна молода”, 2011, 5 січня.
238. Не можете завагітніти ? Рушайте до Писаного Каменя ! // Газета “Репортер”, 2007, 13 вересня, № 37 (330).
239. Нечаєва П. “Кожен з нас повинен постійно бути в польоті – крізь долю, над суєтою!” Це слова з останнього інтерв’ю Назарія Яремчука... // Газета “День”, 2011, 29 листопада, № 217.
240. Никорович І. “Ниву” витягли на Говерлу // Газета “Галичина”, 2007, 9 жовтня.
241. Никофорук В. “Зоряна” та її рідня // Газета “Прикарпатська правда”, 1988, 28 травня.
242. Нитка В. Кум не кум – а бринза за гроші // Газета “Голос України”, 2010, 18 вересня, № 174.
243. Нитка В. Наука не терпить фальші // Інтерв’ю П.М. Лизанця // Газета “Голос України”, 2011, 3 липня, № 121.
244. Нитка В. “Якби я писав за чинним словником, не був би собою ...” // Інтерв’ю з цьогорічним лауреатом Шевченківської премії поетом Петром Мідянкою // Газета “Голос України”, 2012, 13 березня, № 45.
245. Одинец М. Знакомтесь: “Смеречина” ! // Газета “Правда”, 1984, 20 листопада.
246. Павличко Д. Коломия // Газета “Галичина”, 2001, 14, 19, 21, 24 квітня.
247. Паньків М. Не забуваймо звичаї батьків // Газета “Галичина”, 2001, 20, 22 вересня.
248. Паньків М. Чи знаємо ми свій рід ? // Газета “Галичина”, 2001, 6 жовтня.
249. Парипа П. Діалектика галицького слова // Інтерв’ю Миколи Лесюка // Газета “Галичина”, 2011, 18, 20 січня, № 7, 8-9.
250. Пасимок Т. Дмитро Тафійчук : Свою першу сопілочку ... // Газета “Галичина”, 2010, 5 серпня.
251. Патикивський Ю. На батьківщині коломийки // Газета “Урядовий кур’єр”, 1998, 24 жовтня, № 205-206.
252. Петричук М. Порятунком шукають у гірських дорогах // Газета “Галичина”, 2010, 31 серпня, № 126.
253. Петричук М. Чи дослухається столиця України до столиці Гуцульщини ? // Газета “Галичина”, 2008, 15 травня, № 70-71.
254. Петрук М. Игорь Крикунов: “Цыганам нужно искать необитаемый остров” // Газета “Сегодня”, 2006, 8 апреля.
255. Писаренко С. Скелі, що пам’ятають усіх і все // Газета “Голос України”, 2002, 11 грудня, № 234.

256. Піддубний С. “Господа слова” // Газета “Галичина”, 2010, 9 листопада, № 166.
257. Пісні сестер Ротару // Газета “Радянська Буковина”, 1978, 1 листопада, № 214.
258. Піташ Ю. Не бринза, а – бринзя (бриндзя) // Газета “Карпатський голос”, 2001, 24-30 березня, № 12 (243).
259. Пономарів О. Увесь світ я сприймаю крізь призму української мови // Газета “Урядовий кур’єр”, 2010, 29 травня, № 96 (Бесідував Олександр Вертіль).
260. Пожоджук Д. Великдень у Космачі // Газета “Урядовий кур’єр”, 2010, 3 квітня, № 62.
261. Пожоджук Д. “Тут я бачу Бога”. До 125-річчя від дня народження Омеляна Ковча // Газета “Урядовий кур’єр”, 2009, 21 серпня, № 152.
262. Принничук М. Гуцульська ріпа // Газета “Голос України”, 2010, 11 вересня, № 169.
263. Романенко Е. Драгобрат – это сказка ! // Лиза, 2006, 30 января, № 5, с. 58-59.
264. Пустельник Л. “Мені Довбуш уві сні накази дає” // Газета “Молодий буковинець”, 2003, 1 листопада, № 141.
265. Савицька Е. Сливово вечірка // Газета “Експрес”, 2009, 1-2 вересня.
266. Савчук Д. Наука проти стихій // Газета “Україна і світ сьогодні”, 2000, 14-20 жовтня, № 41.
267. Савчук Д. Озеро Синевир – природне протиповеневе водосховище у Карпатах // Водне господарство України, 2000, № 5-6, с. 25-26.
268. Савчук Д. Ой чий то центр стоїть ?.. // Газета “Голос України”, 2003, 23 липня, № 135.
269. Савчук Д. Перший пам’ятник Шевченку – у Карпатах // Газета “Голос України”, 2002, 23 листопада.
270. Савчук Д. Повеневе “багатство” Карпат та окремі аспекти регулювання повеней // Водне господарство України, 2000, № 3-4, с. 43.
271. Савчук Д. Протиповеневий тунель під Карпатами // Водне господарство України, 2000, № 5-6, с. 43.
272. Савчук Д. Стихію приборкають ? // Газета “Урядовий кур’єр”, 2001, 4 жовтня.
273. Савчук О. Капличка Вижниці береже свою таємницю // Газета “Погляд”, 2011, 27 січня, № 4 (555).
274. Сіреджук П. Джерела Івано-Франківська // Газета “Галичина”, 1998, 10 лютого.
275. Скаврон Б. Попіван і язичницькі вірування // Гуцульський календар, 2004, с. 68.
276. Скаврон Б. Слов’янський Олімп у Чорногорі // Газета “Експрес”, 2003, 5 липня, № 99 (1686).
277. Скуба В. Гуцульське барроко. Мирослав Ясінський : Народне мистецтво – це суцільна душа // Газета “День”, 2011, 25-26 березня, № 52-53.
278. Снігур І. Кумом у цигана // Газета “Час”, 2005, 28 липня, ч. 30.
279. 40 літ з любов’ю до слова (Степан Хороб) // Газета “Галичина”, 2009, 18 червня, № 87-88.

280. Стадільна Я. Білий слон – мрія, що на очах перетворюється в реальність // Газета “Голос України”, 2013, 26 квітня, № 81.
281. Стадільна Я. Піднятися на вершину гори, щоб побачити не рівнину, а зоряне небо // Газета “Голос України”, 2011, 24 вересня, № 178.
282. Стадільна Я. У Микуличині зустрічатиметься молодь різних країн, а на Чорногірському хребті відновлять астрономічну обсерваторію // Газета “Голос України”, 2011, 5 березня.
283. Стадільна Я. “Можете не вірити, але в 2015-му астрономічна обсерваторія на горі Піп Іван одержить друге життя !” // Газета “Голос України”, 2012, 29 вересня.
284. Стефурак Ю. Незамінний помічник гуцула // “Галичина”, 2002, 3 січня, № 1 (1484).
285. Сулима С. Переберія – карнавал по-нашому // Газета “Голос України”, 2011, 19 січня.
286. Сулима С. Салби – коштовна прикраса Буковини // Газета “Голос України”, 2003, 5 липня, № 123.
287. Суровська О. Пізнати Гуцульщину через вивчення діалекту // Газета “Галичина”, 2011, 3 грудня, № 182.
288. Сусак І. Гуцульський кінь у контексті Міжнародної наукової конференції // Газета “Гуцульський край”, 2004, 20 листопада, № 47.
289. Тараненко О. Лінгвістичні проблеми української термінології // Газета “Урядовий кур’єр”, 1998, 27 січня, № 17.
290. Ткаченко В. Світосистема Руси-України // Газета “День”, 2011, 21-22, 28-29 жовтня, № 190-191, 195-196.
291. Тодоренко Г. Покорю Говерлу в 90 лет // Газета “Газета по-киевски”, 2008, 4 листопада, № 43.
292. Томенчук Б. Чорногора в історії давніх слов’ян (за ал-Мас’уді, X ст..) // Галичина, 2002, № 8, с. 25-34.
293. Томків А. Голос Черемошу // Газета “Буковина”, 2012, 3 лютого, № 10.
294. Трубачев О. Свидетельствует лингвистика // Газета “Правда”, 1984, 13 грудня.
295. Турелик Г. Володимир Качкан : маю здатність творити не менш продуктивно, ані ж у 40 літ // Газета “Галичина”, 2010, 12 серпня, № 116-117.
296. Учитель – це назавжди (Корній Михайлович Лук’янюк) // Газета “Буковина”, 2010, 8 жовтня.
297. Хто вбронить бідну овечку ? // Газета “Урядовий кур’єр”, 2011, 25 березня, № 54.
298. Фабрика Р. Є надія на відновлення високогірної обсерваторії // Газета “Гуцульський край”, 2002, 2 лютого, № 5.
299. Федик І. Як “мілосніки” згадали про кутських вірменів // Газета “Галичина”, 2009, 4 серпня.

300. Фещук Н. Увінчані рутою // Газета “Чернівці”, 2008, 1 серпня.
301. Черняк Л. Призначення небес (Володимир Качкан) // Газета “Буковина”, 2010, 9 листопада.
302. Чеховський І. Ким були предки гуцулів: кочівниками, розбійниками чи ... вікінгами // Газета “Свобода слова”, 2004, 1, 8 квітня, ч. 14, 15.
303. Чеховський І., Корганов Р. Спеції для ганджабуру, що ростуть на вірменських городах над Черемошем ... // Газета “Час-2000”, 2003, 4 липня, ч. 27.
304. Чіх Л. “Гуцульська гражда”, що обнадіює горян // Газета “Галичина”, 2008, 7 серпня.
305. Чорней В. Давній примірник Тори – у музеї Єврейської історії // Газета “Молодий буковинець”, 2010, 5-6 листопада.
306. Чорней В. До Чернівців їдуть “Вар’яти” // Газета “Молодий буковинець”, 2010, 2-3 липня.
307. Чорней В. Село Чорнівка назвали на честь чорноокої рятівниці. Легенди і факти про назви буковинських сіл // “Молодий буковинець”, 2011, 20 квітня, № 46.
308. Чорней В. Фільм про Карпати ... // Газета “Молодий буковинець”, 2009, 27 серпня.
309. Шелест Р. У хмарі Гергіт грізний // Газета “Косівський передзвін”, 2012, 23 червня, № 6).
310. Шкрібляк М. Салон вишивки починається з маминої вишитої сорочки // Газета “Голос України”, 2008, 9 вересня, № 170.
311. Шот М. Збирач перлин народної словесності (розповідь про Миколу Мушинку) // Газета “Урядовий кур’єр”, 2007, 6 липня, № 118.
312. Югов В. Міф. Слово. Час (інтерв’ю О. Слоньовської) // Газета “Голос України”, 2010, 24 вересня, № 178.
313. Юрченко Л. І повенями можна управляти // Газета “Урядовий кур’єр”, 2003, 1 серпня (про науково-публіцистичне видання “Водні стихії. Карпатські повені”. Автори: М. Ромащенко, Д. Савчук).
314. Ярема Г. Біля “Мертвого моря” може стати мертвим і Солотвино // Газета “Високий Замок”, 2011, 6-12 жовтня.
315. Ярема Г. Трембіта, як жінка – потребує чоловічих рук // Газета “Високий Замок”, 2011, 15-21 вересня.
316. Яріш Б. Чи відновлять у Карпатах “Білого Слона”? // Газета “Урядовий кур’єр”, 2002, 13 квітня.
317. Яченко Р. З історії митної справи на Прикарпатті // Газета “Репортер”, 2004, № № 25-27, червень-липень.

СЛОВО ПРО УКЛАДАЧА

Савчук Дмитро Петрович – кандидат технічних наук, завідувач лабораторії захисту від шкідливої дії вод Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України.

Дмитро Савчук народився 13 вересня 1951 року в с. Старі Кути Косівського району Івано-Франківської області. Після закінчення Українського інституту інженерів водного господарства (м. Рівне) працював інженером у Чернівецькому філіалі інституту “Львівдипроводгосп” (1972-1975 рр.), в Інституті гідротехніки і меліорації (1976-1987, 1993-2013 рр.) та ВАТ “Укрводпроект” (1987-1993 рр.). У 2007-2013 рр. – завідувач лабораторії захисту від шкідливої дії вод.

Спеціалізується на дослідженнях у галузі меліорації, дренажу, екології, захисту територій від підтоплення, повеней та паводків. За покликанням – еколог.

Здійснив понад 70 експедиційно-польових досліджень дренажу на зрошувальних системах у Криму, Херсонській, Запорізькій, Миколаївській, Одеській, Дніпропетровській, Харківській та Київській областях, полігонах твердих побутових відходів у м. Маріуполь (2000 р.) та м. Васильків (2007 р.), а також з питань захисту від підтоплення стадіону “Динамо” ім. В. Лобановського у м. Києві (2006 р.), фільтрації і дренажу на зрошувальних масивах у Західному Сибіру (Кулундинський степ на Алтаї, 1978 р.), всихання Аральського моря (2010 р.).

За результатами проведених натурних досліджень здійснювався науковий супровід впровадження нових конструкцій дренажу (пластмасового – із спірально-витих полівінілхлоридних труб, трубофільтрів, безтраншейного), будівництва дренажу III і IV черг Північно-Кримського каналу та Каховської зрошувальної системи. Розроблена методика і отримана емпірична формула розрахунку дренажного стоку. У 1991-1992 рр. приймав участь у розробці ТЕО “Збільшення корисної віддачі Кременчуцького та Каховського водосховищ”.

Розробки Д.П. Савчука знайшли втілення на практиці. За проектами, у яких він приймав участь, створено саморегулюючий протиповеневий ставок на околиці міста Чернівці, побудовано ряд осушувальних та зрошувальних систем, закриту зрошувальну систему пальметного саду у Чернівецькій області, дренажну систему самопливного типу для захисту від підтоплення с. Богемка Врадівського району Миколаївської області.

У березні 2001 року приймав участь у дослідженні наслідків катастрофічної повені на Закарпатті. У серпні 2008 року очолював столичну експедицію з вивчення наслідків катастрофічної повені на Прикарпатті. Відповідальний виконавець “Схеми комплексного захисту сільськогосподарських угідь та населених пунктів Херсонської області від підтоплення ґрунтовими та затоплення поверхневими водами” (2005 р.), наукового обґрунтування “Схеми комплексного протипаводкового захисту басейнів річок Дністер, Прут та Сірет” (2008 р.).

У науковому доробку Д. Савчука понад 150 публікацій. Матеріали його досліджень увійшли до низки брошур та книг, зокрема “Ефективність роботи закритого горизонтального дренажу на зрошуваних землях” (1984 р.), “Захист зрошуваних земель від ерозії, підтоплення і засолення” (1991 р.), “Закритий дренаж при зрошенні” (1992 р.), “Водні стихії. Карпатські повені” (2002 р.), “Про деякі завдання аграрної науки у зв’язку зі змінами клімату” (2003 р.), “Наукові основи охорони та раціонального використання зрошуваних земель України” (2009 р.). Має 5 авторських свідоцтв та патентів на дренажні системи та протиповеневі водосховища.

Має публікації у журналах “Доклады ВАСХНИЛ”, “Гидротехника и мелиорация”, “Мелиорация и водное хозяйство”, “Вісник аграрної науки”, “Водне господарство України”, “Екологічний вісник”, “Надзвичайна ситуація”, “Пропозиція”, а також у газетах “Урядовий кур’єр”, “Голос України”, “Сільські вісті”, “Вечірній Київ”, “День” та ін.

Дмитро Савчук виховує майбутніх фахівців та науковців. Має стаж викладацької роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування та Державному інституті управління та економіки водних ресурсів. У 2010 р. під його керівництвом захистила дисертаційну роботу з питань ефективності горизонтального самопливного і вертикального дренажу О.А. Бабіцька.

Приймає участь у громадській роботі. Член наукової ради Всеукраїнської екологічної ліги та громадської ради при Держводагенстві України. Учасник кількох телевізійних передач і радіопрограм.

За багаторічну сумлінну працю, високий професіоналізм, значний внесок у розвиток меліоративної науки і практики та активну громадську роботу неодноразово відзначався грамотами і подяками Держводгоспу України, Міністерства освіти і науки України, Всеукраїнської екологічної ліги, народних депутатів України. За вагомих особистий вклад у розвиток водного господарства України та з нагоди 60-річчя від дня народження Д.П. Савчук нагороджений нагрудним знаком “Почесний працівник Державного агентства водних ресурсів України”. Рішенням Президії Національної академії аграрних наук України № 12 від 1 липня 2011 року нагороджений почесною відзнакою академії НААН України.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Словник місцевих слів Карпатського регіону	5
Вступ	6
Загальна характеристика Карпатського регіону.....	8
Словник.....	15
Алфавітний покажчик слів.....	116
Географічний центр Європи в Україні.....	117
Перший пам'ятник Шевченку – у Карпатах.....	121
Проблеми повеней і паводків.....	122
Наука проти стихії.....	123
Протиповеневий тунель під Карпатами.....	124
Повеневе “багатство” Карпат та окремі аспекти регулювання повеней.....	126
Захист від повеней – почесна справа.....	128
Ель-Нін'йо – потужний природний чинник виникнення повеней та підтоплень.....	129
Причини повеней та підтоплень і першочергові захисні заходи для різних регіонів України	134
Стихію приборкають?.....	141
Озеро Синевир – природне протиповеневе водосховище у Карпатах...	143
А гатки стали б у пригоді.....	145
Нова повінь, надранні гриби.....	146
Захист від паводків – важлива державна і міжнародна справа.....	147
Катастрофічна повінь у Польщі 2010 року.....	148
Нові підходи до регулювання паводків у Карпатському регіоні.....	152
Використані джерела.....	170
Слово про укладача.....	185

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Укладач САВЧУК Дмитро Петрович

СЛОВНИК МІСЦЕВИХ СЛІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

—

ПРОБЛЕМИ ПОВЕНЕЙ І ПАВОДКІВ

“Писаний Камінь”

Київ – Косів

2013

Видруковано в ПП Павлюк

Свідоцтво Держ. реєстру: серія ІФ, № 10

Івано-Франківська обл., смт. Кути

вул. Зелена, 27

тел-факс: 2-24-91

E-mail: Evrika-pk@ukr.net

Підписано до друку 09.08.13. Формат 100х70\16. Папір офсетний.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. 15,28. Обл.-вид. арк. 8,26.

Тираж 300 прим. Замовне 374.